

บทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2459 -2502

สารนิพนธ์

ของ

จิรวัดณ์ บุญยะกาญจน์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

บทบาทของพระมณฑลเทพมุนีในด้านสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2459 -2502

สารนิพนธ์

ของ

จิรวัดน์ บุญยะกาญจน์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2459 -2502

บทคัดย่อ

ของ

จิรวัดณ์ บุญยะกาญจน์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

พฤษภาคม 2549

จิรวัดน์ บุญยะกาญจน์. (2549). บทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคมระหว่าง พ.ศ. 2459-2502.

สารนิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อาจารย์ที่ปรึกษา: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชาศริต ชุ่มวัฒนะ.

สารนิพนธ์เรื่องนี้เป็นการศึกษาบทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2459 – 2502 เมื่อเข้ามารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานครจนถึงปีที่ท่านมรณภาพ จุดมุ่งหมายของการศึกษาเรื่องนี้เพื่อศึกษาบทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม การใช้วิชาธรรมกายในการปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรมให้กับสังคมรวมทั้งผลการดำเนินงานของพระมงคลเทพมุนีที่ส่งผลต่อสำนักปฏิบัติธรรมที่สืบทอดวิชาธรรมกายจากวัดปากน้ำ จากการศึกษาพบว่าบทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคมมีอยู่หลายประการ ที่สำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์ การศึกษาแก่เด็ก ภิกษุ สามเณร การรักษาคนไข้ด้วยวิชาธรรมกาย การเลี้ยงอาหารภิกษุสามเณรเป็นประจำทุกวัน การสร้างสาธารณูปการภายในวัด และช่วยเหลือกิจการพระศาสนาทั้งภายในและภายนอกวัดอย่างต่อเนื่อง จนทำให้วัดปากน้ำเจริญขึ้น และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ในด้านการปฏิบัติธรรมแบบธรรมกาย ได้มีการเผยแผ่วิชาธรรมกายออกไปทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ในส่วนของสำนักปฏิบัติธรรมที่รับแนวปฏิบัติแบบธรรมกายอย่างเช่น วัดพระธรรมกาย และวัดหลวง พ่อสดธรรมกายาราม ได้รับรูปแบบการปฏิบัติไปเผยแผ่ และประยุกต์ใช้กับวัดของตน

ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินบทบาทด้านสังคมของพระมงคลเทพมุนี คือค่าใช้จ่ายจำนวนมากในการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ ดูแลภิกษุสามเณรจำนวนมากภายในวัด การเลี้ยงอาหารภิกษุสามเณร จำนวน ถึง 400 – 500 รูปในแต่ละวัน ค่าใช้จ่ายด้านค่าน้ำค่าไฟ การบำรุงดูแลรักษา และซ่อมแซมอาคาร สถานที่ และสาธารณูปโภคต่างๆ แต่ปัญหาทุกอย่างก็ผ่านพ้นไปด้วยแรงศรัทธาจากศิษย์ของท่านที่ช่วยกันดูแลอุปถัมภ์ให้การดำเนินงานที่เคยปฏิบัติมาให้คงมีอยู่ แม้หลังจากท่านมรณภาพไปแล้วก็ตาม

THE SOCIAL ROLES OF PHRA MANGALADHEBAMUNI DURING 1916-1959

AN ABSTRACT

BY

CHIRAWAT BUNYAKANCHANA

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education Degree in History
at Srinakharinwirot University

May 2006

Chirawat Bunyakanchana. (2006). *The Social Roles of Phra Mangaladhebamuni During 1916-1959*. Master's Project, M.Ed. (History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Project Advisor : Asst. Prof. Dr.Chakrit Choomwattana.

The objective of this study is to investigate the social roles of Phra Mangaladhebamuni during 1916-1959, that is since he became the abbot of Wat Paknam, Phasicharoen, Bangkok Metropolis until his death. The study focuses on his social roles, the application of 'Wichathammai' for moral and ethical implantation. Phra Mangaladhebamuni's undertaking led certain offices of meditation to continue the teaching of Wichathammai from Wat Paknam. It is found that he played various social roles such as educating children and monks directly and indirectly, overseeing the temple's construction works, taking care of sick people and participating in religious works continuously. Wat Paknam was largely developed in his days and widely recognized. Wichathammai of Wat Paknam became known both in Thailand and abroad. Offices of Meditation which accepted the guidelines of Wichathammai such as Wat Phrathammai and Wat Luangphosot Thammakayaram have applied his teaching and this makes people remember Phra Mangaladhebamuni until now.

The major obstacle of Phra Mangaladhebamuni in playing social roles was the heavy expenses for people's welfare and food for 400-500 monks daily. Also, the temple's maintenance required a large amount of money. However, almost all his activities could be carried on, even after his death, owing to his followers' support and faith in him.

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร และคณะกรรมการสอบได้
พิจารณาสารนิพนธ์เรื่อง บทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคมระหว่าง พ.ศ.2459 – 2502 ของ
จิรวัดณ์ บุญะกาญจน ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ)

.....กรรมการสอบสารนิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ณรงค์ พ่วงพิศ)

.....กรรมการสอบสารนิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาวิตรี พิสนุพงศ์)

อนุมัติให้รับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีคณะสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติมา สังข์เกษม)
วันที่ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2549

ประกาศคุณูปการ

สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะผู้เขียนได้รับความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ ที่รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์คอยติดตามให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำในการทำสารนิพนธ์ทุกขั้นตอน ตลอดจนสละเวลาในการช่วยตรวจทาน แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนสามารถทำให้สารนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ ซึ่งผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาคริต ชุ่มวัฒนะ ประธานกรรมการบริการ หลักสูตรและรองศาสตราจารย์ณรงค์ พ่วงพิศ และผู้ช่วยศาสตราจารย์สาวิตรี พิณพวงส์ กรรมการสอบสารนิพนธ์ ท่านทั้งสามได้สละเวลาและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งกับผู้เขียนในการจัดทำสารนิพนธ์ครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ได้ประสิทธิ์ ประสาทวิชาความรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้เขียน ขอขอบพระคุณอาจารย์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒในการตรวจสอบรูปแบบและขอขอบคุณคุณเบญจวรรณ เจ้าหน้าที่ของภาควิชาประวัติศาสตร์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี

ท้ายสุดของน้อมรำลึกถึงพระคุณบิดา มารดา และเพื่อนๆ ที่ให้กำลังใจและคอยช่วยเหลือมาโดยตลอด

จิราวัฒน์ บุญยะกาญจน

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ.....	1
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
จุดมุ่งหมายของการศึกษา.....	5
ความสำคัญของการศึกษา.....	5
ขอบเขตของการศึกษา.....	5
วิธีการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	7
 1 บทบาทของพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. 2475.....	8
สถานภาพของพระสงฆ์ในสังคมไทย.....	8
ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสถานภาพพระสงฆ์.....	11
บทบาท และหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ในทางสังคม.....	13
 2 สถานภาพ และบทบาทของพระมณฑลเทพมุนี.....	19
ภูมิหลังของพระมณฑลเทพมุนี (สด จันทสโร) ก่อนอุปสมบท.....	19
สถานภาพ และบทบาทของพระมณฑลเทพมุนี ก่อนรับตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร.....	22
สถานภาพ และบทบาททางสังคมของพระมณฑลเทพมุนีในด้านสังคม.....	27
 3 การปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคมตามแนวทางการปฏิบัติธรรมแบบวิชาธรรมกาย.....	42
การปลูกฝังหลักจริยธรรมให้กับสังคม.....	42
ลักษณะการสอนของพระมณฑลเทพมุนี.....	46

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของของพระมงคลเทพมุนี.....	52
การดำเนินงานตามโครงการต่างๆ ของพระมงคลเทพมุนี.....	52
บทบาทของสำนักปฏิบัติธรรมที่นำวิชาธรรมกายของวัดปากน้ำไปเผยแพร่	
ทั้งในประเทศและต่างประเทศ	58
บทบาทของวัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ในทางสังคม	58
องค์กรต่างๆ ของมูลนิธิวัดพระธรรมกาย	61
การเผยแพร่ธรรมของวัดพระธรรมกาย.....	62
วัดหลวงพ่อดิศัยธรรมกายารามและบทบาทของวัดหลวงพ่อดิศัยธรรมกายาราม	
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี.....	65
5 บทสรุป.....	71
บรรณานุกรม	74
ภาคผนวก.....	79
ภาคผนวก ก ความเป็นมาของวัดปากน้ำ ประวัติพระมงคลเทพมุนี	80
ภาคผนวก ข รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยต่างๆ.....	85
ภาคผนวก ค หลักธรรมในพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในการสอน	
ของพระมงคลเทพมุนี	93
ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์.....	96

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 เจ้าคุณพระภาวนาโกศลเถร (พระมงคลเทพมุนี)	18
2 โรงเรียนปริยัติธรรมภาวานานุสนธิ์ สูง 3 ชั้น สร้าง พ.ศ. 2496	30
3 พิธีอุปสมบท พระกบิลวัฑโฒ ภิกขุที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ในวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2497	35
4 พระกบิลวัฑโฒ ภิกขุ ฉันทอาหารแบบไทย.....	36
5 “พระของขวัญ” รุ่น 1, 2, 3 (สร้างสมัยหลวงพ่อ)	41
6 พระธรรมธีรราชมุนี เป็นประธานในการปลูกต้นไม้ในพุทธประวัติ ณ สวนร้อยปี พระมงคลเทพมุนีที่พุทธมณฑล ในวันอาทิตย์ที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2527	57
7 สวนร้อยปีพระมงคลเทพมุนีที่พุทธมณฑล.....	57
8 พระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อัมมชโย) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย และผู้ก่อตั้งมูลนิธิธรรมกาย	60
9 พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชัยมงคลโล ป.ธ. 6) เจ้าอาวาส วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี	65

บทนำ

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยสืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สังคมไทยเป็นสังคมพุทธแบบเถรวาท โดยมีสถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหลักในการถ่ายทอดคำสอนแก่ประชาชน จริยวัตรตามหลักพระธรรมวินัยของพระภิกษุมีส่วนสนับสนุนให้สถาบันสงฆ์เป็นที่ยอมรับในสังคม¹ นอกจากนี้ภิกษุสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดแล้วยังต้องอยู่ใต้กฎหมายของฝ่ายอาณาจักร กฎหมายพระสงฆ์ฉบับแรกตราขึ้นในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาใน พ.ศ.2445 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ออกพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121

บทบาทของพระสงฆ์ในด้านสังคมคือเป็นตัวแทนศาสนาทำหน้าที่ขัดเกลาสังคม สร้างเจตนาที่ดี ช่วยให้บุคคลเข้าใจความจริงแห่งชีวิต และสามารถระงับความเครียด ความฟุ้งซ่าน หรือความทุกข์เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขในสังคม นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทร่วมกับหน่วยงานของฝ่ายคฤหัสถ์ที่รัฐบาลสนับสนุน โดยเฉพาะนับตั้งแต่ได้มีการปรับปรุงประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่งานสร้างสาธารณประโยชน์ งานสาธารณสุข งานการศึกษา และงานพัฒนาชุมชน และร่วมกับหน่วยราชการที่รับผิดชอบด้วย

ปรากฏการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทางการเมืองและสังคมทำให้บทบาทของพระสงฆ์เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ในช่วงรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 6 สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมสมัยใหม่ที่รับวัฒนธรรมจากตะวันตก เริ่มการศึกษาแบบใหม่ ประชาชนมีความรู้กว้างขวาง เริ่มมีการเรียกร้องประชาธิปไตย² ในด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อเกิดสงครามในยุโรป การค้าขายลดลงเพราะไม่สามารถส่งสินค้าขายให้กับประเทศมหาอำนาจกลางได้ เพราะไทยประกาศสงครามเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทำให้ไทยต้องประสบปัญหาทางเศรษฐกิจอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง

สภาพวุ่นวายทางสังคมอย่างต่อเนื่องมีผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์ด้วย เมื่อประชาชนประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ วัดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาก็ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจเช่นกัน อีกทั้งประชาชนก็ต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ในช่วงเวลาที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ขึ้นในยุโรปและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทย เป็นระยะเวลาเดียวกันกับที่พระมณฑลเทพมุนีหรือที่รู้จักกันในนามของหลวงพ่อดได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนา และฟื้นฟูสภาพจิตใจให้กับประชาชน พระมณฑลเทพมุนีนั่น เดิมชื่อนายสด มีแก้วน้อย ภูมิลำเนาเดิมอยู่หมู่บ้านของวัด

¹ คณินดิษฐ์ จันทบุตร. (2532). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. หน้า 2.

² ลิขิต วีระวณิช (2533). การเมืองการปกครองไทย. หน้า 25.

สองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ครอบครัวมีอาชีพค้าข้าว ได้อุปสมบทใน พ.ศ.2449 เมื่ออายุ 22 ปี ที่วัดสองพี่น้อง เมื่ออุปสมบทได้ 7 เดือนได้ย้ายมาจำพรรษาที่วัดพระเชตุพนฯ พระนคร เพื่อศึกษาคันถะธุระ และวิปัสสนาธุระจากวัดต่างๆ ในเขตพระนคร และธนบุรี พระมวงคเณศเป็นภิกษุที่มีความมุ่งมั่นในทางการศึกษาและสนับสนุนทางการศึกษามาอย่างต่อเนื่อง เช่นครั้งที่จำพรรษาที่วัดพระเชตุพนฯ พระนคร ได้จำพรรษาหน้า วิสุตตมะ เปรียญธรรม 5 ประโยคจากวัดมหาธาตุฯ พระนคร มาสอนภิกษุ สามเณรกว่า 10 รูปที่กุฏิของท่าน¹ หลังจากพรรษาที่ 11 ได้ออกจากวัดพระเชตุพนฯ กลับไปจังหวัดสุพรรณบุรีได้นำพาพุทธบริษัทช่วยกันปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่ชำรุดที่วัดพระศรีมหาธาตุ สุพรรณบุรี และเป็นกำลังสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนนักธรรมขึ้นที่วัดสองพี่น้อง สุพรรณบุรี ในปี พ.ศ. 2459 สมเด็จพระวันรัต (ติสสทัตตเถระ) วัดพระเชตุพนฯ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอภาษีเจริญ ธนบุรี ได้เรียกตัวให้มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี² ซึ่งเป็นวัดที่ได้รับการบูรณะครั้งหลังสุดในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงมีสภาพทรุดโทรมมีลักษณะกิ่งวัดร้างที่รอการพัฒนา พระเทพมวงคเณศได้มีส่วนเข้ามาพัฒนาวัดปากน้ำ และเข้ามามีบทบาทในการชี้แนะเสนอแนวทางแก่ประชาชนในการปฏิบัติตน และการปรับค่านิยมให้เหมาะสมกับสภาพที่เป็นอยู่ การมีปฏิภา หรือความเคร่งครัดในระเบียบวินัย ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลืออุปการะผู้ที่เดือดร้อน การรักษาผู้ที่เจ็บป่วยด้วยการใช้สมาธิเข้าช่วย ประกอบกับคำสอนที่สอดคล้องกับความเชื่อในสังคมที่มีอยู่เดิมในเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ รวมกับความเชื่อเรื่องอำนาจของวิชาธรรมกายที่พระมวงคเณศได้นำออกมาเผยแพร่ ทำให้งานเผยแผ่คำสอน การพัฒนาวัด และชุมชนสามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง

บทบาทในด้านสังคมของพระมวงคเณศมีดังนี้ ในด้านการอบรมสั่งสอนธรรมะให้กับภิกษุ สามเณร และฆราวาส เป็นการปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคม ทั้งในวัดปากน้ำ และชาวบ้านใกล้เคียง รวมไปถึงบุคคลที่สนใจที่มาจากถิ่นอื่น จะกระทำทั้งการอบรมจิตใจ และการปฏิบัติธรรมควบคู่กัน การบำเพ็ญธรรมจะปฏิบัติกันมีพื้นฐานตามแนววิชาธรรมกาย พระมวงคเณศจะควบคุมการสอนธรรมกายเอง สำหรับพระภิกษุ สามเณรนั้นท่านจะสอนหลังจากทำวัตรเย็น จะให้โอวาทอบรมพระธรรมวินัยก่อน และจะควบคุมให้พระภิกษุ สามเณรทั้งหมดนั่งเจริญภาวนาทุกวัน ส่วนแม่ชีจะปฏิบัติที่ศาลาการเปรียญ และญาติโยมจะกลับไปนั่งสมาธิที่บ้าน ลักษณะการฝึกปฏิบัติธรรมของพระเทพมวงคเณศที่วัดปากน้ำเป็นการปฏิบัติธรรมตามหลักพระกัมมัฏฐานอันเป็นปฏิปทาสูงสุดในพระพุทธศาสนา ถ้าการปฏิบัติเข้าขั้นปรมาตมก็จะอำนวยการให้มีกาย วาจา ใจ สงบ

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2541). *หลวงพ่อด. หน้า 24.*

² ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). *ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อด. วัดปากน้ำ. หน้า 40.*

และมองเห็นประโยชน์ที่เกิดจากธรรมานุภาพของพระธรรมกายที่ส่งผลโดยตรงต่อผู้ปฏิบัติ ทำให้
 แจ่มใสความเป็นไป และความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในโลกซึ่งพิจารณาได้จากการแสดงธรรม
 ของพระมงคลเทพมุนี ส่วนใหญ่จะว่าด้วยเรื่องของทาน ศีล ภาวนา นรก สวรรค์ และนิพพาน โดย
 หนักไปในทางปรมัตถ์

ในด้านการศึกษา พระมงคลเทพมุนีได้จัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ให้กับเด็กๆ ที่ได้รับการศึกษาใน
 บริเวณใกล้เคียงกับวัดปากน้ำให้มีโอกาสได้เล่าเรียน ตั้งแต่ก่อนที่จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ
 ประถมศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 6 โดยจัดการศึกษาตามควรแก่อัธยาศัย มีนักเรียนเริ่มจากสิบเป็น
 จำนวนร้อยจนถึงสามร้อยคนในเวลาต่อมา โรงเรียนที่จัดขึ้นนี้ทำให้ผู้ปกครองเกิดความเลื่อมใสใน
 พระมงคลเทพมุนี โดยเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับลูกหลานของตน ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้
 พระราชบัญญัติประถมศึกษา ทางรัฐบาลได้จัดตั้งโรงเรียนและสถานศึกษามากขึ้น โรงเรียนราษฎร์
 ในวัดปากน้ำได้ย้ายไปตั้งที่วัดขุนจันทน์ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวัดปากน้ำมากนัก เมื่อทางวัดปากน้ำเห็น
 ว่าหมดความจำเป็น จึงเลิกกิจการด้านนี้ และมอบให้รัฐบาลรับภาระแทน สำหรับการศึกษาของ
 ภิกษุสามเณร พระมงคลเทพมุนีได้สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมเพื่อใช้สอนนักเรียน และบาลีโดยเห็น
 ว่าการเดินทางไม่สะดวก เพราะต้องอาศัยเรือจ้าง เรือยนต์ในการเดินทาง โดยเริ่มก่อสร้างโรงเรียน
 ปริยัติธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของสงฆ์ ในภายหลังได้ถูก
 ใช้เป็นสนามสอบของพระภิกษุสงฆ์ สามเณร ในอำเภอภาษีเจริญ ธนบุรี สามารถจุนักเรียนได้ถึง
 1,000 คน¹ นอกจากนี้พระมงคลเทพมุนีได้เป็นกรรมการของพระเถรานุเถระในการจัดหาทุน
 ก่อสร้างอาคารเรียนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยการเสนอความคิดให้พระสังฆาธิการ
 ระดับเจ้าอาวาสขึ้นไปจัดผ้าป่าขึ้นวัดละ 1 กอง เพื่อสมทบทุนในการก่อสร้างอาคารเรียน²

ในด้านสังคมสงเคราะห์นั้น นอกเหนือจากการที่พระมงคลเทพมุนีได้จัดตั้งโรงเรียนราษฎร์
 ขึ้นในวัดปากน้ำ เพื่อให้เด็กๆ ที่ได้รับการศึกษาไม่ได้รับการศึกษาโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย พระมงคล
 เทพมุนีได้สนับสนุนผู้ที่เข้าศึกษา ปฏิบัติธรรมในวัดปากน้ำทั้งภิกษุ สามเณร แม่ชี และ ขมารวาสใน
 ด้านอาหาร พระมงคลเทพมุนีคิดแก้ไขปัญหาการขาดแคลนอาหาร โดยวิธีการจัดตั้งโรงครัววัดขึ้น
 เพื่ออุปการะผู้ปฏิบัติธรรมและนักศึกษา ท่านได้ดำเนินการเลี้ยงอาหารในวัดมาตลอดระหว่าง
 พ.ศ. 2459 - 2502 เมื่อท่านมรณภาพไปแล้ว การเลี้ยงพระยังมีการปฏิบัติสืบต่อมา ในการรักษา
 ผู้ป่วย พระมงคลเทพมุนีจะให้ผู้ป่วยฝึกเจริญภาวนาพุทธานุสสติ การรักษาของพระมงคลเทพมุนี

¹ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณณสิริ). (2520). *ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี*. หน้า 12.

² สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 95.

รักษาโรคทุกชนิด ทั้งโรคมะเร็ง วัณโรค อัมพาต โรคประสาท ช่วงเวลาที่สงครามโลกครั้งที่ 2 ลึกลับสุด มีผู้ป่วยป่วยเป็นโรคประสาทนับเป็นร้อยๆ คน เนื่องจากความเครียด และความทุกข์ร้อนจากภัยสงคราม¹ ในด้านสังคมสงเคราะห์นี้พระมงคลเทพมุนีได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลสำคัญ อาทิเช่น สมเด็จพระวันรัต (ติสสทตฺตเถร) วัดพระเชตุพนฯ เจ้าคณะอำเภอภาษีเจริญ ธนบุรี ท่านผู้หญิงสุพรรณมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล) หลวงฤทธิธรรมาภรณ์ พระภิกษุราชวาจรงค์ และนายต่างบุญสมานพ² จนสามารถดำเนินการไปได้อย่างต่อเนื่อง

ผลงานของพระมงคลเทพมุนีในการช่วยเหลือสังคมเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา และยังมีผู้ใดศึกษามาก่อน โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2459 เมื่อท่านเข้ารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรี จนถึง พ.ศ. 2502 ซึ่งเป็นปีที่พระมงคลเทพมุนีมรณภาพ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องบทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2459 – พ.ศ. 2502 นั้นยังไม่พบงานวิจัยที่กล่าวถึงเรื่องนี้โดยเฉพาะ ที่ปรากฏเป็นเพียงการศึกษาวิเคราะห์ วิชาธรรมกายในพุทธศาสนา แนวการฝึกปฏิบัติที่พระมงคลเทพมุนี วัดปากน้ำ นำมาเผยแพร่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แก่

1. พระมหาไสว ชาติโก. (2542). **การศึกษาวิเคราะห์ธรรมกายในพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. จากการศึกษาผู้วิจัยมุ่งสำรวจ ประมวล และศึกษาคำสอน เรื่องธรรมกายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และอรรถกถาของฝ่ายเถรวาทในพระสุตตรมหายาน และในคำสอนของหลวงพ่อดปากน้ำ ในเรื่องความหมาย ลักษณะตามสามัญลักษณะ องค์ประกอบ และวิธีการเข้าถึงว่ามีความเหมือนกัน หรือต่างกันอย่างไร
2. ศศิธร เกสรมาศ.(2545). **หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชา อุปสมบท ในพระพุทธศาสนา: ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง. จากการศึกษาผู้วิจัยได้ศึกษาสาเหตุการเข้ามาบรรพชา อุปสมบท และการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ชาวต่างชาติของวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำ ภาษีเจริญว่าปฏิบัติแตกต่างกันอย่างไร และการปฏิบัติธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมอย่างไรบ้าง ทำให้ทราบข้อมูลของการปฏิบัติธรรมในวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

¹ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). เล่มเดิม. หน้า 52.

² สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 80.

3. อัศวิน หงิมรักษา. (2546). **กระบวนการขัดเกลาทาสังคม และพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จากการศึกษาผู้วิจัยศึกษากระบวนการขัดเกลาทาสังคม และการพัฒนาบุคลากรทั้งภายใน และภายนอกวัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี การศึกษาทำให้ทราบถึงแนวทางปฏิบัติที่วัดนี้รับไปจากวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ

จุดมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคม ตามแนวปฏิบัติธรรมของพระมงคลเทพมุนี
3. เพื่อศึกษาผลการดำเนินงานของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคมที่ส่งผลต่อผู้ปฏิบัติธรรม

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทด้านสังคมของพระมงคลเทพมุนี
2. ทำให้ทราบถึงแนวทางการปลูกฝังหลักจริยธรรมให้กับสังคมตามแนววิชาธรรมกาย
3. ทำให้เพิ่มพูนองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้มุ่งศึกษาสถานภาพ และบทบาททางด้านสังคมของพระมงคลเทพมุนีระหว่างดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ พ.ศ. 2459 – พ.ศ.2502

วิธีการวิจัย

ศึกษาโดยวิธีการตามกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และนำเสนอในแนวพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) การวิจัยกระทำในลักษณะวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลจากบทความ งานวิจัยบันทึกความทรงจำ ชีวประวัติ และผลงาน เอกสารและสิ่งตีพิมพ์ทางพุทธศาสนา เอกสารการเผยแผ่ศาสนา หนังสือพิมพ์ร่วมสมัย หนังสือที่แจกในงานฌาปนกิจศพ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. กรรมวาจาจารย์ หมายถึง พระอาจารย์ผู้สวดกรรมวาจา ประกาศในท่ามกลางสงฆ์ ในการอุปสมบท
2. กัมมัฏฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการงาน อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจหรืออุบายใจ
3. กัลยาณมิตร หมายถึง เพื่อนที่ดี มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงคบหา
4. การขัดเกลาทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่ทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถใช้วิถีชีวิตและเรียนรู้ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่ทำให้มนุษย์สามารถควบคุมพฤติกรรมตนเองได้¹
5. การปฏิบัติธรรม เป็นกิจทางฝ่ายการบำเพ็ญกัมมัฏฐานเพื่อละกิเลสตั้งแต่ชั้นหยาบถึงละเอียด และดับกิเลสไปได้โดยสิ้นเชิงในที่สุด
6. ธรรมกาย ในความหมายของ “วิชาธรรมกาย” อธิบายว่าเป็นธรรมชาติที่มีภาวะเที่ยงแท้แน่นอน คือมีตัวตนเป็นสุขล้วน ๆ เป็นการตรัสรู้ธรรมที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน เข้าถึงได้ด้วยการปฏิบัติ แม้จะเห็นอยู่กลางกายผู้ปฏิบัติ แต่ก็เป็นกายที่แยกออกจากกายเนื้อ มีอำนาจเหนือธรรมดาสามารถตอบปัญหา อธิบายธรรมต่าง ๆ สามารถพาผู้ปฏิบัติไปเยี่ยมมรณ สวรรค์ และภูมิต่าง ๆ ได้ สอนไตรลักษณ์ได้²
7. ญาณ หมายถึง การกำหนดรู้ หรือการหยั่งรู้
8. นิमित หมายถึง เครื่องหมายสำหรับให้จิตกำหนด ในการเจริญกรรมฐาน ภาพที่เห็นในใจอันเป็นตัวแทนของสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน
9. ปฏิปทา คือทางดำเนิน, ความประพฤติ, ข้อปฏิบัติ
10. ปรมัตถ์ คือประโยชน์อย่างยิ่งซึ่งหมายถึงพระนิพพาน
11. ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่วไป ปริชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผลดี ชั่ว คุณ โทษ ความรอบรู้ในกองสังขารเห็นตามความจริง
12. สติปัฏฐาน หมายถึง ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ประกอบด้วย 1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน 2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน 3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน 4. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน
13. สมถวิปัสสนา หมายถึง อุบายสงบใจ

¹ อัจฉวัน หิมิรักษา. (2546). *กระบวนการขัดเกลาทางสังคม และพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย*.

² แหล่งเดิม. หน้า 5.

14. สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นในอารมณ์ที่สงบอันเป็นอารมณ์กัมมัฏฐานสมาธิจะช่วยให้ระงับกิเลสที่ทำให้จิตใจวุ่นไม่สงบไม่เป็นสุขได้

15. วิจิติจณา หมายถึง ความล่งเลงสังขย ทำให้เกิดความคิดสับสน

16. วิชา หมายถึง ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ มี 3. ระดับ คือ 1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ภายใน ก่อนระลึกชาติได้) 2. จุตูปปาตญาณ (ญาณกำหนดรู้จุติ และอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลายเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทิพพจักขุญาณ) 3. อาสวักขยญาณ (ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ การตรัสรู้)

17. อตถกิณา หมายถึง การแก้ไขไม่ได้ เยียวยาไม่ได้ หมายถึงอาบัติ มีโทษหนักถึงที่สุด ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คือ อาบัติถึงขั้นปาราชิก

18. อาสวะ หมายถึง กิเลส ที่เข้ามาเกาะกุมจิต

19. อริยมรรค หมายถึง มรรค 8 ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

แหล่งศึกษาค้นคว้า

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสมุด คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ห้องสมุด สยามสมาคม

ห้องสมุด วัดชลประทานรังสฤษฎ์ จังหวัดนนทบุรี

ห้องสมุด วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

บทที่ 1

บทบาทของพระสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. 2475

สถานภาพของพระสงฆ์ในสังคมไทย

สังคมไทยเป็นสังคมพุทธแบบเถรวาทมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สถาบันสงฆ์มีความสำคัญควบคู่ไปกับสถาบันทางการเมืองและการปกครอง โดยรับหน้าที่ในการพัฒนาจิตใจผู้คนให้เป็นไปตามแนวทางของศาสนาและสนับสนุนสถาบันทางการเมืองการปกครองในการถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐไปสู่ประชาชน¹ อีกทั้งเป็นตัวประสานอำนาจจากผู้ปกครองไปสู่ประชาชน ดังนั้นสถาบันสงฆ์จึงเป็นสถาบันที่ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันพระมหากษัตริย์มาโดยตลอดดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไทยทุกฉบับที่ให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ในสถาบันสงฆ์ผู้ที่รับบทบาทที่สำคัญที่สุด คือ พระสงฆ์ ทั้งนี้เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำทางภูมิปัญญา ทำหน้าที่สั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา ดังนั้นวัดและพระสงฆ์จึงกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชนในอดีตมาโดยตลอด

สถานภาพของพระสงฆ์จะมั่นคงมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับบทบาทและหน้าที่ของสถาบันสงฆ์ที่มีต่อสังคมรวมไปถึงการสนับสนุนให้ความสำคัญขององค์พระมหากษัตริย์หรือบุคคลสำคัญในสถาบันทางการเมืองการปกครอง

การปกครองของพระสงฆ์ทางระเบียบวินัยนับตั้งแต่สมัยสุโขทัยนั้น จัดให้สอดคล้องกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักรด้วย “ ภิกษุสงฆ์แม้มีระเบียบวินัยเป็นกฎหมายสำหรับตัวอยู่ส่วนหนึ่ง ก็ยังต้องอยู่ภายใต้กฎหมายฝ่ายอาณาจักรอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งตราไว้โดยเฉพาะหรือเพื่อคนทั่วไป และยังคงอนุวัตรจารีตของบ้านเมืองอันไม่ขัดต่อกฎหมายประเภทนั้นอีก...”² รวมความว่าพระสงฆ์ต้องมีกฎหมาย 3 อย่าง คือ

1. กฎหมายแผ่นดิน
2. พระวินัย
3. จารีต

¹คณิศร จันทบุตร. (2532). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. หน้า 3-5.

²มหาหมิงกุฎราชวิทยาลัย. (2525). ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย. หน้า 8.

ตั้งแต่แรกตั้งอาณาจักรสุโขทัยนั้น คณะสงฆ์ที่ทำการเผยแผ่ศาสนาแบบเถรวาทมีอยู่หลายคณะด้วยกัน คือ เถรวาทที่มีมาตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และเถรวาทแบบพุกาม¹ ในการปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละเมืองคาดว่าจะมีการปกครองกันไปตามพระวินัย และความสัมพันธ์ในฐานะศิษย์กับอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาสกับพระลูกวัด อาศัยความรัก ความเมตตา และความเคารพนับถือ²

หลังจาก พ.ศ. 1820 พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงปกครองกรุงสุโขทัย พระองค์ได้เชิญพระสงฆ์จากลังกาที่เข้ามาเผยแผ่พระศาสนาอยู่ที่นครศรีธรรมราชให้ไปเผยแผ่ศาสนาที่กรุงสุโขทัยทำให้พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น³ และคณะสงฆ์ได้แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. ฝ่ายคามวาสี ที่มีมาแต่เดิม
2. ฝ่ายอรัญวาสี แบบลังกาวงศ์⁴

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้น คณะสงฆ์มีการปกครองคล้ายแบบสุโขทัยในระยะแรก ต่อมาพระสงฆ์จากเชียงใหม่ อโยธยา และกัมพูชาเดินทางไปเมืองลังกาและอุปสมบทเปลี่ยนเป็นสังฆนิกายในสำนักพระวันรัตมหาเถร เมื่อกลับจากการศึกษาที่ลังกาก็ได้จัดตั้งคณะใหม่ขึ้นอีก 1 คณะ จึงเป็นอันว่ามีทั้งสิ้น 3 คณะ คือ คณะคามวาสีเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย คณะอรัญวาสี และคณะที่วัดป่าแก้วซึ่งจัดตั้งขึ้นใหม่ซึ่งต่อมาเรียกว่า คณะคามวาสีฝ่ายขวา ส่วนการแต่งตั้งสมณศักดิ์ในสมัยอยุธยาขึ้นได้แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ สมเด็จพระสังฆราช พระสังฆราชาคณะ และพระครู เจ้าคณะเมืองใหญ่เป็นสังฆราชา เจ้าคณะเมืองน้อยเป็นพระครู ส่วนสังฆปริณายก ยกขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชให้อำนาจว่ากล่าวไปได้จนถึงหัวเมือง

ในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรักษาการจตุรูปแบบสังฆมณฑลตามแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา พระองค์ได้ส่งพระราชาคณะออกไปดูแลความเรียบร้อยของสังฆมณฑลตามหัวเมือง ในตอนปลายรัชกาลเกิดความขัดแย้งระหว่างพระเจ้ากรุงธนบุรีและพระเถระผู้ใหญ่บางรูปทำให้เกิดความวุ่นวายในสังฆมณฑลขึ้น

¹เถรวาทแบบพุกาม คือ พระสงฆ์จากพุกามที่ได้ไปศึกษาและอุปสมบทใหม่ที่ศรีลังกา แล้วกลับมาตั้งคณะลังกาวงศ์ขึ้นในดินแดนพุกามได้รับความศรัทธาอย่างมากจากประชาชน จากนั้นจึงได้เผยแผ่ขยายมายังประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย.

²หมามงกุฎราชวิทย์. (2525). *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. หน้า 8.

³คณะสงฆ์นิกายลังกาวงศ์ ตั้งขึ้นโดยภิกษุชาวลังกาชื่อ ราหุล เดินทางจากพุกามมาเผยแผ่พระศาสนาที่นครศรีธรรมราช สร้างศรัทธาอย่างมากให้กับประชาชนที่เมืองนครศรีธรรมราช.

⁴พระโศภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑิตญาโณ). (2529). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. หน้า 398-399.

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 พระองค์ได้ทรงฟื้นฟูศาสนาขึ้นใหม่ ทรงดูแลการปกครองสงฆ์ด้วยการอาราธนาพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่และนักปราชญ์ราชบัณฑิตให้มาชำระคัมภีร์พระไตรปิฎกให้เรียบร้อยบริบูรณ์ เป็นการปรับปรุงด้านปริยัติธรรมของฝ่ายคันถธุระซึ่งเป็นเครื่องหมายของสงฆ์ฝ่ายคามวาสี ในด้านวิปัสสนาธุระของสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีนั้นพระองค์ได้อาราธนาพระอาจารย์สุก จากวัดท่าหมอญ กรุงศรีอยุธยาให้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดพลับ (วัดราชสิทธิาราม) ธนบุรี ในตำแหน่งพระราชาคณะนามว่า พระญาณสังวร และได้รับตำแหน่งแต่งตั้งให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 โดยการย้ายจากวัดราชสิทธิารามไปอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้จัด พระอารามให้สงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีอยู่จำพรรษาโดยเฉพาะ คือ ทางด้านทิศตะวันออกของพระนคร มีวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ด้านทิศตะวันตกมีวัดราชสิทธิาราม วัดอรุณราชวราราม วัดระฆังโฆสิตาราม และวัดอินทาราม ด้านทิศเหนือมีวัดราชาธิวาส ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงปรับปรุงแก้ไขแนวทางการศึกษาทั้งทางฝ่ายปริยัติธรรม และฝ่ายปฏิบัติ โดยให้มีพระสงฆ์จำพรรษาที่วัดควบคู่กันไปทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสี ภายในวัดเดียวกัน ในวัดจะมีคณะประจำที่เรียกว่า คณะกุฎิ ซึ่งจะเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ผู้บำเพ็ญเพียรสมณธรรม ด้านวิปัสสนาธุระ ปัจจุบันคณะกุฎียังเหลืออยู่ให้เห็นที่วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศวิหาร และที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งที่วัดมหาธาตุนี้เรียกว่า คณะสลัก¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแม้ธรรมยุติกนิกายจะได้กำเนิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2372 ที่วัดสมอราย โดยการนำของพระวชิรญาณ หรือเจ้าฟ้ามงกุฎ แต่ในระยะนั้นยังไม่ได้แยกเป็นคณะใหญ่ต่างหาก คงอยู่รวมกันกับคณะกลาง²จากคณะสงฆ์ทั้งหมด 4 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี ลักษณะการปกครองยังเป็นไปตามรูปแบบเดิม คือ ประมุขสูงสุดได้แก่สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้บริหาร มีพระเถระผู้ใหญ่รับผิดชอบลดหลั่นกันมาตามลำดับ³

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสถาปนากรมหมื่นปรมา-
นุชิตชิโนรสขึ้นเป็นประธานแก่สงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรใน พ.ศ. 2394 และสถาปนาพระองค์เจ้าฤกษ์
วัดบวรนิเวศวิหารเป็นกรมหมื่นบวรรังสีสุริยพันธ์ ทรงสมณศักดิ์เสมอพระราชาคณะเจ้าคณะใหญ่ ซึ่ง
ในรัชกาลต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์

ในปี พ.ศ. 2417 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองสงฆ์ครั้งใหญ่ที่สุดเมื่อพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองสงฆ์

¹ เริง อรรถวิบูลย์. (2515). *พิธีกรรมนิยมสงฆ์ และชาวพุทธ*. หน้า 95.

² ดูแผนภูมิที่ 5 เรื่องการปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 หน้า 76.

³ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑิตญาโณ). (2529). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. หน้า 426.

ร.ศ. 121 ในวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2495 จัดการปกครองสงฆ์ในรูปมหาเถรสมาคมโดยมีสมเด็จพระสังฆราช หรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้าเป็นประธาน แบ่งคณะสงฆ์ออกเป็น 4 คณะ คือ คณะเหนือ คณะกลาง คณะใต้ และคณะธรรมยุติกนิกาย จัดระบบการปกครองออกเป็น มณฑล เมือง แขวง และตำบล คล้ายกับการปกครองของทางฝ่ายอาณาจักร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวรวิริยญาณวโรสเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระวรวิริยญาณวโรส ตำแหน่งพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นสังฆปริณายกทั้งพระราชอาณาจักร และเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกาย เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2453¹

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ความคิดในระบบประชาธิปไตยว่าด้วย การแบ่งแยกอำนาจได้มีส่วนกระตุ้นให้มีการเรียกร้องการปรับปรุงลักษณะการปกครองสงฆ์เสียใหม่ให้ คล้ายกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักรโดยออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองสงฆ์ พ.ศ. 2484 มีการแบ่งแยกอำนาจการปกครองสงฆ์ออกเป็น 3 ฝ่าย คือ อำนาจบัญญัติสังฆานัติ มีสังฆสภารับผิดชอบ อำนาจบริหารคณะสงฆ์ มีสังฆมนตรีรับผิดชอบ และอำนาจวินิจฉัยอธิกรณ์ มีคณะวินัยธรเป็นผู้รับผิดชอบ พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้รับถือปฏิบัติมาจนถึง พ.ศ. 2505²

จากนั้นได้มีกฎหมายปกครองคณะสงฆ์ฉบับใหม่ พ.ศ. 2505 กำหนดให้มหาเถรสมาคมซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธานทำหน้าที่ดูแล ปกครองคณะสงฆ์ ทั้งหมด

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสถานภาพของพระสงฆ์

การปกครองของสงฆ์เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทยระบุชัดเจนถึงการที่ฝ่ายอาณาจักรมีส่วนสำคัญในการจัดการปกครองสงฆ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์พระมหากษัตริย์มีส่วนสำคัญในการแต่งตั้งพระเถระชั้นผู้ใหญ่ขึ้นเป็นสังฆปริณายกดูแลกิจการคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร หรือแม้แต่การออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองสงฆ์มาทุกฉบับ ด้วยเหตุนี้บทบาทของพระสงฆ์ไทยในสังคมจะมีมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับองค์พระมหากษัตริย์ หรือผู้นำประเทศในแต่ละยุคแต่ละสมัยที่จะให้ความสำคัญต่อสถาบันศาสนา

ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ได้ทรงออกผนวชในพระพุทธศาสนา คือ พระเจ้าลิไท พระองค์ทรงผนวชในปี พ.ศ. 1905 และได้จำพรรษาอยู่ที่วัดป่ามะม่วง (วัดอัมพวันาราม) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของกรุงสุโขทัย ผลงานที่จัดได้ว่าเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาออกสู่ประชาชน ในสมัยของพระองค์ คือ เถกมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง นับว่าเป็นวรรณกรรมทางศาสนาฉบับแรกที่มีอิทธิพลต่อกระแสความคิดของสังคมไทย

¹มหาหมงกุฎราชวิทยาลัย. (2525). *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย*. หน้า 15.

²คณิศร นันตบุตร. (2528). *การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์ไทยรุ่นแรก พ.ศ. 2477-2484*. หน้า 158.

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระมหากษัตริย์ไทยได้ให้ความสำคัญในกิจการของสงฆ์ทั้งทางด้านการศึกษา และการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนาเป็นตัวอย่างแก่ประชาชน สถาบันสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์อย่างจริงจัง วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน วัดเป็นทั้งสโมสร โรงพยาบาล ศาล โรงเรียน และแหล่งศิลปวัฒนธรรมของชาวอยุธยา¹ ประเพณีการสร้างวัดของกษัตริย์ หรืออุปถัมภ์วัดที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย พ.ศ. 1896 สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พระองค์ทรงสร้างวัดพุทไธสวรรย์ขึ้นเป็นที่จำพรรษาของอธิบดีสงฆ์ฝ่ายคันถธุระ ในปี พ.ศ. 1900 โปรดให้สร้างวัดเจ้าพระยาไท (วัดใหญ่ชัยมงคล) ถวายคณะสงฆ์ที่ไปเรียนมาจากลังกาในสำนักพระวันรัต หรือคณะวัดป่าแก้ว ภายหลังวัดนี้มีชื่อว่า วัดป่าแก้ว เป็นที่ปฏิบัติทางด้านวิปัสสนาธุระ ประเพณีสร้างวัดทำให้เกิดวัดใหม่ๆ ได้แก่ วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ วัดราชประดิษฐาราม วัดพระราม วัดภูเขาทอง การปฏิบัติของสงฆ์วัดป่าแก้วเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของพระบรมไตรโลกนาถทำให้พระองค์พร้อมด้วยพระโอรส พระราชธิดา และข้าราชการบริพาร รวม 2,388 คน ออกบวชที่วัดจุฬามณี² ในเมืองพิษณุโลก นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีทางพุทธศาสนา ชื่อ มหาชาติคำหลวง ขึ้นด้วย การอุปถัมภ์สถาบันสงฆ์ได้ขยายกว้างออกไปถึงลังกา หลังจากที่ถูกตูลังกาได้ทูลขอคณะสงฆ์ไทยให้ไปช่วยบรรพชาและอุปสมบทให้แก่ชาวลังกา ในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เกิดนิกายสยามวงศ์ หรืออุบาสีวงศ์ขึ้นในลังกา

ในสมัยกรุงธนบุรี บ้านเมืองอยู่ในระยะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิม พระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดระเบียบสังคมชนบทด้วยการเลือกพระเถระที่ทรงคุณธรรม แต่งตั้งขึ้นตามฐานานุกรมที่เหมาะสม ได้มีการนิมนต์พระเถระที่มีความรู้ความสามารถให้เข้ามาอยู่ประจำตามวัดทั้งในเมือง และนอกเมืองเพื่อสั่งสอนด้านคันถธุระ และวิปัสสนาธุระให้แก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร การส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นหน้าที่ และพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระมหากษัตริย์

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เกิดประเพณีการสร้างวัดประจำรัชกาล การออกผนวช การสังคายนาพระไตรปิฎก การออกกฎหมายคณะสงฆ์ได้เริ่มมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์จักรี พระองค์ทรงให้ความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ประเพณีออกผนวชได้ปฏิบัติกันสืบต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 3 เจ้าฟ้ามงกุฎพระราชนิโรธรังษีในรัชกาลที่ 2 ทรงออกผนวชนานถึง 27 ปี คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2367 ถึงปี พ.ศ. 2397

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับสถาบันสงฆ์ได้เกี่ยวพันกันมาโดยตลอดนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นสถาบันหลักของชาติ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญแก่ศาสนา สถาบันสงฆ์จึงกลายมาเป็นที่ยอมรับของประชาชน

¹ เสถียร โพธิ์นันท. (2515). ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา. หน้า 137.

² พระโสมภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตินาถ). (2529). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. หน้า 406.

และเป็นตัวกลางที่คอยเชื่อมโยงประสานความคิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชน ทั้งนี้เพราะสถาบันสงฆ์สามารถเข้าถึงประชาชนได้ดี

บทบาทและหน้าที่ในการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ในทางสังคม

บทบาทของพระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่ส่งเสริมจริยธรรมแก่สังคมแล้ว ยังมีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มในสังคม เชื่อมแนวความคิดให้ไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของกลุ่มสังคมที่มีฐานะและบทบาทที่แตกต่างกันให้อยู่ร่วมกันได้โดยให้สมาชิกในสังคมทุกกลุ่มยึดสถาบันทางพุทธศาสนาเป็นแกนกลางในการกำหนดพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม¹ เนื่องจากวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน บทบาทของพระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกกิจกรรมออกจากสังคมได้ เช่น พิธีกรรมต่างๆ เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากชาวบ้านมากที่สุด ชาวบ้านจึงมักมาปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีอิทธิพลต่อการกระตุ้น หรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมทางสังคม และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น ลักษณะการช่วยเหลือของฝ่ายสงฆ์ที่มีต่อชุมชนนั้นย่อมขึ้นอยู่กับบุคลิกของเจ้าอาวาสเป็นสำคัญ ถ้าท่านเป็นผู้มีความกระตือรือร้นความเกี่ยวข้องระหว่างวัดกับชุมชนก็มีมากขึ้น อย่างเช่น ปลายสมัยอยุธยา ผลงานของหลวงพ่อดวง วัดช้างให้ ที่กล่าวกันว่าเหยียบน้ำทะเลจืดเป็นที่ยอมรับของชาวจังหวัดปัตตานี แต่ถ้าพระอริยสงฆ์ถือตนว่าเป็นผู้ที่หมดกิเลสไม่ยุ่งเกี่ยวกับทางโลกแล้ว ก็อาจลดความเอาใจใส่ต่อความต้องการหรือความจำเป็นต่างๆ ของชุมชนน้อยลงไป²

พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ได้รับการยกย่องให้มีเกียรติมากที่สุด ในสังคมในฐานะเป็นผู้ประพฤติธรรมโดยเคร่งครัด เป็นตัวอย่างที่ดีในด้านศีลธรรมและจริยธรรม โดยทั่วไปจึงได้รับความเชื่อถือจากประชาชนมาก พระสงฆ์เป็นผู้ให้คำแนะนำช่วยเหลือในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวันของราษฎรในชุมชน เป็นครูสอนหนังสือ เป็นที่ปรึกษา เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้ไกล่เกลี่ยคดีความ และเป็นผู้ที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในทุกวงจรวินัยของชาวบ้าน และในพิธีการของทางราชการ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีส่วนช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้กับสังคมอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญที่ช่วยให้เกิดความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนพอๆ กับผู้ใหญ่บ้านและครู

บทบาทของพระภิกษุสงฆ์เกิดจากหน้าที่ และความผูกพันโดยหลักธรรมหรือมีอยู่ในคำสอนของพระพุทธองค์ปรากฏทั้งฝ่ายธรรม และฝ่ายวินัย โดยกำหนดให้ชีวิตของสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมทั้งที่เป็นสังคมภายในสงฆ์ และความสัมพันธ์ในส่วนรวม จากข้อบัญญัติในวินัยสงฆ์

¹ปริญญา กายสิทธิ์. (2528). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101. หน้า 200.

²ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2529). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. หน้า 5.

กำหนดการอยู่ร่วมกันในวัด กำหนดเขตสีมาอุโบสถ การทำสังฆกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การเคารพกันตามอาวุโส ส่วนในด้านความสัมพันธ์กันกับส่วนรวม พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตความเป็นอยู่ไว้ที่คฤหัสถ์เริ่มตั้งแต่อาหารที่พระสงฆ์อยู่ได้ด้วยการบิณฑบาต คือ อาหารที่คฤหัสถ์ถวายตลอดจนปัจจัย 4 และความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่เป็นประจำ ความผูกพันนี้มีได้กำหนดแต่ในวินัยสงฆ์อย่างเดียว ทางธรรมได้มีปรากฏอยู่ในพุทธพจน์ที่ได้ตรัสสอนและเตือนพระสงฆ์ให้ระลึกถึงเสมอในภาวะนี้ เพื่อให้เกิดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่และความรู้สึกรับผิดชอบของตน คือ “บรรพชิตพึงพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่าความเป็นอยู่ของเราเนื่องด้วยผู้อื่นวันคืนล่วงไป บัดนี้เราทำอะไรอยู่”¹ สำหรับหน้าที่ของพระสงฆ์ที่ต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วยความเมตตา และกรุณาธรรม มีปรากฏอยู่ในพุทธพจน์ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย²

...ภิกษุทั้งหลาย พราหมณ์ คฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่ทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวรบิณฑบาต เสนาสนะและปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอทั้งหลายก็จะเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมในเบื้องต้นงามในท่ามกลางงามที่สุด จงประกาศแบบการครองชีวิตอันประเสริฐพร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ บริสุทธิสิ้นเชิงแก่พราหมณ์และคฤหบดีนั้นเถิด³

พุทธพจน์ดังกล่าวได้ระบุหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ที่ต้องปฏิบัติต่อสังคมโดยถือว่าสังคมมีส่วนช่วยให้ภิกษุสงฆ์ดำรงชีวิตอยู่รอด จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ที่ต้องสั่งสอนอบรมเป็นการตอบแทนแก่สังคม บทบัญญัติในวินัยช่วยรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับประชาชนให้อยู่ในสภาพที่ถูกต้องและเหมาะสม ทำให้สถาบันสงฆ์อยู่ในฐานะมีเกียรติเป็นที่เคารพเทิดทูน ทำการอนุเคราะห์ประชาชนด้วยคุณธรรมหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริงมิใช่เพื่ออามิสสินจ้าง หรือกลายเป็นการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ เช่น ไม่ให้ภิกษุประจบคฤหัสถ์ด้วยการยอมตัวลงรับใช้ในกิจการต่างๆ ไม่เป็นคนมักขอ ซึ่งทำให้คนเสื่อมศรัทธาและความเคารพจากสถาบันสงฆ์ และศาสนา⁴

¹ พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต). (2527). *สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย*. หน้า 196.

² แหล่งเดิม. หน้า 146.

³ แหล่งเดิม. หน้า 197.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 200.

เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์จำเป็นต้องอาศัยสังคมช่วยเหลือเกี่ยวกับปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิต พระสงฆ์ต้องถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับสังคมโดยมีสาเหตุจาก การที่พระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัย 4 จากประชาชนอยู่ร่วมกันในสังคมในฐานะบรรพชิต และมีหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่นพ้นทุกข์

จากสาเหตุดังกล่าวที่ทำให้พระสงฆ์มีหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทที่สำคัญได้เปลี่ยนไปและปรากฏให้เห็นได้ 5 ประการ คือ

1. บทบาทในการให้การศึกษ
2. บทบาทในด้านการเผยแผ่ธรรมะ
3. บทบาทในด้านสังคมสงเคราะห์
4. บทบาทในการขัดเกลาทางสังคม
5. บทบาททางการส่งเสริม และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

บทบาทของพระสงฆ์ที่แสดงออกตามหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อพระสงฆ์ด้วยกัน และต่อสังคมภายนอก ย่อมเป็นการรักษามูลประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมให้คงอยู่ รักษาสถาบันสงฆ์ให้มั่นคง เป็นเกณฑ์สำหรับกำหนดขีดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างพุทธบริษัททั้ง 2 ฝ่ายให้คงมีอยู่ต่อไป บทบาทของพระสงฆ์จะควบคู่ไปกับวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม วัดเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือโดยอาศัยความสัมพันธ์ในการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน หรือการที่ประชาชนได้รับการบริการจากวัด ในการที่พระเป็นที่ยปรึกษาให้การแนะนำสั่งสอนอบรมในด้านจริยธรรมจนทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกว่าพระสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการต่างๆ เหนือกว่าพวกตน

อย่างไรก็ดีบทบาทของพระสงฆ์และวัดเริ่มสูญหายไปเมื่อความเจริญแบบตะวันตกได้แผ่ขยายเข้าสู่สังคมไทย ซึ่งเริ่มปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 สถาบันใหม่ๆ ได้เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไป การศึกษาแบบตะวันตกในระบบโรงเรียนได้เข้ามาแทนที่วัดในการจัดการศึกษาของสังคม โรงพยาบาล สโมสร และศาลเข้ามารับหน้าที่แทนวัดในด้านอื่นๆ อีกด้วย¹

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2464 ได้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาใช้บังคับเด็กอายุ 7 - 14 ปี ให้เข้าโรงเรียนและมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ ในระหว่างปี พ.ศ. 2464 ถึง พ.ศ. 2474 จำนวนนักเรียนได้เพิ่มจาก 241,508 คน เป็น 788,846 คน ทำให้รัฐจำเป็นต้องดัดแปลงศาลาวัดเป็นโรงเรียนประชาบาล และในปี พ.ศ. 2474 มีโรงเรียนที่ดำเนินการโดยวัดมีจำนวน 4,688 แห่ง แสดงว่าระยะแรกของการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2494 พระสงฆ์มีความสำคัญในการจัดการศึกษา²

¹ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2529). พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. หน้า 8.

²สิริวัฒน์ คำวันสา และคณะ. (2524). สงฆ์ไทยใน 200 ปี. หน้า 258.

ต่อมาบทบาทของพระสงฆ์ได้ลดลง เมื่อรัฐบาลมีงบประมาณเพียงพอในการจัดการศึกษาด้วยตัวเองแล้ว ตั้งแต่ พ.ศ. 2474 จำนวนโรงเรียนวัดเริ่มลดลง ท้องถิ่นต่างๆ สามารถสร้างโรงเรียนใหม่ ๆ ขึ้นทันต่อความต้องการของจำนวนนักเรียนที่เพิ่มขึ้น เมื่อองค์กรหรือหน่วยงานอื่นเข้ามารับหน้าที่แทนวัด ทำให้วัดและพระสงฆ์ ลดบทบาทลงกว่าเดิมที่เคยมี เคยปฏิบัติ ประกอบกับการไม่ปรับตัวเข้าหา สิ่งใหม่ๆ และรับความเจริญแบบใหม่ให้ทันกับสังคมของพระสงฆ์เท่ากับเป็นการสูญเสียสภาพผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ไป พระสงฆ์ไม่เข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้สังคมคล้อยตามกับสังคมสงฆ์ เห็นห่างกันมากขึ้น¹

แม้ว่าบทบาทของพระสงฆ์จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมแต่การที่พระสงฆ์ยังคงประกอบด้วยศีลาจารวัตร สิ่งเหล่านี้คือแบบอย่างที่ดีของสังคม ทำให้พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับของสังคม ส่งผลให้บทบาทในการเผยแผ่ธรรมะเป็นไปได้โดยง่าย โดยผ่านทางระบบการศึกษาอบรมจากทางวัด และผ่านทางประเพณีและกิจกรรมทางศาสนา บทบาทในการเผยแผ่ธรรมะนี้ยังคงมีอยู่แต่อาจเปลี่ยนแปลงไปในด้านวิธีการ โดยอาศัยสื่อ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และสิ่งพิมพ์ เป็นต้น

พระสงฆ์เป็นสมาชิกของสังคม และอยู่ได้ด้วยการสนับสนุนของชาวบ้าน หากชาวบ้านอยู่ไม่ได้ พระเองก็ลำบากอยู่ไม่ได้เช่นกัน เพราะฉะนั้นการสังคมสงเคราะห์จึงเป็นบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ เนื่องจากสังคมสงฆ์เองเป็นสังคมที่ไม่มีการสะสม ไม่กักตุนวัตถุส่วนเกิน พึ่งพาตนเอง เท่ากับเป็นแบบอย่างให้กับสังคม และเมื่อสังคมต้องประสบกับภัยพิบัติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยจากมนุษย์ด้วยกัน เช่น ภัยจากสงคราม หรือภัยจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม หรือ ฝนแล้ง รวมไปถึงการเจ็บไข้ได้ป่วยไม่ว่าจะเป็นทางร่างกาย หรือจิตใจ พระสงฆ์เองก็ทำหน้าที่สังคมสงเคราะห์ ด้วยการให้ที่พักอาศัยในวัด ให้เสื้อผ้า ให้อาหาร ตลอดจนการรักษาพยาบาล และให้คำปรึกษาชี้แนะแนวทางการแก้ไขปัญหโดยอาศัยหลักธรรมในพุทธศาสนา

การพัฒนาจิตใจให้กับสังคม เป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญของพระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นถือว่าเป็นการปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคม ทำให้บุคคลสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข สามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเอง ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับบุคคลอื่น การพัฒนาจิตใจเป็นเรื่องการฝึกฝนทำความเพียรทางจิตโดยตรง โดยใช้กรรมฐานหรือภาวนาเป็นเครื่องมือ คือ สมถภาวนา และ วิปัสสนา พระสงฆ์มีบทบาทในการชี้แนะแนวทางการปฏิบัติให้กับประชาชน เพื่อให้จิตเกิดความสุขสงบ รู้เท่าทันอารมณ์ ไม่ยึดถือไว้ด้วยอำนาจตัณหา อุปาทานอันเป็นสาเหตุของความทุกข์แล้วสามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมได้อย่างสมบูรณ์ เพราะไม่ถูกอารมณ์จากภายนอกมากระทบหรือหากกระทบก็สามารถที่จะควบคุมได้² บทบาทของสงฆ์ในด้านนี้มีความสำคัญต่อสังคมที่ผ่านมาทุกยุคทุกสมัย

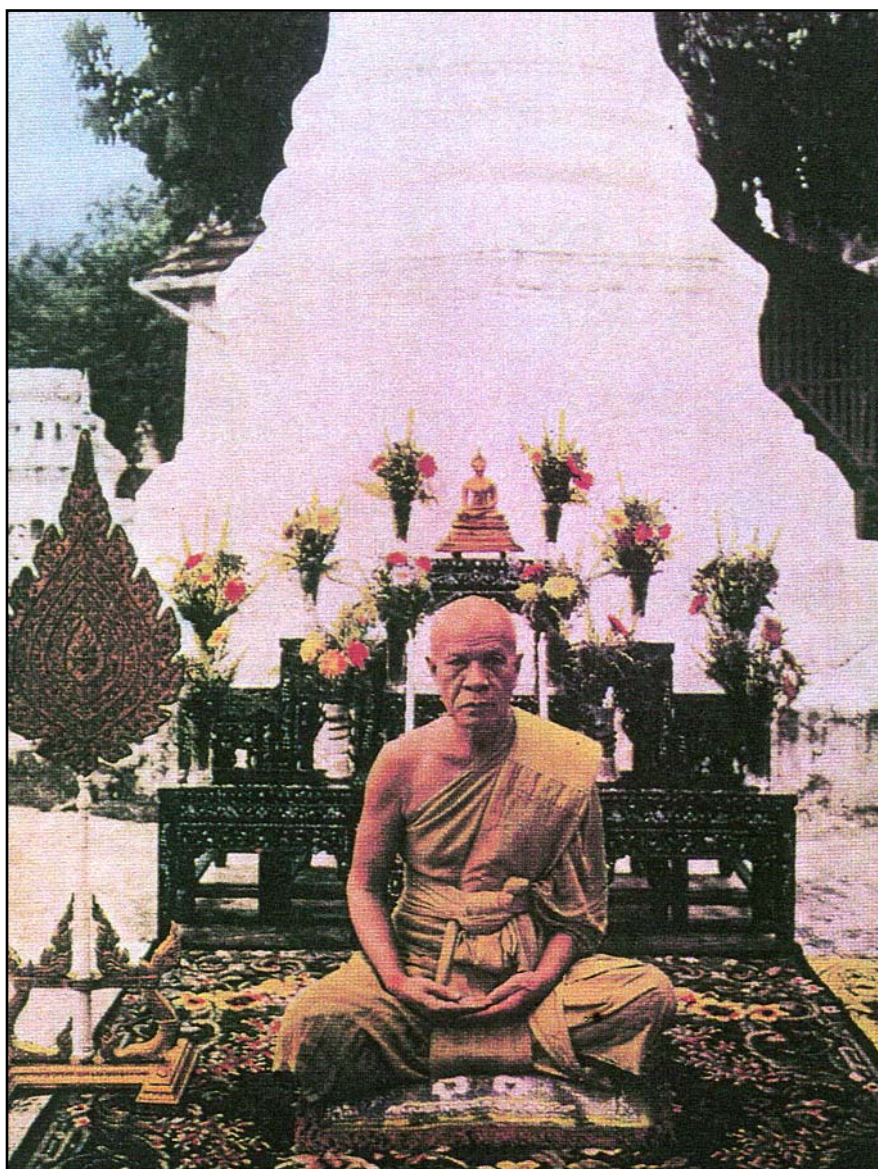
¹พาสนา กิจถาวร. (2524) . บทบาทของคณะสงฆ์เรื่องการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5. หน้า 124.

²พระมหาภุชญา นันทเพชร. (2540) . ทศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม .หน้า 3.

จากบทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมเริ่มลดบทบาทลงเพราะความเจริญทางเทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่ เกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเจริญเหล่านี้มีผลต่อการเสื่อมคลายความนับถือทางศาสนา และความศรัทธาในตัวพระสงฆ์ ความหวาดเกรงภัยจากมหาอำนาจตะวันตกและตะวันออก สภาวะเศรษฐกิจตกต่ำจากสภาวะของสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เกิดขึ้นในยุโรปและสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เกิดขึ้นทั้งในยุโรปและเอเชีย ตลอดจนความนิยมในเทคโนโลยีสมัยใหม่ ยังผลให้ผู้นำไทยเลียนแบบตะวันตกจนขาดจุดยืนของตนเอง ละเลยวัฒนธรรมพื้นฐานคือพุทธศาสนา เช่นการเปลี่ยนรูปแบบการศึกษาเป็นแบบตะวันตก ทำให้พระสงฆ์สูญเสียบทบาททางการศึกษา¹ ทำให้วัดไม่ได้รับการอุปถัมภ์จากผู้นำหรือรัฐเท่าที่ควร

แม้บทบาทของพระสงฆ์ในทางสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ แต่ก็ยังมีพระสงฆ์ที่มีความมุ่งมั่นในการช่วยเหลือสังคมอย่างเช่น พระเทพมงคลมุนี (สด จันทสโร) ได้เข้าไปมีบทบาทในการช่วยเหลือสังคม แก้ปัญหาความเดือดร้อน สงเคราะห์บุคคลที่ยากไร้ ท่ามกลางสภาวะการณ์ที่ผันแปรทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

¹คณิศร จันทบุตร. (2532). สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. หน้า 51-52.



ภาพประกอบ 1 เจ้าคุณพระภาวนาโกศลเถร (พระมงคลเทพมุนี)

บทที่ 2

สถานภาพ และบทบาทของพระมงคลเทพมุนี

ภูมิหลังของพระมงคลเทพมุนี (สด จันทสโร) ก่อนอุปสมบท

พระมงคลเทพมุนี มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เดิมชื่อสด มีแก้วน้อย เป็นบุตรของนายเงิน และนางสุดใจ มีแก้วน้อย บิดามีอาชีพค้าขายข้าว มีพี่น้องรวม 5 คน คือ

1. นางดา เจริญเรือง
2. พระมงคลเทพมุนี (สด มีแก้วน้อย)
3. นางใส มีแก้วน้อย
4. นายผูก มีแก้วน้อย
5. นางสาววย มีแก้วน้อย

พระมงคลเทพมุนี (สด มีแก้วน้อย) เริ่มเรียนหนังสือจากวัดสองพี่น้อง กับพระภิกษุน้ำชาวย จากนั้นได้มาศึกษาต่อที่วัดบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในความดูแลของพระอาจารย์ทรัพย์ เนื่องด้วยบ้านเดิมฝ่ายบิดาอยู่ที่ตำบลบางปลา พระมงคลเทพมุนี ได้รับการสอนภาษาขอมจนมีความรู้แตกฉาน สามารถอ่านหนังสือพระมาลัยซึ่งเขียนด้วยอักษรขอมได้เป็นอย่างดี¹

ในด้านอาชีพเมื่อสำเร็จการศึกษาจากวัดบางปลา ได้มาช่วยบิดาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขายข้าว ตั้งแต่อายุ 14 ปี เศษ ๆ นับแต่บิดาถึงแก่กรรมไปก็เป็นพ่อค้าแทนบิดา และดูแลมารดา มาจนถึงอายุ 19 ปี² เกิดความเบื่อหน่ายในอาชีพค้าขาย ดังข้อความที่พระมงคลเทพมุนีได้กล่าวไว้

การหาเงินเลี้ยงชีพนั้นลำบาก บิดาของเราให้มาอย่างนี้ต่างไม่มีเวลาว่างกันทั้งนั้น ถ้าใครไม่รีบหาให้มั่งมีก็เป็นคนชั้นต่ำไม่มีใครนับหน้าถือตา เข้าหมู่บ้านก็อับอายไม่เทียมหน้าเทียมตาเขา บรรพชนต้นสกุล ก็ทำมาอย่างนี้เหมือนกัน จนบิดาและตัวเราในบัดนี้ก็ทำอยู่ บัดนี้บรรพชนทั้งหลายได้ตายไปหมดแล้ว แม้เราก็จักตายเหมือนกัน เราจะมัวแสวงหาทรัพย์อยู่ทำไม ตายแล้วเอาไปไม่ได้ บวชดีกว่า³

¹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). *ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดาวพุกน้ำ) และ อาณาภรณ์กรรมกาย*. หน้า 4.

² ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). *ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อสด วัดปากน้ำ*. หน้า 9.

³ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). *เล่มเดิม*. หน้า 4.

สถานภาพและบทบาทของพระมงคลเทพมุนี ก่อนรับตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดปากน้ำ

ภายหลังจากพระมงคลเทพมุนีอายุได้ 19 ปี ท่านมีความประสงค์ที่จะอุปสมบท แต่ก่อนอุปสมบทได้ใช้เวลาประมาณ 2 ปี ทำงานหาเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่มารดา จากนั้นได้เข้าอุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรีในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2449 ขณะอายุได้ 22 ปี โดยมีพระอาจารย์ดี วัดประตูลาศ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูวินยานุโยค (เหนี่ยง อินฺทฺโชโต) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์โหม่ง อินฺทสุวณฺโณ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า “จันทโร” พรรษาแรกประจำอยู่ที่วัดสองพี่น้อง ในพรรษาต่อมาได้ย้ายมาจำพรรษา ณ วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร เพื่อเล่าเรียนพระธรรมวินัย การเรียนทางปริยัติธรรมได้ศึกษาจากวัดอรุณราชวราราม วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดจักรวรรดิราชาวาส และที่วัดพระเชตุพนฯ ทั้งนี้ได้แบ่งเวลาเรียนเป็นช่วงเวลาคือ เช้า บ่าย และกลางคืน โดยการเดินทางสลับกันไป ลักษณะการเรียนคือ ต่างคนต่างเรียน ตามความสมัครใจ คือ เรียนธรรมคัมภีร์ และเรียนบาลีตามความสนใจของแต่ละบุคคล ขณะที่ศึกษาอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้รับการสงเคราะห์ในด้านอาหารและจตุปัจจัยต่าง ๆ จากชาวบ้านโดยเฉพาะแม่ค้าขายข้าวแกงชื่อฉนวน ได้จัดอาหารถวายเป็นประจำทุกวัน

เนื่องจากความเพียรพยายามในการศึกษาที่กระทำอย่างสม่ำเสมอ พยายามไม่ขาดเรียน นำหนังสือข้ามฟากลงเรือที่ท่าประตูลาศวัดพระเชตุพนฯ ไปขึ้นที่ท่าเรือวัดอรุณฯ ชาวบ้านบริเวณประตูลาศเกิดความศรัทธาเลื่อมใสได้ปวารณาเรื่องอาหารสำหรับบิณฑบาต รวมไปถึงสิ่งของที่จำเป็นต่าง ๆ และจากความเพียรพยายามและความใฝ่ใจทางการศึกษาทำให้ข้าหลวงในวังกรมหมื่นพิชัยมหินทรโรดมได้จัดอาหารเพลถวายเป็นประจำทุกวัน พระมงคลเทพมุนีเองก็ได้มีส่วนสนับสนุนการศึกษาของภิกษุสามเณรด้วยการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดพระเชตุพนฯ อาศัยกุฏิที่พักเป็นที่สอนโดยนิมนต์พระมหาปี วสุตตมะ ปริยญฺกรรม 5 ประโยคเป็นครูสอน มีภิกษุสามเณรเข้าศึกษาร่วมกับตัวท่านเองเป็นจำนวน 10 กว่ารูป¹โรงเรียนได้เลิกไปหลังจากคณะสงฆ์ได้จัดหลักสูตรการศึกษาใหม่ การศึกษาเปลี่ยนจากการแปลตอบด้วยปากเปล่ามาเป็นสอบด้วยการเขียนตอบ “หลวงพ่อมงคลเทพมุนีได้เข้าศึกษาในระบบการศึกษาแผนใหม่จนเข้าใจหลักสูตร แต่ไม่ได้เข้าสอบที่สนามหลวง เพราะท่านไม่ถนัดการเขียน”²

การเข้าศึกษาด้านปริยัติธรรมตามหลักสูตรแต่ไม่ได้สอบเกิดจากจุดประสงค์ที่ต้องการเข้าเรียนเพื่อให้เกิดความรู้เท่านั้น ไม่มีจุดประสงค์เพื่อได้รับประกาศนียบัตรเหมือนกับภิกษุรูปอื่น และ

¹สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). หลวงพ่อสด ผู้ค้นพบวิชาธรรมกาย ผู้ทรงความเมตตา. หน้า 24.

²สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 6.

ท่านไม่ถนัดในการขีดเขียน แต่สำหรับภิกษุสามเณรอื่น ๆ ท่านส่งเสริมให้กำลังใจและสนับสนุน ซึ่งจะพิจารณาได้จากคำพูดที่ท่านกล่าวไว้คือ “การศึกษานั้นเปลี่ยนชีวิตผู้ศึกษาให้สูงกว่าพื้นเดิม คนที่มีการศึกษาดี จะได้อะไรดีกว่าประณิตกว่าผู้อื่น คนมีวิชาเท่ากับได้สมบัติจักรพรรดิใช้ไม่หมด...”¹

การศึกษาด้านปฏิบัติ ได้ศึกษาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคด้วยการอ่าน และศึกษาการปฏิบัติ วิปัสสนาจากพระอาจารย์ด้านวิปัสสนาจากวัดทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ได้แก่

1. พระมงคลเทพมุนี (ม่วย) วัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร
2. พระครูญาณวิโรจน์ (โป๊ะ) วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร
3. พระอาจารย์สิงห์ วัดละครท่า กรุงเทพมหานคร
4. พระสังวรานุวงศ์ วัดราชสิทธิาราม กรุงเทพมหานคร
5. พระอาจารย์ดี วัดประตูลาศ อำเภอเมือง สุพรรณบุรี
6. พระอาจารย์โหน่ง อินทสุวณโณ วัดสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง สุพรรณบุรี
7. พระอาจารย์เนียม วัดน้อย สุพรรณบุรี
8. พระอาจารย์ปลื้ม วัดเขาใหญ่ อำเภอท่ามะกา กาญจนบุรี²

พระมงคลเทพมุนี แม้จะไม่ได้เปรียบธรรมเหมือนพระเถระรูปอื่น ๆ แต่ความสามารถในการอ่านอักษรขอมที่ได้ศึกษามาแต่เยาว์วัยได้เป็นพื้นฐานในการเรียนทางด้านคันถธุระ พระมงคลเทพมุนี ได้ใช้เวลาเรียนทางคันถธุระนานถึง 11 ปี มีความสามารถแปลภาษาขอมได้เป็นอย่างดี ท่านมีความสนใจใฝ่หาความรู้ และหาครูอาจารย์ทางวิปัสสนาอย่างต่อเนื่องนับแต่อกบวชใหม่ ๆ

จากสุพรรณบุรีโดยศึกษาวิชาวิปัสสนาจากหลวงพ่อเนียม วัดน้อย สุพรรณบุรี จากนั้นก็เดินทางสู่ กรุงเทพมหานคร ได้รับการแนะนำจากเจ้าคุณสังวรานุวงศ์ (เอียด) วัดราชสิทธิาราม จังหวัดธนบุรี และแม้แต่ในวัดพระเชตุพนฯ อันเป็นวัดที่จำพรรษาใน กรุงเทพมหานคร ก็ได้ศึกษากับพระครูญาณวิโรจน์ (โป๊ะ) จนถึงท้ายสุดได้เรียนกับพระอาจารย์สิงห์ วัดละครท่า จังหวัดธนบุรี....³

พระมงคลเทพมุนีได้เลือกแนวปฏิบัติตามแบบท่านทั้งสอง คือ พระครูญาณวิโรจน์ (โป๊ะ) และพระอาจารย์สิงห์ ความชำนาญในด้านวิปัสสนาที่เกิดขึ้นกับหลวงพ่อดมีมากจนพระอาจารย์ทั้งสอง

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2527). เล่มเดิม. หน้า 27.

² แหล่งเดิม. หน้า 28.

³ ธรรมสภา, รวบรวม. (2527). ชีวิตประวัติ และผลงานบางส่วนของพระมงคลเทพมุนี. หน้า 31.

มอบหมายให้เป็นผู้สืบทอดการสอนด้านวิปัสสนาจากพระอาจารย์ และในพรรษาที่ 15¹ ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 เวลาเย็น ขณะจำพรรษาอยู่วัดโบสถ์บน ตำบลคูเวียง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ท่านได้เจริญกัมมัฏฐานโดยตั้งจิตอธิษฐานว่า “ถ้ายังไม่เห็นธรรม ตามที่พระองค์ทรงเห็นจะไม่ยอมลุกขึ้นจากที่จนตลอดชีวิต”² เมื่อตั้งสัจจะอธิษฐานแล้วได้ปฏิบัติกัมมัฏฐานจนถึงยามดึกจึงเริ่มเห็นดวงปฐมมรรค หรือดวงธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ดวงธรรมที่ทำให้เห็นกายมนุษย์³ จากความตั้งใจจริงที่จะได้เห็นธรรมที่เป็นแนวทางจะนำไปใช้วิปัสสนา พระมงคลเทพมุนีได้ค้นพบวิธีปฏิบัติแบบธรรมกาย หลังจากจำพรรษาอยู่วัดโบสถ์บน จังหวัดนนทบุรี 1 พรรษา ท่านได้จาริกไปพักที่วัดบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ได้สอนวิชาธรรมกายแก่พระภิกษุ 3 รูป และฆราวาสอีก 4 คน หลังจากนั้นได้กลับมาจำพรรษาที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร จากการที่พระมงคลเทพมุนีมีลักษณะชอบช่วยเหลือผู้อื่น และมุ่งมั่นในทางปฏิบัติวิปัสสนา จึงขออนุญาตจากอธิการวัดพระเชตุพนฯ ไปพำนักอยู่ที่วัดพระศรีมหาธาตุ สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นวัดที่ใกล้จะร้าง แต่มีความสงบเงียบเหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม และได้มีโอกาสสอนกัมมัฏฐานให้แก่ญาติโยม ท่านได้นำพุทธบริษัทช่วยกันปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่ชำรุดซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก การปฏิบัติดังกล่าวทางกรมการเมืองสุพรรณบุรีเกรงว่าจะเป็นภาระแก่ราษฎร จึงขอให้สมเด็จพระวันรัต (ติสสทัตตเถระ) วัดพระเชตุพนฯ และคณะสงฆ์ของทางวัดพระเชตุพนฯ เรียกตัวกลับมาอยู่ที่วัดสองพี่น้อง ขณะที่พระมงคลเทพมุนีจำพรรษาอยู่วัดสองพี่น้องท่านได้เป็นกำลังสำคัญในการจัดตั้งโรงเรียนนักธรรม พร้อมกับจัดตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาขึ้นซึ่งนำความเจริญมาสู่วัดสองพี่น้องมาก

สถานภาพ และบทบาทของพระมงคลเทพมุนีหลังจากรับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

1. สถานภาพ และบทบาทในฐานะเจ้าอาวาส

ในปี พ.ศ. 2459 สมเด็จพระวันรัต (ติสสทัตตเถระ) แห่งวัดพระเชตุพนฯ ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอกาฬสินธุ์ เห็นว่าวัดปากน้ำซึ่งเป็นพระอารามหลวง (ชั้นตรี) ในอำเภอกาฬสินธุ์นั้น ตำแหน่งเจ้าอาวาสว่างลง เพื่อให้ความอนุเคราะห์แก่หลวงพ่อด จันทสโร (พระมงคลเทพมุนี) ให้มีงานรับผิดชอบ จึงตั้งหลวงพ่อด จันทสโร (พระมงคลเทพมุนี) ให้เป็นเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ โดยพิจารณาคุณลักษณะเฉพาะ คือ

¹ ท่านอุปสมบทเดือนกรกฎาคม 2549 เป็นพรรษาแรกพรรษาที่ 15 จึงเป็น พ.ศ. 2463

² ธรรมสภา, รวบรวม (2541). เล่มเดิม. หน้า 33.

³ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 33.

1. มีจริยวัตรทั้งดงาม มีความเคร่งครัดในระเบียบวินัย และเป็นบุคคลที่ใฝ่รู้ใฝ่เรียน มีความรู้ทั้งฝ่ายปริยัติ และปฏิบัติ
2. มีเมตตาธรรมสูง สนับสนุนและส่งเสริมให้ภิกษุสามเณรได้รับโอกาสทางการศึกษา และกระทำการสั่งสอนอบรมภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา มาโดยตลอด
3. เป็นพระนักพัฒนา ไม่ว่าจะอยู่ที่วัดใดก็จะนำพาพุทธบริษัทร่วมกันสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์วัด

การเข้ารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำนันทางสมเด็จพระวันรัตกำหนดเงื่อนไขเกมบังคับไว้ 5 ประการ คือ

1. ห้ามแสดงอภินิหาร
2. ห้ามทำการเกินหน้าพระคณาธิการวัดใกล้เคียง
3. ต้องให้ความเคารพต่อการปกครองตามลำดับชั้น
4. ต้องอดทนเพื่อความสงบ
5. ห้ามใช้อำนาจอย่างรุนแรง

สาเหตุที่สมเด็จพระวันรัต ต้องกำหนดเงื่อนไขดังกล่าวก็เพราะรู้นิสัยหลงฟอสต์ จันทโร คือเป็นคนไม่ชอบอยู่เฉย ๆ สิ่งใดยังบกพร่องท่านก็จะทำการแก้ไข ปรับปรุง ซึ่งอาจจะข้ามหน้าข้ามตาพระผู้ใหญ่ ทำให้ผู้ใหญ่ในท้องถิ่นไม่พอใจได้ เมื่อรับเงื่อนไขทั้ง 5 ข้อแล้ว ท่านก็มารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ในปี พ.ศ. 2459 ได้รับแต่งตั้งให้มีสมณศักดิ์เป็นพระสมุห์ ในฐานะนุกรรมของเจ้าคุณพระศากยคุตติยวงศ์¹

2. ปณิธาน และรูปแบบการทำงานของพระมงคลเทพมุนี

การเข้ามาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำของพระมงคลเทพมุนี ในระยะแรกนั้นต้องประสบปัญหาเรื่องการยอมรับของพระลูกวัด ซึ่งขณะนั้นมีพระที่อยู่ก่อนแล้ว 13 รูป เมื่อพระมงคลเทพมุนี และพระผู้ติดตามอีก 4 รูป มาพำนักทำให้วัดปากน้ำมีพระทั้งหมด 18 รูป การปรับความเข้าใจระหว่างภิกษุที่อยู่เดิมกับภิกษุที่มาอยู่ใหม่โดยกล่าวโอวาทว่า

ฉันจะอยู่วัดปากน้ำ จะพยายามตั้งใจประพฤติให้เป็นไปตามแนวพระธรรมวินัย พวกพระเก่า ๆ จะร่วมกันก็ได้ หรือจะไม่ร่วมด้วยก็แล้วแต่อย่าเสีย ฉันจะไม่รบกวนด้วยอาการใด ๆ เพราะถือว่าทุกคนรู้สึกผิดชอบด้วยตนเองดีแล้ว ถ้าไม่ร่วมใจก็ขออย่าขัดขวาง ฉันก็

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 33.

จะไม่ขัดขวางผู้ไม่ร่วมมือเหมือนกัน ต่างคนต่างอยู่แต่ต้องช่วยกันรักษาระเบียบของวัด คนจะเข้าออกต้องบอกให้รู้ ที่แล้วมาไม่เกี่ยวข้อง เพราะยังไม่อยู่ในหน้าที่ จะพยายามรักษาเมื่ออยู่ในหน้าที่....¹

พระมงคลเทพมุนีได้ใช้ความอดทน เอาความสงบระงับความเคลื่อนไหวทั้งพระและชาวบ้าน บุคคลโดยอ้อมรับก็จะอบรมสั่งสอน ถ้าบุคคลใดไม่ยอมรับก็จะวางเฉยปล่อยไปตามยถากรรม พระเกา루ปใดเคยชินอยู่กับสิ่งเดิม ๆ ก็ปล่อยให้อยู่อย่างนั้นไม่มีการเปลี่ยนแปลง

การดำเนินงานของพระมงคลเทพมุนี มุ่งพัฒนาคนเป็นอันดับแรก เพราะถือว่าเมื่อคนได้รับการพัฒนาแล้ว คนที่ผ่านการพัฒนาแล้วจะมีส่วนในการพัฒนาอย่างอื่นได้อีก จากปณิธานที่ตั้งไว้ก่อนจะสำเร็จวิชาธรรมกายว่า

ถ้ายังไม่เห็นธรรมที่พระพุทธรูปองค์ทองเห็นจะไม่ยอมลุกขึ้นจากที่จนตลอดชีวิต....

ขอให้พระองค์ทรงเมตตาโปรดประทานธรรมที่พระองค์ทรงตรัสรู้แล้วแก่ข้าพระพุทธเจ้า แม้จะเป็นเพียงส่วนน้อยนิดก็ยินดี...

ถ้าข้าพเจ้ารู้ธรรมของพระองค์แล้ว จักเกิดโทษแก่พระศาสนา ก็ขออย่าได้ทรงประทานเลย แต่ถ้าจะเป็นคุณแก่พระศาสนาแล้ว ขอได้โปรดประทานแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ข้าพระพุทธเจ้าจะขอรับเป็นทนายพระศาสนาต่อไปจนตลอดชีวิต...²

ข้างต้นนี้เป็นปณิธานที่จะช่วยเหลือ และพัฒนาคนของท่านเมื่อสำเร็จวิชาธรรมกาย และได้กระทำจริงอย่างที่ได้อ้างปณิธานไว้จนตลอดชีวิต

ลักษณะการทำงานของพระมงคลเทพมุนี ขณะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ มีดังนี้ คือ

1. ทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

พระมงคลเทพมุนี ได้พัฒนาตนเองมาโดยตลอดตั้งแต่ก่อนดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส การทรมานและสละชีวิตให้กับการศึกษาค้นคว้า และเผยแพร่วิชาธรรมกายอย่างจริงจัง ท่านควบคุมการสอนธรรมกายเอง การสอนทำหลังจากทำวัตรเย็น และให้โอวาทธรรมวินัยเสร็จแล้ว ท่านจะควบคุมให้พระภิกษุสามเณรทั้งหมดนั่งเจริญภาวนาทุกวัน ส่วนแม่ชีจะแยกย้ายกันนั่งที่ศาลาการเปรียญ และตามบ้านญาติโยมใกล้เคียง นอกจากนี้ในเวลาบ่าย 2 โมง วันพฤหัสบดี ท่านจะลงสอนที่ศาลาการเปรียญ

¹ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). เล่มเดิม. หน้า 42.

² แหล่งเดิม. หน้า 34.

มีพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ทั้งในวัดปากน้ำ และวัดอื่น ๆ มาฝึกนั่งกันเป็นจำนวนมากทุกครั้ง ภิกษุสามเณรวัดปากน้ำไม่ต้องไปปณทบาต หลังจากที่ได้มีการจัดตั้งโรงครัวขึ้นในวัดเพราะทุก ๆ วันจะมีญาติโยมนำอาหารมาถวายกันเป็นประจำ พระเณรก็เหมือนกับได้ปณทบาตในวัดอยู่ในตัว เมื่อไม่ต้องออกไปปณทบาตนอกวัด ก็จำวัดในแต่ละวันของพระภิกษุ สามเณร และแม่ชีในวัดปากน้ำ มีดังนี้

- 06.00 น. ฉันภัตตาหารเช้า ณ ศาลาการเปรียญ
- 06.30 น. ทำวัตรสวดมนต์ ฟังโอวาทจากเจ้าอาวาส ในพระอุโบสถ
- 08.00 น. เรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี
- 11.00 น. ฉันภัตตาหารเพล ณ ศาลาการเปรียญ
- 13.00 น. เรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
- 17.00 น. ทำวัตรสวดมนต์ในพระอุโบสถ
- 18.00 น. เจริญสมาธิภาวนา ณ หอเจริญวิปัสสนาฯ

สำหรับพระภิกษุ มีรายการพิเศษเพิ่มเติมดังนี้

- 04.45 น. ฟังโอวาทจากพระเถรในพระอุโบสถ
- 05.00 น. ทำวัตรสวดมนต์ เจริญภาวนา
- 08.00 น. เรียนพระปริยัติธรรม
- 14.00 น. เรียนพระปริยัติธรรม

สำหรับในวันอุโบสถ 16.00 น. พระภิกษุสงฆ์ทั้งหมดทำวัตรสวดมนต์ ฟังพระสวดปาฏิโมกข์ และให้โอวาท

ส่วนหน้าที่ของแม่ชีคือ การประกอบอาหารถวายพระภิกษุ สามเณร เป็นประจำไม่มีวันหยุด และไม่มีค่าตอบแทน ทำงานด้วยความสมัครใจ แม่ชีทุกคนต้องตื่นนอนตั้งแต่เวลา 04.00 นาฬิกา เพื่อสวดมนต์ทำวัตรเช้า หลังจากนั้นจะต้องมาประกอบอาหารให้ทันพระฉันมื้อเช้าในเวลา 06.00 นาฬิกา แล้วจึงไปจ่ายอาหารสำหรับมือเพล เวลา 15.00 นาฬิกาเป็นเวลาทำวัตรสวดมนต์เย็น และในเวลา 18.00 นาฬิกา เจริญภาวนาที่หอวิปัสสนา¹

2. ทำหน้าที่ปกครองดูแลภิกษุ สามเณร และบุคลากรในวัด อย่างเคร่งครัด

พระมงคลเทพมุนี อยู่ในฐานะเจ้าอาวาส การปกครองดูแลวัด ท่านกระทำอย่างเข้มงวด มีการอบรมภิกษุ สามเณร และแม่ชีอยู่เป็นประจำ โดยกล่าวอ้างถึงคำสอนของพระบรมศาสดา สัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ทรงรับสั่งให้สัตวโลกบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ประพฤติตัวให้

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 103-105.

บริสุทธิ ให้ถืออย่างพระอริยสงฆ์เป็นแบบแผน ภิกษุสามเณรเมื่อมาบวชก็ต้องยุติการงานเรื่องราวทางโลก จึงควรที่จะสนใจศึกษาหาความรู้ทางปริยัติธรรม ฝึกปฏิบัติปริยัติธรรมได้แก่คำสั่งสอนอันเป็นแนวทางไปสู่การปฏิบัติธรรม ให้ถือ ว่าพระภิกษุ สามเณร แม่ชี จะสวยงามก็เพราะเป็นผู้ทรงศีล คนจึงเคารพกราบไหว้ ตัวท่านเองระหว่างอาพาธ ก็ไม่ละเลยในพระธรรมวินัย ยังรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และปฏิบัติกิจภาวนาสมาเสมอ

การปกครองคนหมู่มากนั้นเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก เพราะบางคนก็ว่าง่ายสอนง่าย บางคนก็หาวิธีหลบเลี่ยงคิดว่าเจ้าอาวาสไม่รู้ เพราะเห็นว่าท่านอยู่แต่ในวัด แต่ท่านทราบดีว่าใครพูดจริง ใครพูดเท็จ ท่านสอนให้ทุกคนพูดความจริงกับท่าน แม้ว่าท่านจะเข้มงวดกวดขัน มีระเบียบวินัย ท่านก็ยังมิวิธีพูดให้ผู้ฟังเกิดความละเอียดใจ หลวงพ่อท่านสอนให้พระภิกษุ สามเณรประพฤติกายวาจาเรียบร้อย มิให้ผู้ใดตำหนิติเตียนได้ ห้ามพระภิกษุสามเณรไปในสถานที่ไม่เหมาะสมกับสมณเพศ ไม่สมควรสนทนาปราศรัยอย่างคนสามัญธรรมดา ไม่เข้าไปนั่งในร้านสุรา โรงมหรสพ การพูดโดยปกติ คือ พูดโดยตรง พูดโดยซื่อ ห้ามพูดจาเหลวไหล ห้ามร้องเพลง ต้องสำรวมทุกอิริยาบถ ห้ามนั่งกระดิกเท้า กระดิกมือ กระดิกขา และยังสอนให้เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย

ถึงแม้ว่าพระมงคลเทพมุนีจะอุทิศชีวิต และเวลาส่วนใหญ่ให้กับการสอนและเผยแผ่วิชชาธรรมกาย แต่ในด้านการปกครองดูแลอบรมพระภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา และศิษย์วัด ท่านมิได้ละเลย ท่านจะออกเดินตรวจตราทั่วบริเวณวัดทุกคืน เพื่อดูว่าจะมีใครบุกรุกเข้ามาในยามวิกาลหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาฝนตกพริ้ว ๆ พวกมิจฉาชีพและพวกเจ้าชู้มักจะใช้โอกาสในช่วงเวลานี้ทำผิด

การตรวจตราความประพฤติของพระภิกษุ สามเณร แม่ชี และผู้ที่อยู่ในความปกครอง กระทำเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการแอบหนีออกไปมั่วสุมภายนอก หากพบว่าพระภิกษุ สามเณร รูปใดตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ท่านจะเรียกไปพบได้ถามสารทุกข์สุกดิบ ถ้ามีความขัดข้องสิ่งใดจะได้รับการสนับสนุนเป็นพิเศษ พระภิกษุ สามเณรรูปใดสอบได้เปรียญสูง ๆ ท่านก็จะจัดงานฉลอง มอบผ้าไตรทำจากผ้าป่าน และนิมนต์พระมาเจริญพุทธมนต์ แจ่งข่าวไปยังญาติโยมให้มาร่วมแสดงมุทิตาจิต¹

ลักษณะการปกครองดูแลพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ในวัดอย่างใกล้ชิด ว่ากล่าว ตักเตือน ลงโทษ และให้การสนับสนุนผู้ประพฤติดี ทำให้วัดปากน้ำ เกิดระเบียบวินัย ทำให้ประชาชนศรัทธาในวัดและบุคคลที่อยู่ในวัด

¹ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). เล่มเดิม. หน้า 115.

3. การสงเคราะห์ช่วยเหลือ และแก้ปัญหาให้กับพระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกาในวัดและนอกวัด

ในสมัยที่พระมงคลเทพมุนีอยู่วัดพระเชตุพนฯ ท่านเคยประสบปัญหาในเรื่องอาหารบิณฑบาตได้ไม่พอฉัน จึงตั้งปณิธานที่จะตั้งโรงครัวเลี้ยงพระภิกษุ สามเณร ไม่ให้ต้องอยู่อย่างอด ๆ อยาก ๆ จะได้มีกำลังเล่าเรียนปริยัติธรรมโดยไม่ต้องกังวล และเมื่อมาเป็นเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ท่านจึงไม่ยอมให้พระเถระลูกวัดต้องประสบปัญหาอย่างท่าน จึงได้ตั้งโรงครัวขึ้นในวัดปากน้ำ มีแม่ครัวจัดการหุงหาอาหารให้พระเถระได้ฉันทั้งเช้าและเพล ใครต้องการทำบุญถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุ สามเณร ที่วัดสามารถแสดงความประสงค์เป็นเจ้าภาพโดยไม่มอบไว้กับไวยาวัจกรของวัด หลังจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของแม่ครัวที่จะดำเนินการให้

วิธีการอันชาญฉลาดอย่างหนึ่งที่พระมงคลเทพมุนีได้นำมาใช้ในการนำญาติโยมเข้าสู่วัดก็คือ การสงเคราะห์ช่วยเหลือบำบัดทุกข์ใกล้ตัวที่ประชาชนได้รับโดยเฉพาะก็คือการเจ็บไข้ได้ป่วย โดยอาศัยวิชาธรรมกายช่วย ความทุกข์นั้นไม่มีผู้ใดปรารถนา ทุกคนจะดิ้นรนแสวงหาที่พึ่ง เพื่อดับความทุกข์ยากเดือดร้อน บางคนก็มีสติปัญญาพิจารณาหาที่พึ่ง บางคนที่ได้รับปัญญาไตร่ตรอง หลวงพ่อท่านได้นำวิชาธรรมกายมาเผยแพร่เพื่อบรรเทาความทุกข์ ท่านทดลองจนเห็นได้ว่าวิชาธรรมกายเป็นที่พึ่งของมนุษย์ทุกคนได้จริง คือ สามารถยกระดับชีวิตของทุกคนที่ปฏิบัติสูงขึ้นได้ สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้หายได้ ถ้าหากหลวงพ่อบอกเห็นว่าผู้ใดมีหนทางที่จะได้ธรรมกายท่านจะส่งคนมารักษาโรคตัวต่อตัวเพื่อสอนธรรมะ และแก้โรคภัยไข้เจ็บให้ด้วย วันหนึ่ง ๆ จะมีผู้รักษาโรคกับหลวงพ่อบ่อยเป็นจำนวนมาก เพราะหลวงพ่อบำรุงรักษาโรคทุกชนิด ทั้งโรคมะเร็ง วัณโรค อัมพาต และโรคประสาท

ในส่วนทางการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร ที่จะต้องเดินทางไปศึกษาตามวัดต่าง ๆ จากวัดปากน้ำ ไปยังวัดที่เปิดสอนบาลี และปริยัติธรรม เนื่องจากการเดินทางไม่สะดวกต้องอาศัยเรือยนต์ และเรือข้ามฟาก เนื่องจากก่อน พ.ศ. 2475 ยังไม่มีสะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ และการเดินทางโดยรถประจำทางยังไม่แพร่หลาย หลวงพ่อได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนนักธรรม โรงเรียนบาลีขึ้นในวัด เพื่อให้พระภิกษุ สามเณรไปเรียนไกล ๆ โดยไม่จำเป็น ซึ่งสมัยนั้นนิยมไปเรียนนักธรรมและบาลีที่สำนักเรียนวัดพระเชตุพนฯ วัดมหาธาตุฯ วัดอนงคาราม และวัดกัลยาณมิตร¹

สถานภาพ และบทบาทของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคม

การดำเนินงานของพระมงคลเทพมุนี จะมุ่งมั่นในการพัฒนาคนก่อน เพราะเชื่อว่าเมื่อคนถูกพัฒนาแล้วก็จะสามารถไปพัฒนาอย่างอื่นได้อีก ท่านเป็นบุคคลที่จะไม่ยอมให้ปัญหาที่เกิดขึ้นผ่านไป

¹ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). เล่มเดิม. หน้า 80.

โดยไม่ได้แก้ไข ท่านจะเข้าไปแก้ไขปัญหาทุกครั้งที่เกิดปัญหาไม่ว่าจะเกิดกับภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาในวัด ลูกหลานชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงกับวัด หรือแม้แต่บุคคลภายนอกที่เดือดร้อนมาขอให้ท่านช่วยเช่น คนป่วยไข้ เด็กยากไร้ที่ไม่มีโรงเรียนจะเรียน ความไม่พร้อมในด้านอาคารสถานที่ท่านก็จะทำการแก้ไขปรับปรุง ให้เกิดความพร้อม และพอเพียงกับการใช้งาน ช่วยเหลือสนับสนุนในด้านสาธารณูปโภคที่เป็นประโยชน์ต่อพระศาสนาทั้งในวัดและนอกวัด ผลงานที่สำคัญของพระมงคลเทพมุนีมีดังนี้

1. ในด้านการศึกษา

1.1 สนับสนุนในด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์

จากการที่พระมงคลเทพมุนีเป็นเจ้าอาวาสที่มุ่งพัฒนาคณะ พัฒนาวัด และชุมชน เมื่อต้องเข้ามาดูแลรับผิดชอบวัดปากน้ำ ได้พบเห็นลูกหลานชาวบ้านใกล้เคียง ๆ กับบริเวณวัดไม่ได้รับการพัฒนา เป็นเด็กที่ไม่ได้รับการอบรมบ่มนิสัย อนาคตก็จะกลายเป็นคนเกะกะเกราะได้ เด็ก ๆ ส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการศึกษา ที่มีการศึกษาอยู่บ้างก็ขาดการอบรม ในแต่ละวันเด็ก ๆ เหล่านี้จะชวนกันมาเล่นเอะอะในวัด ใช้หนังสือตีกลายในวัดซึ่งการกระทำของเด็ก ๆ เหล่านี้ไม่เหมาะสมและเป็นการรบกวนสมาธิของพระภิกษุ สามเณร และการปฏิบัติธรรมภายในวัดด้วย วัดแทนที่จะสงบ กลับครึกโครมด้วยเสียงเด็ก ๆ หากจะว่ากล่าวตักเตือนหรือให้อ่านาใจในฐานะเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งมีสิทธิ์ห้ามมิให้หยุดสัณฑ์มาทำเกะกะในวัดก็กระทำมิได้ เพราะเกรงจะมีปัญหารุนแรงเกิดขึ้น ด้วยชาวบ้านบริเวณวัดจำนวนมากไม่มีใครชอบท่าน ส่วนใหญ่จะชอบพระเก่าที่อยู่วัดมาก่อนมากกว่า หลวงพ่อถึงกับกล่าวไว้ว่า “เด็ก ๆ ที่ไร้การศึกษา เป็นคนนรกชาติมาเพียววังแกวัด ต่อไปก็กลายเป็นพาล...”¹

พระมงคลเทพมุนีเห็นว่าพวกเด็ก ๆ ควรได้รับการศึกษาตามสมควรแก่อัตภาพ การที่ปล่อยให้เด็ก ๆ เทียวยิงนกตกปลา วิ่งเล่นไปวันๆ จะไม่มีอนาคตที่ดีได้ ด้วยเหตุนี้พระมงคลเทพมุนีจึงได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ในวัดขึ้นเพื่ออนุเคราะห์เด็กรอบ ๆ วัดให้ได้มีโอกาสได้เรียนหนังสือหาเงินเป็นค่าสอนของครู จัดหาอุปกรณ์สนับสนุนการเรียนการสอน การกระทำดังกล่าวนี้มีผู้เห็นชอบและสนับสนุนทางการเงินและอุปกรณ์ ได้แก่

1. ท่านผู้หญิงสุธรรมมนตรี (กิมไล้ สุจริตกุล)
2. หลวงฤทธิ์ณรงค์ธู
3. พระภิรมย์ราชาวาจรงค์
4. นายต่าง บุญยमानพ

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 80.

นอกจากนี้ยังมีผู้สนับสนุนที่เป็นชาวบ้านใกล้เคียง และกรรมการอำเภอภาษีเจริญ ร่วมกันทั้งแรงกายและกำลังเงินจนโรงเรียนราษฎร์ในวัดจัดตั้งขึ้นสำเร็จ โรงเรียนที่สร้างขึ้นในวัดนี้ให้เด็กทุกคนเรียนได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ นักเรียนเริ่มจากจำนวนสิบคน และเพิ่มขึ้นจนถึงสามร้อยกว่าคน เมื่อชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยวัด ความเกรงใจและเห็นบุญคุณของวัดก็มีมากขึ้น เกิดสภาพที่เรียกว่า บ้านกับวัดอยู่ร่วมกัน อยู่มาไม่นานทางราชการได้มีการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จัดให้มีการศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วประเทศ ขณะนั้นหลวงพ่อดำต้องไปรับตำแหน่งให้รักษาการเจ้าอาวาสวัดขุนจันทน์ ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับวัดปากน้ำอีกตำแหน่งหนึ่งเพราะตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดขุนจันทน์ว่างลง หลวงพ่อดำจึงย้ายโรงเรียนราษฎร์วัดปากน้ำไปตั้งที่วัดขุนจันทน์ ภายหลังเห็นว่ารัฐบาลสามารถรับภาระดูแลการศึกษาได้ดีกว่าทางวัดจึงเลิกลี้มโรงเรียนดังกล่าวไป

1.2 สนับสนุนให้จัดตั้งโรงเรียนปริยัติธรรม และปฏิบัติธรรมภายในวัดปากน้ำ

หลวงพ่อดำเห็นความสำคัญของการศึกษาของภิกษุ สามเณร ต้องการสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรในวัดจะต้องไปเรียนหนังสือทั้งธรรมและบาลี โดยจะไม่ยอมให้อยู่โดยไม่ได้เรียน เพราะไม่ต้องการให้ได้รับความลำบากในการเดินทางไปเรียน โรงเรียนนักธรรมและบาลีจึงได้ถูกสร้างขึ้น หลวงพ่อดำได้พัฒนาโรงเรียนนักธรรมและบาลีให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาตามลำดับ จนวัดปากน้ำกลายเป็นสำนักเรียนชั้นแนวหน้าที่พระภิกษุสามเณรที่อื่น ๆ อยากมาเรียนด้วย การเรียนจะมีทั้งพระภิกษุ สามเณรทั้งในวัดและนอกวัด การเรียนนักธรรมที่นั่นมี 3 ชั้น คือ นักธรรมตรี นักธรรมโทและนักธรรมเอก ส่วนการเรียนบาลีมี 9 ชั้น ตั้งแต่ประโยค 1 ถึงประโยค 9 หรือเปรียญ 1 ถึงเปรียญ 9 จัดเป็น 3 ระดับ คือ เปรียญ 1-3 จัดเป็นเปรียญตรี เปรียญ 4-6 จัดเป็นเปรียญชั้นโท เปรียญ 7-9 จัดเป็นเปรียญชั้นเอก

ในระยะแรกของการเปิดสอนแผนกบาลี มีการสอนแค่เปรียญธรรม 6 ประโยค ส่วนประโยค 7-8-9 ยังขาดบุคลากรผู้สอน จึงต้องส่งนักเรียนไปศึกษาที่วัดอื่น เช่น วัดพระเชตุพนฯ วัดมหาธาตุฯ วัดประยุรวงศ์ วัดอนงคาราม วัดกัลยาณมิตร ภายหลังจึงสามารถเปิดสอนชั้นสูงได้เมื่อมีพระจากทางวัดปากน้ำจบถึงเปรียญชั้นเอกและกลับมาช่วยสอน

การหาทุนเป็นค่าใช้จ่ายสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมนี้ใช้เงินทั้งสิ้นถึง 2,598,110.39 บาท ในการหาเงินทุนในครั้งนี้หลวงพ่อดำได้จัดพิมพ์พระผงขึ้นใน พ.ศ. 2493 จำนวน 84,000 องค์ โดยตั้งชื่อว่า พระของขวัญเพื่อเป็นการตอบแทนผู้บริจาค



ภาพประกอบ 2 โรงเรียนปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ อาคารสูง 3 ชั้น สร้างใน พ.ศ. 2496
เป็นเงิน 2,598,110.39 บาท

1.3 สนับสนุนการจัดหาทุนสร้างอาคารเรียนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จัดตั้งขึ้นภายในวัดมหาธาตุ สนามหลวง กรุงเทพมหานคร สถานศึกษาแห่งนี้ตั้งขึ้นมาได้เพราะพระเถระหลายฝ่ายร่วมกันจัดหาทุนสร้างขึ้น ในสมัยที่พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตะเถระ) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ ได้เรียกประชุมพระเถระานุเถระ เพื่อปรึกษาหาวิธีการหาเงินทุนมาใช้ในการก่อสร้างอาคารเรียน ที่ประชุม ซึ่งมีพระมงคลเทพมุนีร่วมอยู่ด้วย มีมติเห็นชอบให้พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสขึ้นไปจัดผ้าป่าขึ้นวัดละ 1 กอง เพื่อสมทบทุนก่อสร้างอาคารเรียนของมหาวิทยาลัยสงฆ์¹

การสนับสนุนการจัดหาทุนในครั้งนี้พระมงคลเทพมุนีเป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งของพระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตะเถระ) มาตั้งแต่เริ่มต้นและทางวัดปากน้ำได้อุปถัมภ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยมาโดยตลอด

¹ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). *เล่มเดิม*. หน้า 89.

2. การขัดเกลาทาสังคม

จากการที่วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางสังคมที่มีส่วนในการขัดเกลาทาสังคมร่วมกับสถาบันครอบครัว ให้สมาชิกในสังคมได้มีการเรียนรู้หลักจริยธรรม ปฏิบัติตนที่ถูกต้อง ค่านิยม ทักษะคติ จนสามารถแสดงออกตามบทบาทที่เหมาะสมในสังคมได้ การฝึกอบรมภายในวัดปากน้ำตามแนววิชาธรรมกายที่พระมงคลเทพมุนี เป็นผู้ค้นพบแล้วนำมาถ่ายทอดเพื่อพัฒนาคน หลวงพ่อได้เปิดสอนกัมมัฏฐานให้กับภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ภายในวัดปากน้ำด้วยตัวเอง ในตอนเช้าเวลา 05.00 นาฬิกา และตอนเย็นเวลา 18.00 นาฬิกา และในวันพฤหัสบดี เวลา 14.00 นาฬิกา หลวงพ่อจะลงสอนที่ศาลาการเปรียญ โดยจะมีพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ทั้งในวัดปากน้ำและวัดอื่นๆ มาฝึกนั่งกันเป็นจำนวนมาก

หลวงพ่อก็จะชี้แจงให้เห็นว่าการทำภาวนานั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ทำจะต้องมีจิตใจและอารมณ์ปลอดโปร่ง ว่างจากกิจที่จะต้องเป็นกังวลทั้งปวง เพราะถ้าหากมีกังวลจะทำให้สมาธิไม่แน่วแน่ ฉะนั้นถ้ามีความตั้งใจว่าจะทำสมาธิแล้วก็พึงละเว้นความกังวลทั้งปวงให้สิ้น มุ่งแต่ธรรมะอย่างเดียว แม้ความรู้ทรงธรรมะใด ๆ ที่ได้เรียนมาก็ควรปล่อยวางเวลาทำการภาวนาถ้าหากไม่ปล่อยวาง มิฉะนั้นจะเกิดเป็นวิจิกิจฉา¹ ขึ้นทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เห็นธรรมได้ตามต้องการ หลวงพ่อท่านอธิบายหลักของพระพุทธศาสนาก่อนว่า พระพุทธเจ้าสอนให้สัตว์ทั้งหลายละชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ทำความดีด้วยกาย วาจา ใจ และทำใจให้บริสุทธิ์

การทำใจให้บริสุทธิ์ต้องฝึกสมถะวิปัสสนา กำหนดจิตให้เป็นรูปวงกลมใหญ่ประกอบด้วยดวงเห็น ดวงจำ ดวงคิด ดวงรู้ ดวงเห็นคือธาตุที่ทำให้เราสามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ ดวงจำคือดวงธาตุที่ทำให้เกิดความจำ ดวงคิด คือ ดวงธาตุที่ทำให้เกิดความคิด ดวงรู้ คือ ดวงธาตุที่ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ดวงธาตุทั้ง 4 อย่างนี้รวมเป็นจุดเดียวกันจึงเรียกว่าใจ ที่ตั้งของใจมีเพียงแห่งเดียว คือที่กลางดวงธรรม ที่ทำให้เป็นกายมนุษย์อยู่ตรงกึ่งกลางสายสะดือทะเลหลังขาขวาทะลุซ้าย เหมือนเราซึ่งเส้นด้ายให้ดึงจากสะดือทะเลไปข้างหลัง และซึ่งได้อีกกลุ่มหนึ่งจากขาขวาทะลุซ้าย ให้ดึงตรงกลางกันทั้ง 2 เส้น ตรงกลางที่เส้นด้ายติดกัน จุดนั้น คือ เนื้อสะดือประมาณ 2 นิ้ว²

ผู้ที่เห็นและปฏิบัติวิชาธรรมกายได้แล้ว จะต้องผลัดกันเข้าเวรปฏิบัติกิจภาวนาตลอด 24 ชั่วโมง ในสถานที่ที่หลวงพ่ोजัดไว้ให้ โดยแบ่งเป็นเวร ๆ ละ 4 ชั่วโมง ซึ่งสถานนี้ถูกเรียกว่า โรงงานสำหรับโรงงานนี้แบ่งเป็น 2 ด้าน ด้านหนึ่งสำหรับพระภิกษุ อีกด้านหนึ่งสำหรับอุบาสิกา

¹ วิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัย ทำให้เกิดความคิดสับสน

² ตรีธา เนียมขำ. (2528). *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อด และวัดปากน้ำ*. หน้า 19.

วิชาธรรมกายเป็นวิชาที่ละเอียด และลึกซึ้งมากถ้าผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ปฏิบัติยังไม่เป็น แล้วไปได้ยินได้ฟังเข้าจะทำให้เกิดวิจิตรจินดา คือ ความลังเล สงสัย ทำให้เกิดความคิดสับสน วุ่นวายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในตอนต่อวิชา หลวงพ่อท่านทราบดีว่าอันตรายจะเกิดแก่บุคคลที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจดีพอ

พระมงคลเทพมุนี เภาจริงเภาจริงในการสอนวิชาธรรมกายมาก เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ให้คุ้มค่ากับเวลาที่มานั่งภาวนากัน

3. การสนับสนุนด้านสาธารณูปการ และสังคมสงเคราะห์

3.1 งานด้านสาธารณูปการ

สภาพเดิมของวัดปากน้ำ ก่อนที่พระมงคลเทพมุนีจะมารับตำแหน่งเจ้าอาวาส มีสภาพเป็นกิ่งวัดร้าง รอกการบูรณะปฏิสังขรณ์ หลวงพ่อได้พัฒนาจากสภาพกิ่งวัดร้างให้เจริญขึ้นตามลำดับ หลวงพ่อวางแผนผังใหม่ตัดถนนหนทาง สร้างกุฏิให้เป็นระเบียบ การก่อสร้างที่เกิดขึ้นในสมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ คือ

1. สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมภวนานุสนธิ์ 3 ชั้น
2. สร้างตึกมณฑลจันทโร 2 ชั้น
3. สร้างตึกหลวงพ่ ตึกบวรเทพมุนี 3 ชั้น
4. สร้างศาลาโรงฉัน
5. สร้างตึกหอสังเวคานุสรณ์ 2 ชั้น
6. สร้างตึกดุสิตเนาวรัตน์ 2 ชั้น
7. สร้างตึกยามาพิภพ 2 ชั้น
8. สร้างตึกดาวดึงส์ 2 ชั้น
9. สร้างกุฏิข้างสระน้ำ หลังวัด
10. สร้างที่พักแม่ชีฝรั่งอยู่ในคณะอานาลัย
11. สร้างที่พักพระภิกษุสามเณร 4 หลัง
12. สร้างถนนคอนกรีต
13. สร้างและซ่อมกุฏิเก่า
14. สร้างและซ่อมคณะเนกขัมม์
15. สร้างรั้วล้อมรอบคณะเนกขัมม์
16. เจาะน้ำบาดาล
17. สร้างถังน้ำบาดาลและอุปกรณ์

18. สร้างตึกหอสมุดธรรมคุณากร
19. ซ่อมหน้ากุฏิเก่า
20. ย้ายปลูกที่พักรักษาพระภิกษุ สามเณร

การดำเนินการโครงการต่าง ๆ ต้องระงับชั่วคราวเมื่อท่านอาพาธ และเมื่อท่านมรณภาพ จึงระงับโครงการต่าง ๆ ไว้ชั่วคราว โครงการต่าง ๆ ที่ยังคงอยู่ได้ดำเนินการต่อหลังงานศพพระมงคลเทพมุนี

3.2 งานด้านสังคมสงเคราะห์

งานด้านสังคมสงเคราะห์เป็นการช่วยเหลือผู้ที่เดือดร้อนให้หายหรือผ่อนคลายความเดือดร้อน อย่างเช่นการตั้งโรงเรียนราษฎร์ในวัดให้ลูกหลานชาวบ้านที่ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือได้มีที่เรียน เนื่องจากลูกหลานชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษา และเข้ามาเฝ้าปฏิบัติบูชาในวัด ส่งผลเสียรบกวนพระภิกษุสามเณร การว่ากล่าวตักเตือนอาจสร้างความไม่พอใจให้แก่ชาวบ้าน หลวงพ่อจึงแก้ไขโดยการจัดหาที่เรียนให้โดยการสร้างโรงเรียนขึ้น ในส่วนของพระภิกษุ สามเณรที่ต้องเดินทางไปศึกษานอกวัด การเดินทางลำบากเพราะถนนหนทางไม่เรียบร้อย คนส่วนใหญ่นิยมเดินทางทางเรือจึงเป็นปัญหาสำหรับพระภิกษุสามเณร หลวงพ่อจึงได้ทำการจัดตั้งตั้งโรงเรียนปริยัติธรรมเพื่อสอนนักเรียนและบาลีให้กับพระภิกษุ สามเณร ในวัดโดยไม่ต้องลำบากในการเดินทางไปเรียนที่วัดอื่น การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นเลี้ยงอาหารเช้าและเพลแก่พระภิกษุสามเณรในวัดทำให้ไม่เกิดการขัดสนเรื่องอาหารที่จะบริโภค

งานที่ต้องถือว่าเป็นการสงเคราะห์ประชาชนที่เดือดร้อนอย่างมากเกิดขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็คือการรักษาโรคโดยใช้วิชาธรรมกายรักษา การรักษานั้นหลวงพ่อจะใช้ภิกษุที่สำเร็จวิชาธรรมกายมาช่วยตรวจสอบกรรม และหลวงพ่อจะร่วมรักษาโรคด้วยตัวเอง ท่านจะเป็นผู้พิจารณาว่าจะรักษาได้หรือไม่ และจะรักษาโรคในลักษณะตัวต่อตัว เพื่อสอนธรรมะ และแก้โรคให้ด้วยวันหนึ่ง ๆ มีผู้รักษาโรคกับหลวงพ่อเป็นจำนวนมาก เพราะรักษาโรคทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นโรคมะเร็ง วัณโรค โรคเรื้อน อัมพาต โรคประสาท เป็นต้น หลวงพ่อได้นำวิชาธรรมกายมาเป็นที่พักของมนุษย์ คือสามารถยกระดับชีวิตของผู้คนที่ปฏิบัติให้สูงขึ้นได้ สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ได้ทดลองให้เห็นจริงโดยการนำคนป่วยหนัก 2 คน คนหนึ่งป่วยเป็นวัณโรค อีกคนป่วยเป็นโรคเรื้อน ในสมัยนั้นโรคทั้งสองชนิดนี้ถือว่าเป็นโรคร้ายแรงมาก ไม่มีทางรักษาให้หาย เป็นโรคติดต่อที่สังคมรังเกียจ หลวงพ่อได้นำคนป่วยทั้ง 2 คน มานั่งฝึกภาวนา และได้ใช้วิชาธรรมกายรักษาโรคจนในที่สุดคนป่วยทั้ง 2 คนได้หายจากโรคภัย และยังบรรลุมรรคธรรมกายอีกด้วย กิตติศัพท์เรื่องที่หลวงพ่อสามารถรักษาคนป่วยให้

หายจากโรคภัยได้ทำให้มีคนสนใจวิชาธรรมกายมากขึ้น และเดินทางมาวัดปากน้ำเพื่อศึกษาธรรม และขอพึ่งบารมีหลวงพ่อก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ¹

ในการใช้วิชาธรรมกายรักษาโรคให้กับญาติโยม ทำโดยให้คนไข้รับศีลและเจริญภาวนาธรรม การเจ็บป่วยเป็นวิบากขั้นที่เกิดขึ้นที่ธาตุละเอียดอยู่ตรงกลางกำเนิดธาตุธรรมเดิม ธาตุละเอียดของมหาภูตรูป 4 ขยายส่วนหยาบเจริญเติบโตมาเป็นกาย เหตุปัจจัยที่ให้ผลมาจากธาตุละเอียดมีอย่างไร ก็ปรากฏขึ้นมาทางกายตามเหตุตามปัจจัย มีบาปอกุศลอันเนื่องแต่กิเลสต่าง ๆ ให้ผลเป็นการเจ็บไข้ได้ป่วย หรือความผิดปกติต่าง ๆ ส่งผลมาถึงธาตุส่วนหยาบ คือ กายเนื้อ เมื่อธาตุน้ำ ดิน ไฟ ลม อากาศวิปริตแปรปรวนก็ทำให้เกิดการเจ็บป่วย ตามกรรมอันเป็นเหตุเป็นปัจจัยนั้น ๆ ในทางกลับกันถ้าทำให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ กุศลจิตเกิดพร้อมด้วยเจตสิกธรรมฝ่ายบุญกุศล ซึ่งเป็นธรรมชาติ เครื่องชำระใจ คือ เห็น จำ คิด รู้ ให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ ก็ทำให้กรรมฝ่ายบุญกุศลนั้นตั้งอยู่ในเห็น จำ คิด รู้ ทำให้บริเวณกลางธาตุละเอียดให้ใสบริสุทธิ์อยู่เสมอและบริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จากกายมนุษย์ มนุษย์ละเอียด ทิพย์ ทิพย์ละเอียด พรหม พรหมละเอียด ฯลฯ จนสุดละเอียดถึงกายกรรมละเอียดเพียงไร ธาตุและธรรมก็ยิ่งบริสุทธิ์เพียงนั้น เมื่อยิ่งบริสุทธิ์ก็จะให้ผลเป็นบุญนั้นเอง ย่อมให้ผลก่อนบาปอกุศลไม่ทันได้ให้ผล ฉะนั้นเมื่อธาตุธรรมสะอาดความเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะทุเลา ถ้าไม่ถึงขั้นอเทจิฉา และไม่เป็นถึงขั้นโรคเวรโรคกรรมหนักจริง ๆ แล้วจึงมีผลจากหนักเป็นเบา จากเบาเป็นหายไปได้เลย²

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง หลวงพ่อต้องรักษาคนที่เป็นโรคประสาท นับเป็นร้อย ๆ คน เพราะความตึงเครียด ความทุกข์ยากเดือดร้อนจากภัยสงคราม บางคนก็เป็นเพียงนอนไม่หลับ คิดมากใจคอหงุดหงิด แต่บางคนก็มีอาการหนัก ไร้สติสัมปชัญญะ สำหรับคนที่อาการหนัก หลวงพ่อก็ส่งญาติพี่น้องให้กลับไป และมอบคนป่วยไว้กับท่าน หลวงพ่อก็สั่งให้ภรรยาผิงบาทจิต ซึ่งท่านสั่งให้ลูกศิษย์ผสมเตรียมไว้ และแก้ด้วยวิชาธรรมกายด้วย ไม่นานคนป่วยก็จะหาย ญาติพี่น้องก็จะพาผู้ป่วยกลับบ้านได้ ยาผิงบาทจิตนี้คณะศิษย์ของหลวงพ่อยังคงทำต่อ ๆ กันมาโดยผสมตามตำราของหลวงพ่อก็แจกให้แก่คนทั่วไป เป็นยาที่รักษาได้หลายโรค ซึ่งรักษาได้ไม่เพียงแต่โรคประสาทเท่านั้น คนผอมแห้งแรงน้อยรับประทานอาหารไม่ได้ นอนไม่หลับ ใจคอหงุดหงิด คิดมาก ก็รับประทานได้³

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 44-45.

² ศศิธร เกสรมาศ. (2545). หลักการปฏิบัติธรรมของภิกษุสงฆ์ ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา : ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติกับวัดปากน้ำภาษีเจริญ. หน้า 41.

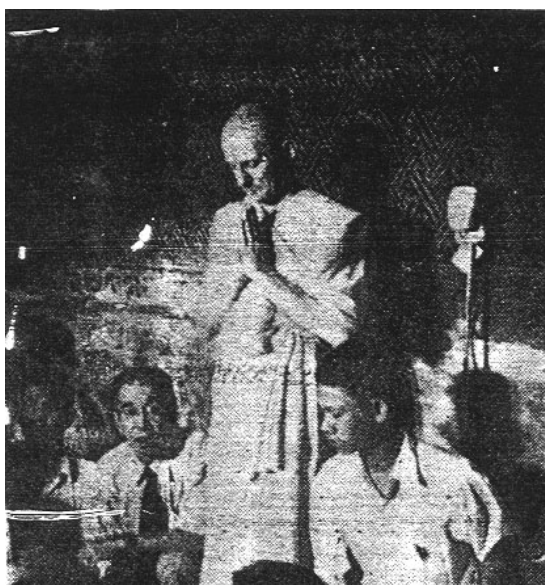
³ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 48.

4. การถ่ายทอดคำสอนให้แก่พระภิกษุชาวต่างชาติ

การเผยแพร่วิชาธรรมของพระมงคลเทพมุนี ไม่ได้กระทำเฉพาะกับพระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก และอุบาสิกาที่เป็นคนไทยเท่านั้นในต่างประเทศก็มีผู้ที่สนใจเช่นกัน คือในปี พ.ศ. 2497 ได้มีศาสตราจารย์สาขาปรัชญาชาวอังกฤษ ชื่อวิลเลียม ออกัสต์ เพอเฟิสต์ (William August Purfurst PH. D)¹ ได้เดินทางมาขออุปสมบทที่วัดปากน้ำ เพื่อศึกษาวิชาธรรมกาย ในปี พ.ศ. 2498 พระเพอเฟิสต์ หรือ กบิลวฑฺฒโกฏิได้กลับมาที่วัดปากน้ำ พร้อมด้วยสามเณรชาวอังกฤษอีก 3 รูป เพื่อมาศึกษาธรรมกาย และอุปสมบทเป็นพระภิกษุทั้ง 3 รูป อุปสมบทแล้วได้รับฉายา ดังนี้

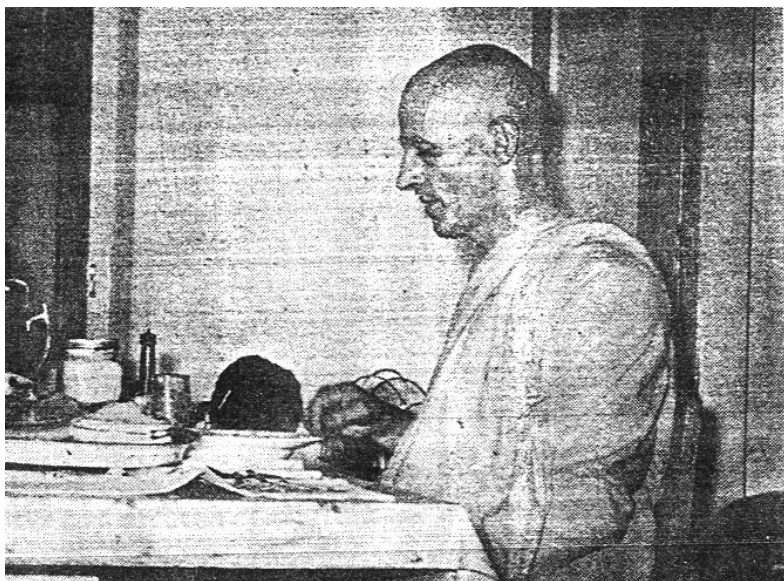
1. สทฺธวฑฺฒโกฏิ (สัทธาวัฑฒโกฏิ ภิกขุ)
2. ปญฺญวฑฺฒโกฏิ (ปัญญาวัฑฒโกฏิ ภิกขุ)
3. วิชฺชวฑฺฒโกฏิ (วิชชาวัฑฒโกฏิ ภิกขุ)

พระชาวอังกฤษทั้ง 4 รูป อยู่ศึกษาวิชาธรรมกายที่วัดปากน้ำ ด้วยความสะดวกสบายในปัจจุบันนี้



ภาพประกอบ 3 พิธีอุปสมบท พระกบิลวัฑฒโกฏิ ภิกขุที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ในวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2497

¹หนังสือพิมพ์สยามมิตร และพิมพ์ไทย . ฉบับวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2497 ลงข่าวการอุปสมบทของ ศาสตราจารย์วิลเลียม ออกัสต์ เพอเฟิสต์ ว่าอุปสมบทเวลา 13.00 น. ของวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2497 .



ภาพประกอบ 4 พระกบิลวัฑโฒ ภิกขุ จันอาหารแบบไทย

ในปี พ.ศ. 2500 ได้มีนักบวชพุทธศาสนานิกายนิกายเถรวาท ชื่อ ทาโกชิมารุ ชาวญี่ปุ่นได้มาขออุปสมบทเป็นพระภิกษุอย่างเถรวาทที่วัดปากน้ำ พอดีหลวงพ่อดำพรหม พระธรรมวโรดม วัดพระเชตุพนฯ รับเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้พระทาโกชิมารุ เมื่อบวชแล้วได้รับฉายาว่า ธรรมวฑฺฒโน โดยศึกษาวิชาธรรมกายอยู่ 6 เดือนสำเร็จแล้วก็กลับไปเผยแผ่ในประเทศไทย¹

พระชาวต่างประเทศที่วัดปากน้ำ ปฏิบัติกัมมัฏฐานตามแบบของสำนักวัดปากน้ำภาชีเจริญ ซึ่งเป็นแนววิชาธรรมกายที่พระมงคลเทพมุนีได้ใช้ในการปฏิบัติในวัดปากน้ำมาโดยตลอด

วิธีปฏิบัติกัมมัฏฐานวิชาธรรมกายในการปฏิบัติภาวนาตามแบบนี้โดยพื้นฐานจัดเป็นขั้นสมถกัมมัฏฐานโดยแท้ เป็นการเจริญภาวนาโดยอาศัยอารมณ์กัมมัฏฐานที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ 40 ข้อ หลวงพ่อท่านได้เลือกเอามาเป็นอุบายวิธีเพื่อทำใจให้สงบให้หยุดนิ่งได้โดยง่าย โดยอาศัยอารมณ์สมถกัมมัฏฐานเพียง 3 ประการด้วยกัน คือ

1. อาศัยองค์บริกรรมนิมิต ให้ตรีนึกเห็นดวงแก้วกลมใส เป็นการเห็นนิมิตด้วยใจ จำนิมิตด้วยใจ และคิดห่วงอยู่ที่นิมิตด้วยใจ และรู้ด้วยใจนั่นคือ ตรีนึกให้เห็นดวงแก้วกลมใส และให้ใจอยู่กลางจุดเล็กใส่นั้น เหตุที่ใช้ดวงแก้วเพราะเป็นอาโลกิณ คือ กลืนแสงสว่าง ซึ่งมีผลอย่างยิ่งในการที่จะพัฒนาไปสู่ทิพพจักขุ ทิพพโสต และสูงขึ้นเป็นสมันตจักขุ และถ้าวางใจถูกส่วนก็จะถึงธรรมกาย

¹ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). เล่มเดิม. หน้า 104-105.

2. อาศัยองค์บริกรรมภาวนา “สัมมา อะระหัง” ขณะภาวนาพึงรำลึกถึงพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ พร้อมกันไปในตัวเป็นอนุสติ

3. กำหนดใจบริกรรมภาวนา มีสติ รู้อยู่ตรงศูนย์กลางของพระนาภี เห็นระดับสะดือ ประมาณ 2 นิ้ว อันเป็นต้นลมหายใจเข้าออกเป็น “อานาปานสติ” กล่าวโดยสรุปได้ว่าการสอนกัมมัฏฐานในสำนักหลวงพ่อดปากน้ำ (พระมงคลเทพมุนี) จะสอนเหมือนกันทั้งภิกษุชาวไทย และชาวต่างชาติ เป็นการสอนสมถะควบคู่กับวิปัสสนา มีปรากฏในพระไตรปิฎก กล่าวคือ สมถะ ๑ สมถะ ความสมถะระงับอย่างหนึ่ง วิปัสสนา ๑ วิปัสสนา ความสงบระงับเบื้องต้น คือ ปฏิบัติเพื่อความสงบระงับใจ และวิปัสสนาเป็นขั้นสูงกว่าสมถะแปลว่าเห็นแจ้งเป็นธรรมขั้นสูง¹

เรื่องความสำเร็จของการปฏิบัติวิชาธรรมกายนั้น พระมงคลเทพมุนีกล่าวว่าเป็นทุลภา ขณสัมปัตติ เรียกว่าเข้าถึงพระรัตนตรัย เข้าถึงพระพุทธศาสนาได้ไปสวรรค์ไปนรกไปนิพพานได้ ถึงพร้อมด้วยขณะสมัย ซึ่งหลวงพ่อดปากน้ำกล่าวไว้ในปี พ.ศ. 2497 ว่ามีอยู่ 50 กว่าคนที่วัดปากน้ำ หลวงพ่อดจัดกลุ่มและแต่งตั้งครูผู้ช่วยของท่านไม่เกิน 100 คน เป็นภิกษุ 34 รูป แม่ชี 10 คน ขวาวาส 40 คน ช่วยสอนวิชาธรรมกาย ครูผู้ช่วยของท่านนี้เป็นที่เข้าใจกันในหมู่ศิษย์ว่าเป็นผู้สำเร็จวิชาธรรมกายขั้นสูงทั้งสิ้น หลวงพ่อดท่านสอนให้เจริญสมาบัติให้เข้าสู่รูปฌานทั้ง 4 ให้ได้ แล้วจะได้รับสุขยิ่งใหญ่ไพศาล คือ สามารถไปบังเกิดเป็นพรหม 16 ชั้น แต่ก็ย้ำเตือนตลอดเวลาว่าอย่าติด เพราะถ้าต้องการนิพพานแล้วให้ละอุปพรหมไปให้ถึงนิพพาน

ผลของสมาธิที่ได้จากการเจริญภาวนาในสำนักวัดปากน้ำ เป็นการรวมใจไม่ให้ฟุ้งซ่าน สงบระงับจากกิเลส เครื่องเศร้าหมอง รู้วิธีเจริญสติปัญญา รู้แจ้งในสภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริง รู้ว่าสิ่งใดควรยึดสิ่งใดไม่ควรยึด สิ่งใดควรปล่อยและทำที่สุดเป็นมหานิสงค์ คือ บุญใหญ่ กุศลใหญ่ เพราะเป็นปัจจัย มรรคผล นิพพาน ที่พระทุกรูปที่มาปฏิบัติต้องการ ในส่วนของกิจวัตรประจำวันของพระต่างชาติที่วัดปากน้ำภาชีเจริญต้องปฏิบัติประจำวัน ได้แก่

04.00 – 04.30 น. ตื่นนอนทำกิจส่วนตัว

04.40 – 05.45 น. ฟังการถวายความรู้และสวดมนต์ในพระอุโบสถ

06.00 – 06.25 น. ฉันทตอาหารเช้าที่ศาลาโรงฉัน

06.30 – 07.00 น. เข้าพระอุโบสถทำวัตรเช้า

07.00 – 07.30 น. ทำความสะอาดตึก ฯ

08.00 – 10.00 น. เรียนปริยัติธรรม

11.00 – 12.00 น. ฉันทตอาหารเพลที่ศาลาโรงฉัน

¹ ศศิธร เกสรมาศ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 89.

14.00 – 16.00 น. เรียนปริยัติธรรม

17.00 – 18.00 น. ทำวัตรเย็นที่พระอุโบสถ

18.20 – 19.30 น. นั่งสมาธิที่หอวิปัสสนา

20.00 – 20.45 น. สวดมนต์ก่อนนอน

ในวันโกน และวันพระจะหยุดเรียน ทุกวันพระจะทำวัตรเช้าและฟังธรรมเทศนาที่พระอุโบสถเวลา 08.00 น.¹

4. การสร้างพระของขวัญเพื่อมอบให้เป็นอุปกรณ์สร้างนิมิตในการฝึกปฏิบัติวิชาธรรมกาย

ในปี พ.ศ. 2493 ซึ่งเป็นระยะที่พระมงคลเทพมุนีได้ดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมโดยคิดเป็นค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นถึง 2,598,110.93 บาท โดยอาศัยแรงศรัทธาจากประชาชนที่มีต่อหลวงพ่อกำให้การสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมสำเร็จ และเพื่อเป็นการตอบแทนผู้บริจาค หลวงพ่อได้จัดพิมพ์พระผงขึ้น 84,000 องค์ เป็นพระผงรูปองค์พระปางประทานพร โดยตั้งชื่อว่า “พระของขวัญ” มอบให้กับผู้บริจาคคนละ 1 องค์ พระของขวัญของหลวงพ่อดัดปากน้ำสร้างด้วยดอกไม้บูชาพระ² การแจกพระของขวัญนอกจากเป็นการตอบแทนแล้วยังเป็นวัตถุแทนพระพุทธรูปได้อีก เป็นการชักจูงญาติโยมให้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยมากขึ้น โดยญาติโยมส่วนใหญ่จะเชื่อว่าพระของขวัญมีอานุภาพธรรมกายแฝงอยู่ การบูชาพระของขวัญหลวงพ่อกำให้ทำดังนี้

ท่านจงน้อมใจของท่านให้หยุดอยู่ที่ศูนย์กลางกายตัว บูชาพระรัตนตรัยซึ่งเป็นของศักดิ์สิทธิ์ สิ่งอื่นจะศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าไม่มีในโลก เสร็จแล้วให้หยิบเอาองค์พระของท่านมาพิจารณาให้จำได้ แล้วหลับตาน้อมองค์พระไปตั้งไว้กลางตัวในกลางศูนย์ข้างใน...แล้วบริกรรมภาวนาว่า “สัมมาอะระหัง” นี่ให้เห็นเหมือนที่เห็นด้วยนัยน์ตาจริง ๆ นี่ก็นึกขึ้นก็เห็นชัดขึ้นจนชัดเจนกับตาจริง ๆ การเห็นนั้นไม่ใช่ตามนุษย์เห็นเป็นตาทายทิพย์เห็น (กายที่เรานอนฝันออกไปนั่นแหละคือกายทิพย์) เมื่อเห็นชัดแจ่มดังนั้นแล้ว ก็ต้องมองให้เห็นไว้เสมอในอิริยาบถทั้งสี่ เมื่อทำให้เห็นอยู่ดังนี้เสมอ พระท่านก็จะโปรดเรา ต่อแต่นั้นท่านจะปาฏิหาริย์นิมิตองค์ของท่านให้โตออกไปบ้าง เล็กเข้ามาบ้างแล้วเปลี่ยนสีเป็นต่าง ๆ ขาวเป็นเงินยวงบ้าง เป็นปรอทบ้าง เป็นสีทองคำบ้าง เป็นสีเหลืองต่าง ๆ บ้าง เป็นสีขาวสะอาดบ้าง เป็นสี

¹ ศศิธร เกสรมาศ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 92-93.

² คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2523). รวมพระธรรมเทศนา เล่มที่ 3. หน้า 26.

แก้วมรกตบ้าง ชาวไสเหมือนเพชรบ้าง เหมือนกระจกส่องเงาหน้าบ้าง เมื่อเห็นได้ถึงขนาดนี้ แล้วอย่ายินดีอย่ายินร้าย ทำใจให้เฉยนี้กว่านั้นเป็นปาฏิหาริย์ของพระท่าน ท่านโปรดเรา เราต้องเคารพพระระลึกถึงท่านเสมอ เมื่อทำได้ดังนี้ชื่อว่าบูชาพระองค์ท่านด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ไม่มีการบูชาอื่นใดจะยิ่งไปกว่า¹

จากการที่มีผู้รับพระของขวัญไปแล้วได้พบปาฏิหาริย์ คือ นางเขียว อายุ 80 ปีเศษ นำพระของขวัญไปวางไว้บนหลังมุ้ง พอค่ำลงเท่านั้น ได้เห็นว่าพระของขวัญเปล่งรัศมีสีเขียว พอรุ่งเช้าก็พบว่าตัวเองมีผิวพรรณเกลี้ยงเกลา ดูสะอาดสะอ้าน มีผิวพรรณวรรณะดีขึ้น จึงรู้สึกว่าจะเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ของพระของขวัญที่ตนเองได้มา ความนิยมในพระของขวัญมีมากขึ้นเรื่อย ๆ จนมีผู้ไม่หวังดีแฉ่งแก่คนทั่วไปว่าพระของขวัญวัดปากน้ำผสมด้วยกระดูกผี² ซึ่งที่จริงแล้วนั้นพระของขวัญทำมาจากดอกไม้ที่บูชาพระในวัดปากน้ำนั่นเอง เท่ากับเป็นการทำลายชื่อเสียงวัดไปด้วย หลวงพ่อได้กล่าวไว้ว่า

เมื่อเราเข้าถึงองค์พระดังนี้แล้ว ต้องการอะไรอาราธนาให้ท่านช่วย ต้องสำเร็จตามปรารถนาต่างแต่ช้ากับเร็วเท่านั้น หรือทันใดนั้นก็ได้ เมื่อเราหัดทำใจให้เข้าถึงองค์พระได้ ชำนิชำนาญคล่องแคล่วดังนี้แล้ว ในเมื่อเราจะไปทางบกก็ดี ทางน้ำ อากาศก็ดี หรือจะไปไหนที่ใดที่หนึ่งก็ดี หรือมีเหตุการณ์บังเกิดขึ้นในปัจจุบันก็ดี เราก็จะอาราธนาให้ท่านช่วยได้ทันทั่วทั้งที่ ถ้าเรารับราชการขอทางราชการของข้าพเจ้า ขอให้ราบรื่นเรียบร้อยไม่เป็นที่สะดุดตาสะดุดใจผู้หลักผู้ใหญ่ ถ้าเราค้าขายขอให้การค้าขายของข้าพเจ้าพุทธเจ้าขอให้ซื้อขายคล่องกำไรงาม ถ้าเราทำนา ทำสวนทำไร่ ทำกิจการใด ๆ ขอให้การกระทำนี้ได้ผลเกินควรแก่ค่า ถ้าเราจะไปทางน้ำ ทางบก ขอให้ไปดีมาดีสวัสดิ์มีชัยทุกเมื่อเทอญ ฯ³

เรื่องอานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์ของพระของขวัญของหลวงพ่อดอกไม้หน้าหนังสือพิมพ์บางกอกไทย ปีที่ 6 สัปดาห์ที่ 280 วันจันทร์ที่ 23 พฤษภาคม 2503 ได้ลงข่าว

...วีรกรรมของกองทหารไทยในยุทธภูมิเกาหลี....ข้าพเจ้าได้เลือบไปเห็นจดหมายของหลวงพ่อบัณฑิตหนึ่งเป็นของสืบทวีवासนา อาคมวัฒน์แห่งกรมผสมที่ 21 ส่งจาก

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม.. หน้า 8.

² คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2523). เล่มเดิม. หน้า 26.

³ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). เล่มเดิม. หน้า 85-86.

สมรภูมิเกาหลีมานานมัสการหลวงพ่...ผมเองเป็นนักสะสมพระเครื่องมาเป็นเวลานานปี ก็ยังไม่เห็นพระองค์ใดที่จะให้ผลเป็นที่โจ่งแจ้งเช่นนี้ ตลอดจนปรารภนาสิ่งใดก็นึกภาวนาไปตามข้อปฏิบัติก็จักได้ผลสำเร็จทุกประการ... ยามนั้นกองพันทหารไทยได้ขึ้นสู่แนวรบในที่สุดเดือดและวาระหนึ่งกระสุนปืนใหญ่ของข้าศึกได้ยิงถูกคลังกระสุน จนผู้ที่พักอยู่ในที่นั้นต้องกระจัดกระจายไป... ในจำนวนนั้นมีทหารคนหนึ่งได้ทิ้งห่อพระไว้...ก็เห็นพระอันน่าประหลาดที่ห่อผ้าเช็ดหน้าแขวนเด่นอยู่กับเสาเหล็กเป็นที่ประหลาดใจแก่ทหารทั้งหลายเป็นอันมาก เพราะแม้แต่เหล็กก็ยังละลายแต่ทำไมผ้าที่ห่อพระอันเป็นผ้าขาวเปล่าๆ โดยไม่ได้ลงเลขยันต์อะไร และภายในห่อผ้านั้นมีพระเครื่องอยู่หลายองค์โดยอาจารย์ต่างๆ แต่ที่เป็นผงก็ละลายปนไปหมดส่วนที่เป็นเนื้อชินก็ละลายไปสิ้นคงเหลือแต่พระเครื่องวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ธนบุรีองค์เดียวโดยไม่เสียหายแม้แต่กรอบที่หุ้มองค์พระไว้...¹

จากบทความในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้แม้ว่าจะตีพิมพ์หลังจากเหตุการณ์สงครามเกาหลีหลายปีแต่ก็เป็นข้อความที่สนับสนุนเรื่องอานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์ของพระของขวัญของหลวงพ่อดปากน้ำได้เป็นอย่างดี การสร้างพระของขวัญของพระมงคลเทพมุนีสร้างขึ้นเพื่อแจกจ่ายให้แก่บรรดาผู้เลื่อมใสได้มีไว้ใช้เป็นการสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชีวิต และสร้างขึ้นเพื่อหาทุนในการสร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ ด้วยการสร้างพระของขวัญจำนวน 84,000 องค์ขึ้น

การแสดงบทบาทในสังคมของพระมงคลเทพมุนีถือได้ว่า เป็นสิ่งที่ทำได้ยากในช่วงที่บ้านเมืองประสบปัญหาทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่กระทบโดยตรงต่อสังคมไทย การดูแลคนในสังคมให้ผ่านพ้นวิกฤติการณ์สำคัญของบ้านเมือง การดูแลคนยากไว้ในบริเวณใกล้เคียงกับวัดปากน้ำ การเลี้ยงอาหารภิกษุสามเณรจำนวนมากถึง 400 – 500 รูปในแต่ละวัน² รวมไปถึงการสร้างสาธารณูปโภคต่างๆ ในวัด เพื่ออำนวยความสะดวกสบายให้กับลูกวัด และผู้ที่มาเยือน ตลอดจนการเผยแพร่วิชาธรรมกายให้กับพระภิกษุที่เป็นชาวไทย และต่างชาติเป็นผลงานที่สำคัญของพระมงคลเทพมุนีทั้งสิ้น

¹ ตรีธา เนียมขำ. (2528), เล่มเดิม. หน้า 89-90.

² คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2523). เล่มเดิม.

พระผงวัดปากน้ำ



ภาพประกอบ 5 “พระของขวัญ” รุ่น 1, 2, 3 (สร้างสมัยหลวงพ่อ)

บทที่ 3

การปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคมตามแนวทาง การปฏิบัติธรรมแบบวิชาธรรมกาย

การปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคม

ในการปลูกฝังจริยธรรม ถือว่าสถาบันศาสนาเป็นสถาบันหนึ่งที่มีส่วนในการปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคมโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้แสดงบทบาทในด้านนี้ให้กับสังคม พระมงคลเทพมุนี เป็นบุคคลหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคมโดยเริ่มจาก

1. การเป็นแบบอย่างของผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้เคร่งครัดในระเบียบวินัย ใฝ่เรียนใฝ่รู้ ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ ดังจะเห็นได้ว่าก่อนที่จะเข้าดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ได้เข้าศึกษาด้านปริยัติธรรมตามหลักสูตร ศึกษาทางคัมภีร์อยู่ยาวนานถึง 11 ปี มีความสามารถแปลภาษาขอมได้เป็นอย่างดี “หลวงพ่อมงคลเทพมุนี ได้เข้าศึกษาในระบบการศึกษาแผนใหม่จนเข้าใจหลักสูตร แต่ไม่ได้เข้าสอบที่สนามหลวง...”¹ และในการศึกษาด้านปฏิบัติได้เริ่มศึกษาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล้วนำมาฝึกปฏิบัติตนนอกจากนี้ยังได้ศึกษาการปฏิบัติจากพระอาจารย์ที่มีความรู้ในทางปฏิบัติหลายรูปทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ในการปฏิบัติที่วัดโบสถ์บน ตำบลบางคูเวียง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ได้ค้นพบวิชาธรรมกาย และได้ฝึกปฏิบัติทางด้านวิปัสสนาตามแนวทางของวิชาธรรมกายเปิดสอนกัมมัฏฐานที่วัดด้านวิชาธรรมกาย² ให้กับภิกษุสามเณร และผู้สนใจ ในขณะเดียวกันพระมงคลเทพมุนีจะไม่ละเลยการแสดงธรรม การแสดงธรรมของท่านจะลงแสดงธรรมในโบสถ์อย่างสม่ำเสมอทุกวันพระและวันอาทิตย์

พระมงคลเทพมุนีได้ทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุคคลภายในวัด และสร้างความประทับใจให้กับผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมร่วมกับทางวัดปากน้ำ แม้ว่าหลังจากที่ท่านมารับตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำแล้ว ท่านจะไม่ได้ทำการศึกษาด้านปริยัติธรรมเพราะคิดว่ามีความรู้พื้นฐานเพียงพอที่จะนำไปศึกษาทางฝ่ายปฏิบัติธรรม แต่ได้ทำการสนับสนุนให้ภิกษุ สามเณร ในวัดได้มีโอกาสศึกษาด้านปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมศึกษา และบาลีศึกษาเพื่อนำมาใช้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมเหมือนดังที่ท่านได้ปฏิบัติมาก่อน การปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคมนั้นหากผู้ที่มีบทบาทใน

¹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). *ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดาวปากน้ำ) และอานุกาพย์ธรรมกาย*. หน้า 6.

² สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). *หลวงพ่อดาว ผู้ค้นพบ วิชาธรรมกาย*. หน้า 30.

การปลูกฝังหลักจริยธรรมให้กับสังคมไม่กระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีแล้วก็ยากที่จะให้ผู้อื่นยอมรับและปฏิบัติตามได้ พระภาวนาโกศลเถระ (วีระ คณุตตโม) ได้กล่าวว่า

...การสอนสั่ง และสืบพระบวรพุทธศาสนาของหลวงพ่อนั้นพระคุณท่านอุทิศให้หมด ด้วยทั้งกาย วาจา ใจ ซึ่งความใสสว่าง บริสุทธิ์ของกระแสธรรม ปัญญา และเมตตาจิต ของหลวงพ่อก็แผ่พระคุณมาจากใจ จากพระธรรมเทศนา และปฏิบัติของพระคุณท่านนี้ ย่อมสัมผัสได้ด้วยใจโดยง่าย... ชีวิตของพระเดชพระคุณหลวงพ่อดำรงน้ำ เป็นชีวิตอัน อุดมของพระสุปฏิปันโน พระอริยสงฆ์เจ้าผู้ทางวิชา จรรยา อภิญญา และคุณธรรมอัน ประเสริฐ ผู้บำเพ็ญประโยชน์ยิ่งใหญ่มหาศาลแก่พระศาสนาและเป็นที่เคารพนับไหว สรรเสริญบูชาของสาธุคุณพระเถรานุเถระ ผู้บำเพ็ญธรรมปฏิบัติวิญญูชน ศิษยานุศิษย์ และคนทั่วประเทศ...¹

2. ควบคุมการฝึกอบรมภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ด้วยตัวเองเพื่อสร้างจริยวัตรที่ดี ให้กับภิกษุวัดและผู้ปฏิบัติธรรมควบคุมดูแล ภิกษุ สามเณร ลงทำวัตรไหว้พระสวดมนต์ในพระอุโบสถ ทุกวัน วันละ 2 เวลา คือ เช้า และเย็น พร้อมกับให้โอวาทสั่งสอนภิกษุ สามเณร ทั้ง 2 เวลา รวมไปถึง การฝึกปฏิบัตินั่งสมาธิภาวนาที่กระทำทั้งกลางวันและกลางคืน นั้นท่านก็ควบคุมด้วยตนเองเช่นกัน สำหรับในวันพฤหัสบดี เวลา 14.00 น. จะลงสอนการนั่งสมาธิแก่ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา มี ศาลาโดยสอนให้ทั้งภิกษุ สามเณร ในวัดและต่างวัด ซึ่งรวมไปถึงอุบาสก อุบาสิกาที่มาจากต่างถิ่นด้วย แม้ว่าจะได้จัดให้มีครูมาช่วยสอนปฏิบัติก็ตามท่านก็จะควบคุมดูแล โดยเฉพาะช่วงเช้าจะไม่นิยมนอก จากวัด หากมีผู้มานิมนต์ก็จะให้พระอื่นไปแทนและจากที่ท่านตั้งโรงครัวขึ้นมาก็เพื่อช่วยให้พระได้มี เวลาในการปฏิบัติธรรมมากขึ้นไม่ต้องออกไปบิณฑบาตในตอนเช้าเหมือนเช่นวัดอื่น ซึ่งจะเห็นได้ว่า พระภิกษุจะมีกิจวัตรเริ่มตั้งแต่เวลา 04.45 น. จะต้องเข้าฟังโอวาทจากพระเถระในพระอุโบสถ พอ เวลา 05.00 น. จะทำการสวดมนต์ และเจริญภาวนา เวลา 08.00 น. เข้าเรียนปริยัติธรรม และเวลา 14.00 น. เรียนปริยัติธรรมต่อ และในวันอุโบสถ เวลา 16.00 น. จะทำวัตรสวดมนต์ และฟังพระปาฏิโมกข์ จากนั้นก็รับโอวาทจากหลวงพ่อดำรง ส่วนในเวลา 18.00 น. จะเจริญสมาธิภาวนาที่หอเจริญวิปัสสนา ฯ เช่นเดียวกับสามเณรและแม่ชี กิจวัตรเหล่านี้ถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ โดยมีหลวงพ่อดำรงร่วมปฏิบัติ ด้วย การเคร่งครัดในการปฏิบัติกิจวัตรจะมีส่วนช่วยให้ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา อยู่ในระเบียบ ปฏิบัติ สามารถควบคุมตัวเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 6-7.

ความเคร่งครัดในการควบคุมภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ด้วยตัวหลวงพ่อกเองเป็น การสร้างจริยวัตรที่มีระเบียบวินัย ทำให้เป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ รู้จักรักษาเวลาใน การปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับบุคคลอื่น หากบุคลากรของวัดสามารถทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี มีระเบียบ วินัยที่เคร่งครัดการปกครองวัดก็จะสะดวก และวัดก็จะมีระบบที่ดี ภิกษุสามเณร ที่เคยถูกฝึกปฏิบัติ มาดีไม่ว่าจะยังคงอยู่ปฏิบัติในวัด หรือออกไปอยู่ปฏิบัตินอกวัด ความเป็นระเบียบวินัยเหล่านี้ได้นำไป เป็นแนวทางปฏิบัติในวัดของตน ดังจะเห็นได้ว่าภิกษุสามเณรที่ออกจากวัดปากน้ำไปแล้วจะนำ รูปแบบการปฏิบัติไปประยุกต์ใช้กับสำนักหรือวัดอื่น ๆ อย่างเช่น วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

3. อบรมสั่งสอนให้ภิกษุ สามเณร และแม่ชีในวัดเป็นคนประหยัด หลวงพ่อกจะตรวจตรา ดูแลการประหยัดน้ำ – ไฟ ด้วยตัวเอง ตรวจดูตามห้องพักถ้าห้องพักใดยังเปิดไฟและมีเสียงพูดคุยกัน ท่านจะเคาะประตูเตือนให้ปิดไฟ แสดงถึงความละเอียดถี่ถ้วน ประหยัดใช้แต่สิ่งที่ไม่ควรใช้ เสียแต่สิ่งที่ ควรเสีย เช่นในตอนกลางวันมีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์อยู่แล้ว หลวงพ่อกจะสั่งให้สับสวิตช์ใหญ่ลง ‘ไม่ให้ใช้ไฟ’

พระครูวิเชียร ธรรมโกวิท เจ้าอาวาสวัดคณาสุวรรณ ท่านเคยอยู่กับหลวงพ่อกวัดปากน้ำ มาเป็นเวลานานได้เล่าว่า

...คืนหนึ่งหลวงพ่อกท่านเดินตรวจตามปกติ ผ่านห้องพักของพระภิกษุ 2 รูป เห็นมี แสงไฟลอดออกมาและมีเสียงคุยกันแว่ว ๆ ท่านก็เคาะประตูเตือนว่า ปิดไฟคุยกันก็ได้ มี เสียงตอบมาจากในห้องว่าไปข้างหน้าก่อนเถอะ แล้วพรุ่งนี้จะแผ่ส่วนกุศลไปให้ หลวงพ่อก ท่านก็ไม่ตอบอะไร... เช้าวันรุ่งขึ้นหลังจากพระภิกษุสามเณรสดมภ์ทำวัตรเช้าเสร็จแล้ว หลวงพ่อกท่านจะอบรมให้โอวาท...ท่านพูดว่า “เออพระเดี๋ยวนี้อาแผ่ส่วนกุศลกันเก่ง ๆ นะ อุปัชฌาย์ยังมีชีวิตอยู่เขาก็แผ่ให้ไม่ละเว้น”....²

การสอนให้ภิกษุสามเณรมีความละเอียดถี่ถ้วน รู้จักประหยัด ใช้แต่สิ่งที่ไม่ควรใช้ถือว่าเป็น สิ่งจำเป็นสำหรับสังคมไทย โดยเฉพาะสภาพสังคมที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 การปลูกฝังค่านิยมในการประหยัดเป็นสิ่งที่เป็นอย่างยิ่งที่สมาชิกของสังคม ทุกสังคม

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 24.

² แหล่งเดิม. หน้า 125.

4. สอนให้ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นคนว่านอนสอนง่าย เพราะจะทำให้อยู่กับผู้อื่นได้อย่างไม่ลำบากใจ เป็นคนทำกรรมวินัยให้เจริญ พระภิกษุ สามเณร ต้องสำรวม เวลาเดินก็เดินตามปกติไม่หลุกหลิก เวลาพูดก็ไม่พูดโดยปกติคือพูดโดยตรง พูดโดยซื่อ ไม่พูดจาเหลวไหล ห้ามร้องเพลง เวลานั้นจะยืนจะเดินต้องสำรวมทุกอิริยาบถ ห้ามนั่งกระดิกนิ้ว กระดิกมือกระดิกขา พระภิกษุ สามเณร ประพฤติกาย วาจาเรียบร้อยเหมาะสมกับสมณเพศ

พระมงคลเทพมุนีสอนว่าพระภิกษุ สามเณร และแม่ชีให้อยู่ในระเบียบวินัย เคร่งครัดในศีล คนเคารพกราบไหว้ก็ด้วยการเป็นผู้ทรงศีล ตัวท่านเองระหว่างที่อาพาธท่านก็ไม่ได้ละเลยในพระธรรมวินัยยังคงรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และปฏิบัติกิจภาวนา แม้ว่าหลวงพ่อกำลังจะเข้มงวดกวดขัน มีระเบียบวินัย แต่ในขณะเดียวกันท่านก็เป็นผู้มีอารมณ์ขัน เห็นได้จากการแสดงพระธรรมเทศนา หรือ การสอนธรรมกาย หลวงพ่อจะมีเรื่องสนุก ๆ มาเล่าประกอบบ่อย ๆ นอกจากนี้ยังมีวิธีการพูดให้ผู้ฟังเกิดความละเอียดใจด้วย¹

สำนวนการเทศน์ที่นำมายกเป็นตัวอย่างในการปลูกฝังหลักจริยธรรมให้กับสังคมที่ปรากฏอยู่ในหนังสือรวมเทศนา 9 กัณฑ์ ของพระมงคลเทพมุนีใน พ.ศ. 2497 เป็นการเทศน์ก่อนการอาพาธประมาณ 3 ปี

การเทศน์เรื่อง สังวรคาถา เมื่อวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2497

...มารย้อมรังควานบุคคลนั้นไม่ได้เพราะสำรวม เพราะเห็นตาม ตามอารมณ์อันไม่งามอยู่ อสุภานุสสติ เห็นตามอารมณ์อันไม่งามอยู่ สำรวมแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้จักประมาณในโภชนะเครื่องใช้สอยกินอยู่ บริโภค มีศรัทธา ปรรณนาความเพียร ไม่คาดเคลื่อน นั้นแหละมารย้อมรังควานไม่ได้ เหมือนลมมันนั้นแหละมารย้อมรังควานไม่ได้ เหมือนลมซึ่งจะพัดภูเขาอันล้วนแล้วด้วยหินให้สะเทือนไม่ได้ฉันนั้นนั่นแหละ...²

การเทศน์เรื่อง ลักษณะคาถา เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2497

...สูงขึ้นไปกว่านี้ เข้าถึงกายธรรม กายธรรมคราวนี้เป็นตัวและกายธรรมเป็นตัวดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรม กายธรรมนั้นแหละเป็นตัว กายธรรมนั้นแหละเป็นอนิจจัง สุขัง ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็เป็นอิตตา ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นกาย... ก็เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัว จะเป็นอิตตายุ่งไม่ได้เพราะยังเป็นสมมติอยู่ กายธรรมของธรรมกายละเอียดที่

¹สาธิตา ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 123.

²คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2522). รวมพระธรรมเทศนา 9 กัณฑ์ (ชุดที่ 2). หน้า 20.

อาศัยดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายอยู่นั้นเรียกว่ากายธรรมละเอียด....ส่วนดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายแล้ว หดทั้งก้อนนั้นแหละเป็นอิตตา เป็นนิจจัง สุขัง อิตตา....¹

การเทศน์เรื่อง โอวาทปาฏิโมกข์ เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2497

...อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐินี้แหละเป็นตัวสำคัญนักถ้าเกิดขึ้นกับหญิงชายผู้ใด แล้ว คำว่าหญิงชายนั่นเป็นที่อดทนระอาใจของคนอื่นที่เดียว เกลียดชังที่เดียว ไม่อยากเข้าใกล้ ไม่อยากคบหาสมาคม นี่ต้องคอยกระมัดระวังให้ดีนะ อภิชฌาอย่าให้มันไหลเข้ามาในใจได้ ถ้าไหลขึ้นในสันดานของบุคคลผู้ใดละก็คอยระวังนะ ไหลขึ้นมาแล้ว ไม่เอาออกเขาเกลียดที่เดียว...²

....อายตนะของโลกเขา อายตนะนิพพานเป็นของละเอียด ละเอียดที่เดียว นั้นแหละ นิพพานที่พระพุทธเจ้าเข้าถึงที่เรียกว่าอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ....³

ในการเทศน์นั้น พระมงคลเทพมุนีจะสอนตามหลักธรรมที่มีปรากฏอยู่ในพระธรรมบทแล้ว เชื่อมโยงมาสู่สภาพจริงที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นการสอนให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ และนำไปพิจารณาเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นการปลูกฝังด้านจริยธรรม ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของ ขบวนการขัดเกลาทางสังคมที่นอกเหนือไปจากการฝึกจริยธรรมให้กับภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัดปากน้ำภาษีเจริญ

ลักษณะการสอนของพระมงคลเทพมุนี

การสอนของพระมงคลเทพมุนี มุ่งให้ผู้ปฏิบัติทำสมาธิ ทำทาน และรักษาศีล เชื่อมมั่นว่า กรรมมีจริง ส่งผลได้จริง ผลบุญผลบาปมีจริง นรกสวรรค์ โลกนี้โลกหน้ามีจริง การสอนจะทำควบคู่ไปกับการเจริญภาวนา พระภิกษุ และแม่ชีมีการนั่งสมาธิเป็นหลักทั้งในเวลากลางวัน และกลางคืน ทำให้วัดปากน้ำมีชื่อเสียงในด้านการปฏิบัติธรรม

วิธีการสอนของหลวงพ่อมุ่งสอนให้คนทั่วไปรักษาศีล ทำงาน และเน้นการนั่งสมาธิเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเกิดความรู้ ความเข้าใจ และเชื่อมั่นในเรื่องกฎแห่งกรรม เชื่อมมั่นว่านรกสวรรค์มีจริงไปถึงได้จริง⁴

¹ คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2522). เล่มเดิม.

หน้า 43.

² แหล่งเดิม. หน้า 107.

³ แหล่งเดิม. หน้า 117.

⁴ อชวัน หิมมรักษา. (2546). กระบวนการขัดเกลาทางสังคม และพัฒนานุเคราะห์ของวัดพระธรรมกาย.

หน้า 51.

ลักษณะการสอนของพระมงคลเทพมุนีจะสอดคล้องกับคติความเชื่อของคนไทยในเรื่องกฎแห่งกรรม การรักษาศีลเท่ากับเป็นการเตรียมความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจให้พ้นจากความกังวลเพราะไม่ได้เบียดเบียนผู้อื่น การทำทานเป็นการละความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นกิเลสที่ปญชนทั่วไปมีอยู่ เมื่อลดความเห็นแก่ตัวลงก็เท่ากับเป็นการลดความเป็นตัวตนลงไม่ยึดติดอยู่กับตัวเอง การเจริญสมาธิภาวนาก็จะทำให้สะดวกขึ้น

ในการสอนพระมงคลเทพมุนีจะมีวิธีการสอนโดยใช้อุบาย ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองจะต้องปฏิบัติได้ โดยกล่าวว่า

...เราเป็นลูกพระพุทเจ้า เมื่อกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์แล้ว ก็ย่อมมีสิทธิ์ใช้มรดกของพระพุทเจ้าได้ และใช้ได้จนตลอดชาติ ถ้าไม่บริสุทธิ์แล้วแม้จะเอาไปใช้ก็ไม่ถาวรเท่าไร

...ธรรมกายนั้นให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นมหัศจรรย์ จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ภิกษุหรือสามเณร เมื่อได้ปฏิบัติถึงขั้นก็ได้ธรรมกายเหมือนกัน...เด็กคนนั้นได้ธรรมกาย และชอบยกเด็ก ๆ ขึ้นอ้าง ลักษณะนี้ก็เป็นอุบายวิธีให้ผู้ใหญ่สนใจด้วย อาจนำไปคิดว่าเด็ก ๆ ยังปฏิบัติได้ ทำไมผู้ใหญ่จะทำไม่ได้ คิด ๆ ไปก็อาจเกิดอุตสาหะในการปฏิบัติธรรมหรือเกิดความละอายตัวเองที่ไม่แสวงหาธรรมกรรมแก้ตน มัวแต่สะสมกิเลสเอาไว้

...เมื่อได้ธรรมแล้ว ย่อมทำประโยชน์ได้หลายอย่าง ถ้าจิตเป็นกุศลแม้โรคภัยไข้เจ็บก็ช่วยแก้ไขได้ ในเมื่อโรคนั้นยังไม่เข้าขั้นขอเตกิจา...¹

ในการสอนเรื่อง “ปกิณกะ” เมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2497 ได้สอนเรื่องการกระทำความชั่วของมนุษย์ไว้ว่า

....ความชั่วด้วยกาย ชั่วด้วยวาจา ชั่วด้วยใจ ความชั่วด้วยกายวาจาไม่ถึงนรก แตกกายทำลายขันธ ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ที่เราเห็นตัวปรากฏอยู่ที่นี่ นั่นมนุษย์แท้ ๆ มนุษย์ทั้งนั้น อ้ายสัตว์เดรัจฉานนะ ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานเสีย อ้ายตัวข้างในเป็นมนุษย์ทั้งนั้นและอ้ายกายละเอียดข้างในแต่ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานน่าเกลียดน่าชังนั่นเพราะทำชั่วของตัวไปเกิด มันดึงดูด आयตนะของสัตว์ เดรัจฉานดึงดูด...²

¹ คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2523). *รวมพระธรรมเทศนา เล่มที่ 3*. หน้า 19.

² คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 56.

เป็นการสอนเรื่องการทำคามผิดทางกาย วาจาและกาย หากกระทำคามผิดแล้วเมื่อตายไปจะต้องไปเกิดเป็นสิงใดเพื่อให้มนุษย์เกรงกลัวต่อบาปไม่กล้ากระทำคามผิด พร้อมกับเชื่อมโยงเรื่องของธรรมกายในเรื่อง “มหาสติปัฏฐานสูตร” เทศน์เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2497

...เห็นเวทนาจะเป็นอย่างไรละ เห็นสุขเป็นดวงกลมใสอยู่ในกลางกายมนุษย์ละเอียด นั้น เห็นสุข สุข ทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์เห็นชัด ๆ เป็นดวงอยู่กลางกายมนุษย์ละเอียดนั้นแหละ เวทนาของกายมนุษย์นี้เป็นเวทนานอก เวทนาของกายมนุษย์ละเอียดนั้นเป็นเวทนาของกายมนุษย์ละเอียดข้างใน นั่นแหละเวทนาในเวทนา...¹

ลักษณะการสอนวิปัสสนากรรมฐานนั้น พระมงคลเทพมุนีเน้นการสอนให้คนเกิดสมาธิ ทั้งนี้การเกิดสมาธิจะช่วยให้เกิดปัญญาทางออกให้กับปัญหา ไม่ได้มีเรื่องของปาฏิหาริย์เข้ามาเกี่ยวข้อง สำหรับการเห็นภพนั้นมีเห็นจริง แต่ไม่ใช่เป็นการเห็นด้วยตา แต่เป็นการเห็นด้วยธรรม ซึ่งต้องมีการฝึกปฏิบัติตามแบบวิชาธรรมกาย การแก้ปัญหาด้วยปัญญาเป็นทางออกที่ดีของสังคม การสอนของพระมงคลเทพมุนีจึงถือได้ว่าเป็นการถ่ายทอดการเรียนรู้ในการสร้างปัญญาในการแก้ปัญหาให้กับบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งถือได้ว่าพระมงคลเทพมุนีมีบทบาทในการปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคม ในช่วงเวลาที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลง

การปลูกฝังหลักจริยธรรมให้กับสังคมที่เกิดขึ้นในวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ภายใต้การควบคุมดูแลของพระมงคลเทพมุนีนั้น เกิดจากการดำเนินงานและสิ่งที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม ดังนี้

1. การปฏิบัติธรรมของผู้ปฏิบัติธรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้จิตใจสงบ ปราศจากความวุ่นวายที่เกิดขึ้นจากปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคม การป่วยไข้ทางกายและจิตใจ โดยผู้ปฏิบัติธรรมเชื่อว่าการฝึกปฏิบัติตามแนวทางวิชาธรรมกายจะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ได้ และมีความเชื่อมั่นในตัวพระมงคลเทพมุนีที่สามารถใช้วิชาธรรมกายช่วยบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ และจากความเชื่อที่ว่าหากสำเร็จวิชาธรรมกายแล้วจะสามารถเห็นนรก เห็นสวรรค์ เห็นนิพพานได้ ดังที่ปรากฏในการเทศน์เรื่อง “ธรรมกาย” โดยพระทีพย์ปริยญา (ฐูป กลัมพะสุต) เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2489

¹ คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2522). เล่มเดิม.

“...มีชายคนหนึ่งมาพูดกับข้าพเจ้า เล่าถึงว่า เขาเคยไปกับแม่ชีอุดงค์คนหนึ่ง เคยสอน วิปัสสนาให้ ข้าพเจ้าซักถามก็เล่าว่า ให้พิจารณาสังขารร่างกายเทียบเท่าซากศพ หญิงผู้มีอายุ ชดคอขึ้นทันทีว่า อย่างนั้นเขาเรียกว่า ปลงอนิจจังไม่ใช่วิปัสสนา ข้าพเจ้าถามว่า วิปัสสนา เป็นอย่างไรเล่า แกเล่าต่อไปว่า วิปัสสนาเขาต้องเรียนเห็นนรก เห็นสวรรค์ เห็นนิพพาน...”¹

...การแสดงธรรมของหลวงพ่อดาวดปากน้ำนั้น ตามที่ข้าพเจ้าได้ฟังมาอยู่ในเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา นรก สวรรค์ นิพพาน แต่โดยมากหนักไปในทางปรมาตม...”²

การมาอย่างมีจุดมุ่งหมายของผู้ปฏิบัติธรรมนั้น มีส่วนให้เกิดความมุ่งมั่นในการศึกษาปฏิบัติ ธรรมตามแบบวิชาธรรมกาย และทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเกิดความมุ่งมั่นในการฝึกปฏิบัติเพื่อความสำเร็จ ในวิชาธรรมกาย

2. การเตรียมความพร้อมทางร่างกายก่อนการปฏิบัติธรรมด้วยการรักษาศีล การรักษาศีล เป็นการควบคุมกาย วาจา ให้เป็นปกติ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน อุบาสก อุบาสิกาที่ เข้ามาปฏิบัติธรรมในวัดจะต้องรักษาศีลก่อนบำเพ็ญภาวนา ภิกษุ สามเณร และแม่ชีก็ต้องรักษาศีล อย่างเคร่งครัด เมื่อร่างกายสงบ จิตจะสงบตาม การปฏิบัติธรรมก็จะได้ผลตามที่คาดหวังไว้ ดังที่พระ มงคลเทพมุนีสอนไว้

...เพราะการปฏิบัติพระพุทธานุสาสนา ไม่มีศีลแล้วจะปฏิบัติศาสนาให้ถูกต้องร่งรอยความ ประสงค์พุทธานุสาสนาไม่ได้ จำจะต้องให้มีศีล ศีลที่มีแล้วตัวก็ต้องรู้ด้วย...

...ส่วนศีลนี้ให้เข้าเนื้อเข้าใจเสียก่อน ผู้พุทธศาสนิกชนทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต ให้รู้จักบริสุทธิ- สนิท ศีลมีทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิต ไม่ใช่มีแต่คฤหัสถ์ บรรพชิตด้วย คฤหัสถ์ตั้งอยู่ในศีลเบื้องต้น่า เพียงศีล 5 ประการของคนครองเรือน...”³

การรักษาศีลเป็นการเตรียมความพร้อมทางกาย เมื่อไม่มีการเบียดเบียนทางกายจิตใจก็ จะสงบเกิดเป็นสมาธิได้ การปฏิบัติธรรมในลักษณะบำเพ็ญภาวนาก็จะปฏิบัติได้สะดวกขึ้น

3. การปรับสภาพจิตใจให้เป็นสัมมาทิฐิ⁴ คือมีความเห็นตรงกับความเป็นจริง ตามหลัก ศาสนา ไม่ยึดติดกับสิ่งใดแม้แต่ตัวเอง มนุษย์เกิดมาต่างมีบุญและบาปที่ทำไว้ในอดีตติดตัวมาทุกคน

¹ คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2522). เล่มเดิม. หน้า 10.

² แหล่งเดิม. หน้า 23.

³ ธรรมสภา, รวบรวม. (2541). ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อดาว วัดปากน้ำ. หน้า 154-155.

⁴ สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ความคิดเห็นที่เป็นจริง ถูกต้องตามหลักของศาสนา

มีมากบ้างน้อยบ้าง ลากสักการะเป็นของนอกกายเมื่อตายแล้วก็ไม่สามารถนำติดตัวไปได้ โลกมนุษย์เป็นแหล่งกลางที่มนุษย์สามารถสร้างบุญและบาป โลกนรก โลกสวรรค์เป็นเพียงโลกที่คอยรับรองผลบุญผลบาปเท่านั้น คำสอนเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดให้ภิกษุ สามเณรที่มาศึกษาปฏิบัติธรรมในวัดปากน้ำจากการเทศน์เรื่อง “ลักษณะคาถา” เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2497 โดยพระมงคลเทพมุนี

...เครื่องหมายลักษณะของความจริง คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว ตามสภาพความเป็นจริงนี้ ที่นิยมใช้ในพระพุทธศาสนานัก...

...เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงดังนี้ เมื่อนั้นย่อมเห็นอภัยในทุกข์ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเกิดสัมมาทิฐิแล้ว การปฏิบัติธรรมก็จะดำเนินไปได้โดยสะดวก เพราะไม่ยึดติดกับสิ่งใด....¹

4. การปฏิบัติธรรมที่กระทำอย่างสม่ำเสมอ กำหนดเวลาปฏิบัติธรรมที่ชัดเจนสำหรับฆราวาส จะทำวัตรสวดมนต์ ในเวลา 06.30 น. และ 17.00 น. ส่วนภิกษุ สามเณรจะสวดมนต์เวลา 05.00 น. และ 16.00 น. หลังจากการสวดมนต์จะมีการเจริญสมาธิภาวนาตามแนวของวิชาวชิครมกาย การสวดมนต์และเจริญสมาธิภาวนาเป็นประจำวันละ 2 ครั้ง จะทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้รับการฝึกปฏิบัติที่ต่อเนื่อง เกิดความรู้เกิดความชำนาญ ทำให้จิตใจที่ตั้งมั่นเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรม

5. มีการบริหารจัดการที่ดี โดยมีพระมงคลเทพมุนีและพระอาจารย์ที่สำเร็จวิชาวชิครมกายเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติธรรมอย่างใกล้ชิด ก่อนการฝึกปฏิบัติธรรมทุกครั้งพระมงคลเทพมุนี จะนั่งบนอาสนสงฆ์สอนการนั่งภาวนาที่ศาลาการเปรียญ มีการเตรียมอุปกรณ์การสอน ใช้กระดานชนวนที่มีรูปผังของจุดตำแหน่งต่างๆ ในกายมนุษย์เป็นภาพคนด้านข้างผ่าซีกแสดงที่ตั้งของดวงนิมิตทั้ง 7 ฐาน ก่อนลงมือปฏิบัติจะให้ผู้ปฏิบัติทำจิตใจและอารมณ์ให้ปลอดโปร่ง ว้างจากกิจที่จะต้องเป็นกังวลทั้งปวง เพื่อให้เกิดสมาธิที่แน่น การปฏิบัติแต่ละครั้งจะมี พระภาวนาโกศลเถร (ธีระ คล้อยสุวรรณ) ซึ่งสำเร็จวิชาวชิครมกายสามารถเป็นตัวแทนของหลวงพ่อดีในเวลาต่อมา มาร่วมนั่งปฏิบัติทุกครั้ง

¹ คณะกรรมการบริหาร โครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชนวัดปากน้ำ, รวบรวม. (2522). เล่มเดิม.

...หลวงพ่от่านทุ่มเทและสละชีวิตของท่าน ให้กับการศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่วิชาธรรมกายอย่างจริงจัง ท่านควบคุมการสอนธรรมกายเอง สำหรับพระภิกษุ สามเณรนั้น ท่านจะสอนหลังจากทำวัตรเย็น และให้โอวาทธรรมวินัยเสร็จแล้ว ท่านจะควบคุมให้พระภิกษุ สามเณรทั้งหมดนั่งเจริญภาวนาทุกวัน ส่วนแม่ชีจะแยกย้ายกันนั่งที่ศาลาการเปรียญ...¹

การบริหารจัดการที่ดี ทำให้การปฏิบัติธรรมสัมฤทธิ์ผล ผู้มาปฏิบัติธรรมได้แนวทางการปฏิบัติแบบวิชาธรรมกายกลับไปปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่ตนเอง ทำให้วัดปากน้ำภาษีเจริญ เป็นที่ยอมรับให้เป็นวัดในสายการปฏิบัติธรรมที่มีชื่อเสียง เทียบกับเป็นสถานที่ฝึกอบรมจิตใจที่สำคัญแห่งหนึ่ง และเป็นสถานที่ที่ช่วยปลูกฝังจริยธรรมให้กับสังคม โดยมีพระมงคลเทพมุนีเป็นผู้นำในการแสดงบทบาทดังกล่าว.

¹ สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). เล่มเดิม. หน้า 49.

บทที่ 4

ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของพระมงคลเทพมุนี

พระมงคลเทพมุนีเริ่มอาพาธมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 และได้เข้ารับรักษาตัวด้วยโรคพยาธิ เบียดเบียนที่โรงพยาบาลสงฆ์ 2 ครั้ง ไปทำการผ่าตัดโรคไส้เลื่อนที่โรงพยาบาลศิริราช 1 ครั้ง ในระยะแรกของการรักษา นายแพทย์ พล.ร.จ. เรือง อภิชาติภูมิประเทศ ร.น. ผู้อำนวยการในโรงพยาบาลทหารเรือมาทำการรักษา ต่อมาระยะหลังได้นำแพทย์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะโรคมารักษา พระมงคลเทพมุนีมีรณภาพ เวลา 15.05 น. ของวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 รวมอายุ 74 ปี 3 เดือน 24 วัน บวชอยู่ 53 พรรษา มีการสวดพระอภิธรรมเป็นการกุศลตามประเพณีนิยมตั้งแต่วันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 จนถึงเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2502 หลังจากการบำเพ็ญกุศลแล้วยังคงเก็บศพพระมงคลเทพมุนีไว้ แต่เดิมตั้งไว้ชั้น 3 ของโรงเรียนปริยัติถาวรานุสนธิ์ ด้านตะวันออก เมื่อทำการสร้างอาคารใหม่ที่ใช้ชื่อว่า “หอสังเวชนียมงคลเทพนิมิต” จึงอัญเชิญศพมาตั้งไว้ที่อาคารหลังนี้ สมเด็จพระวันรัต วัดเบญจมบพิตรตำแหน่งสมเด็จพระสังฆนายก ได้แต่งตั้งให้พระธรรมวโรดม เป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เป็นผู้ดูแลและปกครองวัดปากน้ำ

การดำเนินงานตามโครงการต่าง ๆ ของพระมงคลเทพมุนี

หลังจากที่พระมงคลเทพมุนี มีรณภาพแล้ว โครงการต่างๆ ที่หลวงพ่อดำริไว้ยังคงดำเนินการต่อมาได้แก่

1. การเผยแพร่วิชาธรรมกาย

เมื่อหลวงพ่อมรณภาพแล้ว พระภาวนาโกศลเถร (ธีระ คล้อยสุวรรณ) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนา และใน พ.ศ. 2508 ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายปริยัติอีกตำแหน่งด้วย ได้ทำการสอนวิชาธรรมกาย แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยอาศัยโรงเรียนพระปริยัติธรรมถาวรานุสนธิ์ ชั้น 3 เป็นที่ฝึกปฏิบัติ ภายหลังได้ย้ายลงมาปฏิบัติบริเวณชั้นล่าง แต่การปฏิบัติธรรมที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมถาวรานุสนธิ์ไม่สะดวกเพราะเป็นสถานที่ศึกษาของพระภิกษุสามเณรทั้งในวัดปากน้ำและวัดใกล้เคียง ถ้าเป็นฤดูสอบสนามหลวง และตรงกับวันเสาร์ – อาทิตย์ ที่มีการปฏิบัติธรรมก็ต้องงดปฏิบัติธรรม ก่อนที่พระภาวนาโกศลเถร (ธีระ คล้อยสุวรรณ) จะมรณภาพในปี พ.ศ. 2511 พระธรรมธีรราชมหามุนีเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ เห็นชอบที่จะสร้างสถานที่สำหรับปฏิบัติธรรมขึ้น อาจารย์วรณี สุนทรเวช และมารดาคือคุณหญิงแพทย์พงษาวิสาลัทธิ (ประหยัด สุนทรเวช) ได้บริจาคเงิน 6,106,106 บาทเพื่อสร้าง – หอเจริญวิปัสสนา ซึ่งเป็นอาคาร 2 ชั้น โดยมี พลตำรวจตรี ชุมพล โลหะชาละ

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานฝ่ายฆราวาส อาคารสร้างเสร็จและเปิดใช้ตั้งแต่วันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2521 โดยวางระเบียบให้ผู้คนถือปฏิบัติดังนี้

1. ช่วยกันรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
2. นำรองเท้าไปวางบนชั้นเก็บรองเท้า
3. ต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย เฉพาะสุภาพสตรีห้ามสวมกางเกงขาสั้นมานั่งปฏิบัติธรรม
4. ห้ามนำอาหารและเครื่องดื่มเข้ามารับประทานบนหอ
5. ห้ามนำเด็กเล็กๆ ขึ้นมานั่งภาวนา
6. การนั่งภาวนาไม่ปะปนกัน สุภาพบุรุษนั่งด้านพระภิกษุ สุภาพสตรี นั่งด้านแม่ชี
7. สรรวมมารยาททางกายวาจา ถ้ามีความจำเป็นให้ใช้เสียงเบา¹

กำหนดเวลาปฏิบัติธรรม ณ หอเจริญวิปัสสนา จะปฏิบัติในวันเสาร์ วันอาทิตย์ และวันหยุดราชการ

- 10.00 น. – 11.30 น. ฟังบรรยายธรรมเป็นเวลา 30 นาที สวดมนต์ แล้วนั่งสมาธิภาวนา
- 13.00 น. – 14.00 น. สวดมนต์ แล้วนั่งภาวนา
- 18.00 น. – 19.30 น. ฟังบรรยายธรรม สวดมนต์แล้วนั่งเจริญภาวนา
- สำหรับวันธรรมดา
- 18.00 น. – 19.30 น. ฟังบรรยายธรรม สวดมนต์แล้วนั่งภาวนา

ในระหว่างพรรษาเพิ่มรอบ 17.00 น. – 18.00 น. การสวดมนต์จะเปิดเพลงพระมงคลเทพมุนีให้ผู้ปฏิบัติธรรมสวดตามทุกครั้ง การนั่งภาวนาในวัดปากน้ำ นอกจากที่หอเจริญวิปัสสนาแล้ว ยังมีการสอนนั่งภาวนาที่หอสังเวชนียมงคลเทพนิรมิตที่ประดิษฐานศพพระมงคลเทพมุนี ทุกวันพฤหัสบดี เวลา 14.00 น. – 15.00 น. และที่ตึกบวชเทพมุนี เวลา 16.00 น. และเวลาค่ำทุกวัน

2. การเผยแพร่วิชาธรรมกายในต่างประเทศ

ในปี พ.ศ. 2525 เจ้าคุณธรรมธีรราชมหายานี เจ้าอาวาสวัดปากน้ำได้ส่งพระครูสมณธรรมสมาทาน ไปจำพรรษาที่วัดไทยในเมืองลอสแอนเจลิส มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เพื่อสอนและเผยแพร่วิชาธรรมกาย มีคนไทยและคนต่างประเทศมาศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก และใน พ.ศ. 2527 มีคนไทยในเมืองฟิลาเดลเฟียเลื่อมใสที่จะศึกษาวิชาธรรมกายจึงได้ขอให้ทางเจ้าอาวาสวัดปากน้ำให้จัดส่งภิกษุจากวัดปากน้ำ ไปช่วยสอนปฏิบัติธรรมตามรูปแบบวิชาธรรมกาย ทาง

¹ ตรีธา เนียมขำ. (2528). *ตรีธาเล่าเรื่องหลวงพ่อกวและวัดปากน้ำ*. หน้า 136.

วัดปากน้ำได้ส่งพระครูสมณธรรมสมาทานผู้ช่วยเจ้าอาวาส และรองอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาของวัดปากน้ำ พร้อมกับพระมหาไพโรจน์ ภทฺทโก ไปจำพรรษาเผยแผ่พระศาสนาธรรมกาย นอกจากนี้การดำเนินงานที่ประเทศญี่ปุ่น กำหนดให้พระธรรมธีรราชมหามุนีเป็นประธาน พระภิกษุโกศลเถร (วีระ คณุตตโม) และพระอุตรคณาภิรักษ์ (กิตติวุฑฺโฒ) เป็นรองประธาน ดำเนินการหาทุนและสถานที่ที่จะสร้างวัดไทยในประเทศญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2527 มีพระภิกษุต่างประเทศจำพรรษาในวัดปากน้ำรวม 11 รูป เป็นพระภิกษุชาวสก็อตแลนด์ 1 รูป ชาวเวียดนาม 1 รูป ชาวเนปาล 2 รูป ชาวศรีลังกา 6 รูป (พระภิกษุ 5 รูป สามเณร 1 รูป) และชาวบังคลาเทศ 1 รูป¹

3. การจัดตั้งมูลนิธิหลวงพ่อดปากน้ำ และการก่อตั้งสมาคมศิษย์

หลวงพ่อดปากน้ำ บ.ส.จ.

ได้มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ถวายให้เป็นทุนให้นำดอกผลมาใช้ในกิจการต่างๆ ของวัดได้ตั้งแต่สมัยที่พระมงคลเทพมุนียังมีชีวิตอยู่ และหลังจากที่ท่านมรณภาพแล้วก็ยังได้มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์เข้าเป็นทุนมูลนิธิเรื่อยมา ในปี พ.ศ. 2524 เจ้าคุณธรรมธีรราชมหามุนี เจ้าอาวาสวัดปากน้ำจึงอนุมัติให้จัดตั้งเป็นมูลนิธิขึ้นโดยใช้ชื่อว่า “มูลนิธิหลวงพ่อดปากน้ำ” ใช้อักษรย่อว่า ม.พ.น. มีเครื่องหมายเป็นตรารูปปราสาท อยู่ในภายในวงกลม มีอักษรย่อ ม.พ.น. อยู่ตรงกลางขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 4 เซนติเมตร มีสำนักงานของมูลนิธิตั้งอยู่ที่ตึกสายกายสิทธิ์² มีทุนทรัพย์เริ่มแรก 7,311,433.85 บาท โดยมีคณะกรรมการประกอบด้วย

พระธรรมธีรราชมหามุนี	ประธานกรรมการ
พล.ต.อ. ชุมพล โลหะชาละ	รองประธานกรรมการ
นายกุล ผ่องสุวรรณ	เหรัญญิก
พระภิกษุโกศลเถร	กรรมการ
พระเมธีวราภรณ์	กรรมการ
เรืออากาศเอกชาติ โปษยะจินดา	กรรมการ
นายถนอม ทรงสาระ	กรรมการ
นางสาวตรีธา เนียมขำ	กรรมการ
พระครูปลัด ธีรวัฒน์	เลขานุการ

¹ ตรีธา เนียมขำ. (2528). *เล่มเดิม*. หน้า 140.

² พระมหาธรรมจริยา เครืองทิพย์. (2524). *บทบาทของมูลนิธิหลวงพ่อดปากน้ำ กับการสงเคราะห์พัฒนาสังคม*. หน้า 2.

มูลนิธิหลวงพ่อดำวัดปากน้ำ เริ่มมาจากกองทุนในด้านการศึกษา ค่าภัตตาหารบำรุงธรรมกาย (วิปัสสนากัมมัฏฐาน) เพื่อพัฒนาวัดปากน้ำ และเพื่อเป็นการส่งเสริมพัฒนาสังคม และทำนุบำรุง พระพุทธศาสนารวมทั้งวัดปากน้ำภาชีเจริญให้ได้รับประโยชน์มากขึ้น โดยเน้นทางด้านพัฒนาสังคม และพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. ค่าภัตตาหาร
2. บำรุงการศึกษา
3. ส่งเสริมธรรมกาย (วิปัสสนากัมมัฏฐาน)
4. บูรณปฏิสังขรณ์ และก่อสร้าง
5. บำเพ็ญทานการกุศล
6. บำรุงวัดปากน้ำภาชีเจริญในกิจการทั่วไป
7. ร่วมมือกับองค์การการกุศลอื่นๆ เพื่อสาธารณประโยชน์¹

กิจกรรมของมูลนิธิหลวงพ่อดำวัดปากน้ำ ได้ช่วยสนับสนุนงานของพระศาสนา และงานการกุศล มีส่วนร่วมในการสร้างหอพระไตรปิฎก ณ พุทธมณฑล สร้างอาคารเรียนให้โรงเรียนตามชนบท สร้างโบสถ์ และศาลาตามวัดต่างๆ ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษา รวมถึงการอำนวยความสะดวกแก่ สังคมด้านต่างๆ เช่นเลี้ยงอาหารพระภิกษุสามเณร และประชาชนทั่วไป²

การก่อตั้งสมาคมศิษย์หลวงพ่อดำวัดปากน้ำ ม.ส.จ. เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2502 อันเป็นปีที่พระ มงคลเทพมุนีถึงแก่มรณภาพ ลูกศิษย์ของพระมงคลเทพมุนีหลายท่าน เช่น พระภาวนาโกศลเถร (ธีระ คล้อยสุวรรณ) เจ้าคุณราชโมลี เห็นว่าการตั้งเป็นสมาคมศิษย์หลวงพ่อดำวัดปากน้ำเป็นการแสดงออกซึ่ง ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และหลวงพ่อก็มีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก ทั้งในประเทศ และ ต่างประเทศ สมควรที่ลูกศิษย์เหล่านี้จะได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นสมาคมขึ้นเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ในการบำรุง พระพุทธศาสนา และเชิดชูเกียรติคุณของหลวงพ่อดำ เป็นการแสดงกตัญญูตเวทีตา พระภาวนาโกศลเถร (ธีระ คล้อยสุวรรณ) ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะก่อตั้งสมาคมศิษย์หลวงพ่อดำให้ได้โดยการดำเนินงาน ประสานงาน ติดต่อและรวบรวมศิษยานุศิษย์ของหลวงพ่อดำ ก่อนที่จะมรณภาพได้สั่งให้ คุณถนอม ทวงสาระให้ช่วยกันก่อตั้งสมาคมให้สำเร็จ กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2514 และได้จดทะเบียนกับกรมตำรวจเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2515 มีชื่อว่า “สมาคมศิษย์ หลวงพ่อดำวัดปากน้ำ ม.ส.จ.” โดยอักษรย่อ ม.ส.จ. มาจาก พระมงคลเทพมุนี สด จันทสโร สมาคมศิษย์ หลวงพ่อดำวัดปากน้ำ ม.ส.จ. นี้ใช้อักษรย่อของสมาคมว่า ส.ศ.ป. มีเครื่องหมายดอกอุบล 4 เหล่า มีขอบ

¹ พระมหาธรรมจริยา เครื่องทิพย์. (2542). เล่มเดิม. หน้า 2.

² แหล่งเดิม. หน้า 3.

วงกลมล้อมรอบ ที่ขอบด้านบนบรรจุชื่อของสมาคมเป็นภาษาไทย ขอบด้านล่างบรรจุชื่อของสมาคม เป็นภาษาอังกฤษว่า WAT PAKNAM ALUMNI ASSOCIATION มีวงเล็บอักษรย่อว่า P.A.A. ได้ฐานปราสาทบรรจุคำว่าภาชีเจริญ ธนบุรี มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 6 เซนติเมตร โดยกำหนดวัตถุประสงค์ของสมาคมไว้ดังนี้

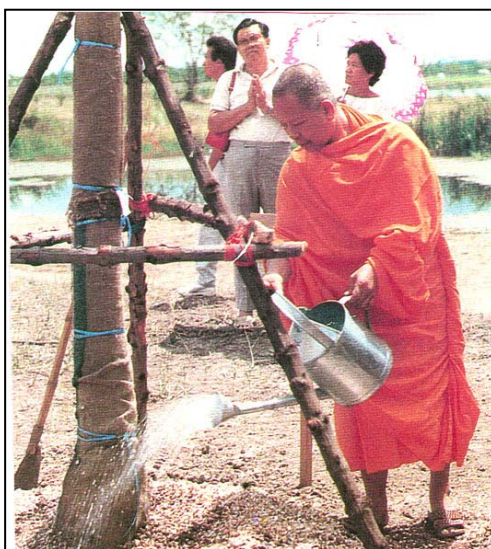
1. สนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
2. ศึกษา เผยแพร่ ส่งเสริมวิชาธรรมกาย ให้เจริญยิ่งขึ้น
3. ส่งเสริมสามัคคีธรรม
4. จัดประโยชน์เพื่อบำรุงวัดปากน้ำ ภาชีเจริญ และบำเพ็ญสาธารณกุศลที่ไม่เกี่ยวข้องกับ

การเมือง¹

สมาชิกของสมาคมมี 2 ประเภท คือ ประเภทสมาชิกกิตติมศักดิ์ ได้แก่ผู้ที่คณะกรรมการเห็นสมควรเชิญเป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ และประเภทสมาชิกสามัญ ได้แก่บุคคลที่เป็นศิษย์ วัดปากน้ำ การเข้าเป็นสมาชิกจะต้องมีสมาชิกสามัญรับรอง 2 คน เมื่อคณะกรรมการของสมาคมได้ประกาศรับเข้าเป็นสมาชิกแล้ว สมาชิกสามัญจะต้องชำระค่าบำรุงเป็นรายปี ละ 25 บาท ค่าบำรุงปีแรกให้ชำระพร้อมกับยื่นใบสมัคร ค่าบำรุงปีต่อไปให้ชำระภายในเดือนมกราคม ของปีนั้นๆ ถ้าค้างค่าชำระติดต่อกัน 3 ปี ให้ถือว่าขาดสิทธิบางประการที่สมาชิกพึงมี ผู้สมัครจะสมัครเป็นสมาชิกสามัญตลอดชีพก็ได้ โดยจ่าย 200 บาท พร้อมกับยื่นใบสมัคร เงินค่าบำรุงของสมาชิกจะตั้งไว้เป็นทุนดอกผลเพื่อใช้จ่ายสำหรับสมาคมและเพื่อบำเพ็ญกุศล สมาคมไม่ได้บำเพ็ญประโยชน์เฉพาะภายในวัดปากน้ำเท่านั้น ยังได้ร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลือทะนุบำรุงวัดอื่นๆ ทั่วประเทศไทย และต่างประเทศได้ดำเนินการหล่อพระพุทธรูป และรูปเหมือนของพระมงคลเทพมุนี ถวายวัดต่างๆ ที่ทำหนังสือขอมาทั้งในและต่างประเทศ พระพุทธรูปที่อัญเชิญไปประดิษฐานในต่างประเทศรวม 48 องค์ มีมูลค่าเป็นเงิน 1,500,000.00 บาท และพระพุทธรูปที่อัญเชิญไปประดิษฐานในจังหวัดต่างๆ ในประเทศรวม 114 องค์ มีมูลค่าเป็นเงิน 5,080,000.00 บาท รูปเหมือนหลวงพ่อดปากน้ำที่อัญเชิญไปประดิษฐานในวัดต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศรวม 39 องค์เป็นเงิน 8,024,000.00 บาท สมาคมได้จัดอาหารไปทำบุญเลี้ยงพระและจัดหาเครื่องสาธารณูปโภคถวายตามวัดต่างๆ รวมทั้งจัดอาหารเลี้ยงแก่ผู้ที่ไปร่วมงานในพิธีพระราชทานเพลิงศพวีรชนที่วัดพระศรีมหาธาตุ และศูนย์เยาวชนต่าง ๆ ที่ขอมา ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ของทุกปีจะกำหนดให้เป็นวันที่ระลึกในวันสถาปนามหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุและสมาคมได้ให้ทุนการศึกษาคือ และในปี พ.ศ. 2527 ทางพุทธมณฑลได้มีการปรับปรุงพื้นที่และระดมปลูกต้นไม้เพื่อให้เสร็จทันงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

¹ ตีรธา เนียมขำ. (2528). เล่มเดิม. หน้า 161.

เจ้าคุณธรรมธีรราชมุนี เห็นชอบที่จะสร้างสวนในพื้นที่ 5 ไร่ เศษเพื่อสร้างสวนเป็นที่ระลึกในงานฉลองอายุครบร้อยปี ของพระมงคลเทพมุนีด้วยการปลูกต้นไม้ทั้งหมด 108 ต้น ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เกี่ยวข้องในพุทธประวัติ เพื่อให้เยาวชนได้มีโอกาสศึกษา สวนนี้มีนามว่า “สวนร้อยปีพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดาวพิกุล)”¹



ภาพประกอบ 6 พระธรรมธีรราชมุนี เป็นประธานในการปลูกต้นไม้ในพุทธประวัติ ณ สวนร้อยปี



ภาพประกอบ 7 สวนร้อยปีพระมงคลเทพมุนีที่พุทธมณฑล

¹ ตริธา เนียมขำ. (2528). เล่มเดิม. หน้า 166.

บทบาทของสำนักปฏิบัติธรรมที่นำวิชาธรรมกายของวัดปากน้ำไปเผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

การเผยแพร่วิชาธรรมกาย ของวัดปากน้ำไม่ได้กระทำเฉพาะในวัดเท่านั้นแต่บรรดาลูกศิษย์ของวัดปากน้ำหลายท่านได้นำความรู้วิชาธรรมกายไปเผยแพร่อย่างกว้างขวาง รวมทั้งการถ่ายทอดรูปแบบในลักษณะการดำเนินงานภายใต้องค์กรที่เป็นแบบของมูลนิธิต่างๆ เป็นการนำเงินกองทุนมาใช้ประโยชน์จากดอกผลของกองทุน มีเจ้าหน้าที่ดำเนินงานในลักษณะของกรรมการทำให้งานเผยแพร่วิชาธรรมกายกระทำได้ดีสะดวกยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในทางพุทธศาสนา การดำเนินงานดังกล่าวปรากฏให้เห็นเด่นชัดที่วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และที่วัดหลวงพ่อดธรรมกายรวม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

พระมงคลเทพมุนีที่พุทธมณฑล ในวันอาทิตย์ที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2527

บทบาทของวัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ในทางสังคม

วัดพระธรรมกายก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2512 โดยอาศัยความศรัทธา กำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ของบรรดาลูกศิษย์และผู้เลื่อมใสในพระมงคลเทพมุนี (สด จันทสโร) วัดพระธรรมกาย เมื่อเริ่มก่อตั้งใช้ชื่อว่าศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรมเป็นศูนย์กลางการเจริญภาวนาตามแนววิชาธรรมกายบริเวณท้องนาพื้นที่ 196 ไร่ ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

แนวการปฏิบัติธรรมของวัดพระธรรมกายเน้นการปฏิบัติสมาธิเพื่อเข้าถึงนิพพานความพ้นทุกข์ เนื่องจากมองเห็นความสำคัญของจิตจากคำสอนในพระไตรปิฎก ถือว่าธรรมะทั้งหมดที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนา พระอรหันต์ตลอดจนพระพุทธเจ้า มีอยู่แล้วในตัวเราไม่จำเป็นต้องไปเที่ยวค้นหาที่ไหน พระรัตนตรัยอยู่ในตัวเราเอง จิตของเราจึงเป็นสิ่งสำคัญ เราจำเป็นต้องขัดเกลาจิตของเราให้บริสุทธิ์ เราจึงจะมีพื้นฐานในกายและวาจาบริสุทธิ์ได้ จิตที่บริสุทธิ์จะสงบนิ่ง ไสวสว่างรู้แจ้ง และเข้านิพพาน

เป้าหมายของวัดพระธรรมกายคือการเข้าถึงนิพพานอันเป็นบรมสุข ดังนั้นวัดพระธรรมกายจึงจัดให้มีการสร้างธรรมทายาท เพื่อช่วยกันเผยแผ่พุทธธรรมให้ทุกคนเข้าถึงนิพพานได้ โดยได้ฝึกฝนตนเองตามวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนมาแล้วอย่างดี จึงมีจิตใจสุขุมเยือกเย็นสามารถเข้าใจโลกและชีวิตตรงตามความเป็นจริง มีความอดทนและมุ่งมั่นที่จะนำตนเองและชาวโลกไปสู่ความพ้นทุกข์ คือพระนิพพาน ตามพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งปวง การอบรมธรรมทายาทรุ่นแรกเริ่มขึ้นเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2515 ในครั้งนั้นมีนักเรียน นิสิต - นักศึกษาเข้ารับการอบรม มีการสมทานศีล 5 อยู่ตลอดฝึกสมาธิให้จิตสงบในท้องนาที่แห้งแล้งไม่มีต้นไม้ใหญ่ไม่มีเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น

ในทุกวันนี้ การอบรมยังคงดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน อันแสดงถึงการแสวงหาความหมายของพุทธธรรมที่พัฒนาในบรรดาคนหนุ่มสาวยุคปัจจุบันโดยอาศัยสมาธิเป็นแนวทาง¹

วัดพระธรรมกายสามารถชักจูงประชาชนให้เข้าปฏิบัติธรรมได้เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน คนหนุ่มสาวที่ห่างเหินในพุทธศาสนาโดยชักจูงให้ไปวัดในวันอาทิตย์ ด้วยเหตุผลว่าทุก 7 วัน ธรรมะที่เคยฟังจะค่อย ๆ สลายไปจากจิตใจ ต้องการให้เป็นความเคยชินว่าทุกวันอาทิตย์ต้องมาวัด จำนวนผู้ที่สนใจการปฏิบัติธรรมเพิ่มมากขึ้นทุกปี ทั้งในวันอาทิตย์ธรรมดา วันอาทิตย์ต้นเดือน และวันสำคัญทางศาสนาที่ตรงกับวันหยุด สาเหตุที่คนไปวัดธรรมกายกันมากเพราะทางวัดธรรมกายพยายามแก้ปัญหาให้คนอยากเข้าวัด คือ การปรับปรุงจัดให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความรื่นรมย์ เจริญตา สบายใจแก่ผู้พบเห็น ให้เป็นศูนย์กลางชุมชนทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ มีการจัดพื้นที่อยู่อาศัยของ ภิกษุสามเณรเป็นสัดส่วน การถวายอาหารบิณฑบาตแก่ภิกษุสามเณร กำหนดเส้นทางเป็นสายและมีการจับสลากสับเปลี่ยนเส้นทางกันทุก ๆ 7 วัน และที่สำคัญคือมีสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เหมาะสม เต็มไปด้วยบรรยากาศของธรรมะ มีห้องสมุดธรรมะ² การสรรหาบุคลากรของวัดให้มีมาตรฐาน แต่ละรูปจบการศึกษาทางโลกระดับปริญญาตรี มีความมั่นใจว่าจะอุทิศตนเพื่อศาสนาตลอดชีพจึงสามารถดึงดูดศรัทธาจากประชาชน และเป็นแบบอย่างของคนรุ่นใหม่ให้ประพฤติปฏิบัติตาม การเทศนา แสดงธรรมปรับปรุงให้เข้ากับพื้นฐานชีวิต นำภาษาทางโลกมาประยุกต์ให้เข้ากับหลักธรรม ให้เข้าใจง่าย เกิดศรัทธา เลื่อมใสในการปฏิบัติธรรม ด้านอาหารทางวัดจัดจุดแจกอาหารให้วันอาทิตย์ แจกอาหารและน้ำดื่มในปริมาณที่มากพอสำหรับจำนวนผู้ที่เข้ามาฟังธรรมหรือปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรมด้วยการนั่งภาวนาสมาธิซึ่งกล่าวว่า เมื่อสามารถทำใจให้ว่างเมื่อถึงจุดๆ หนึ่งแล้ว จะเกิดความสว่างขึ้นในจิตใจ เรียกว่า การเกิดธรรมกายยังผลให้ผู้เห็นเกิดความศรัทธา ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบเป็นพื้นฐานให้บรรลุธรรมเบื้องสูงต่อไป ส่วนผู้ที่ไม่เห็นธรรมกายก็รู้สึกสบายใจ อิ่มเอิบใจ และมีจิตยึดมั่นในพุทธศาสนา

การพัฒนาวัดพระธรรมกาย เริ่มตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2513 ภายใต้การดำเนินงานของกลุ่มลูกศิษย์ของแม่ชีจันทร³ การก่อสร้างวัดเริ่มจากการสร้างพระอุโบสถ ระหว่างปี พ.ศ. 2513 – พ.ศ. 2530

การปรับปรุงโครงสร้างองค์กรเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2527 แบ่งสายงานออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริการงานบุคคล ฝ่ายจัดหากองทุน และฝ่ายเผยแผ่ธรรม การสรรหาคนเข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ในวัด จะมีการสอบข้อเขียนและสัมภาษณ์ ซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2529 จากนั้นจึงเริ่มโครงการ “ธรรมทายาท”

¹ สุจิตรา พูนพิพัฒน์. (2539). *บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน*. หน้า 25.

² คะเนิงนิตย จันทบุตร. (2532). *สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. หน้า 166.

³ แม่ชีจันทร ชื่อเต็มว่า แม่ชีจันทร ขนนกยูง เป็นบุคคลหนึ่งที่ชอบสอนวิชาธรรมกายให้กับนายไชยบูลย์ สุขทิผล หรือ พระราชภาวนาวิสุทธิ (ธัมมชโย).

ขึ้นในปี พ.ศ. 2515 สมาชิกแรกส่วนใหญ่จะมาจากนิสิตรุ่นน้องที่ติดตามรุ่นพี่เข้ามาศึกษาธรรม และฝึกสมาธิ ต่อมาจึงถือโอกาสบวชเป็นธรรมทายาท มีผู้ที่ถูกคัดเลือกเข้าร่วมทำงานภายในวัด ประมาณ 2-3 คน และคนกลุ่มนี้ตั้งใจบวชไม่สึก¹ ส่วนพวกธรรมทายาทที่สึกออกไปจะนำหลักธรรมไปเผยแพร่ให้กับผู้อื่น โดยไปจัดตั้งชมรมพุทธศาสนาขึ้นในมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง

วัดพระธรรมกายได้ขยายฐานออกสู่ต่างประเทศด้วย โดยปัจจุบันมีสาขาอยู่ในต่างประเทศ 13 แห่ง ได้แก่ อเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี เบลเยียม ออสเตรเลีย อังกฤษ ญี่ปุ่น ฮองกง และได้หวัน นอกจากนี้มูลนิธิการะกายได้เข้าเป็นสมาชิกขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกเมื่อ พ.ศ. 2529 โดยตัวแทนมูลนิธิได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์ภาคีพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก²



ภาพประกอบ 8 พระราชภาวนาวิสุทธิ (หลวงพ่อดัมมชโย) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย และผู้ก่อตั้ง มูลนิธิการะกาย

¹ มหาเฉลิมพันธ์ กลิ่นล้นทม. (2545). ปัญหานโยบายการปกครองของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดพระธรรมกาย. หน้า 29.

² แหล่งเดิม. หน้า 30.

องค์กรต่าง ๆ ของมูลนิธิพระธรรมกาย

มูลนิธิวัดพระธรรมกาย ประกอบด้วย “มูลนิธิธรรมประสิทธิ” จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2513 มีสำนักงานใหญ่อยู่ที่บ้านเลขที่ 23/2 หมู่ 7 ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดสร้างสำนักปฏิบัติวิปัสสนาและวัดเผยแผ่ศาสนาทางธรรมและสอนธรรม และเพื่อบูรณปฏิสังขรณ์สำนักปฏิบัติวิปัสสนา และวัด ทั้งนี้จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองใดๆ ทั้งสิ้น และมูลนิธิที่ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2513 เช่นกัน ได้แก่ “มูลนิธิธรรมกาย” ก่อตั้งขึ้นเพื่อปลูกฝังคุณธรรมให้กับประชาชน โดยมีที่ทำการอยู่ที่วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จนกระทั่งวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2528 ได้จัดตั้งสำนักงานมูลนิธิธรรมกายขึ้นในกรุงเทพมหานคร โดยใช้ชื่อว่า “สำนักงานกัลยาณมิตร” ตั้งอยู่ที่อาคารไควยู่สะ ตำบลสามเสนใน พญาไท กรุงเทพมหานคร

ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2529 มูลนิธิธรรมกายจึงได้ย้ายที่ตั้งของสำนักงานกัลยาณมิตร จากที่เดิมมาอยู่ที่ อาคารสมาคมศิษย์เก่าเกษตรศาสตร์ เลขที่ 50 ถนนพหลโยธิน เขตบางเขน โดยมีพื้นที่การทำงานเพิ่มขึ้นกว่า 2,000 ตารางเมตร และมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำกว่า 100 คน และมีอาสาสมัครเฉพาะกิจ ประมาณ 50-300 คน

มูลนิธิธรรมกาย บริหารงานโดยคณะกรรมการมูลนิธิ ซึ่งประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากสาขาอาชีพต่าง ๆ ที่มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา โดยมีพระไชยบุญย์ ธัมมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายเป็นประธานฯ การบริหารสำนักงานมีการกำหนดรูปแบบในเชิงปฏิบัติไว้อย่างชัดเจน และมูลนิธิธรรมกาย มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง ตามที่ปรากฏในตราสารของมูลนิธิธรรมกาย มีดังนี้คือ

1. เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไป โดยวิธีการใด ๆ ให้ปรากฏทางวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ หรืออื่น ๆ อันอาจเป็นสื่อในการเผยแผ่
2. เพื่อบำรุงส่งเสริมการศึกษาพระธรรมในพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป
3. เพื่อบำรุงรักษาพระภิกษุสามเณร อุบาสก และอุบาสิกา ตามความเหมาะสม
4. เพื่อจัดสร้างและบำรุงรักษาอุดงคสถาน
5. เพื่อก่อสร้างและบำรุงรักษาสถานศึกษา และสอนศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ โดยเน้นให้มีความรู้คู่คุณธรรม ในระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป
6. ส่งเสริมผู้มีคุณธรรม โดยจัดมอบรางวัลธรรมกาย เพื่อเป็นการยกย่องและเชิดชูคุณธรรมแก่บุคคลทั่วไป ไม่จำกัด เชื้อชาติ ศาสนา หรือเผ่าพันธุ์ใด

7. เพื่อเผยแพร่วิธีการฝึกสมาธิแก่บุคคลทั่วไป ไม่จำกัด เชื้อชาติ ศาสนา หรือเผ่าพันธุ์ได้อันนำมาซึ่งสันติสุข

มูลนิธิธรรมกาย ตั้งแต่เริ่มจัดตั้งนั้นเดิมใช้ชื่อว่า มูลนิธิธรรมประสิทธิ์ โดยจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล ณ กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2513 ต่อมาเมื่อดำเนินการสร้างวัดพระธรรมกายเสร็จได้ขอแก้ไขเอกสาร เปลี่ยนชื่อเป็น “มูลนิธิพระธรรมกาย” เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2525 ณ ศาลากลางจังหวัดปทุมธานี และเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนกับชื่อวัด จึงขอจดทะเบียนเปลี่ยนแปลงชื่อจาก มูลนิธิพระธรรมกาย มาเป็น “มูลนิธิธรรมกาย” โดยได้รับอนุญาตจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ตามหนังสือที่ ศธ 1304/6088 ลงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2528¹

การเผยแพร่ธรรมของวัดพระธรรมกาย

การเผยแพร่ธรรมของวัดพระธรรมกายสู่ประชาชน จะดำเนินการโดยมูลนิธิธรรมกาย โดยมีสำนักงานกลางที่เรียกว่า “สำนักงานกัลยาณมิตร” ซึ่งเป็นหน่วยงานสำหรับการติดต่อประสานงานและการจัดกิจกรรมทั้งหมด ประการสำคัญก็เพื่อเป็นการสนับสนุนนโยบายของคณะสงฆ์ของวัดพระธรรมกาย ที่มีเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายเป็นประธาน ภารกิจของสำนักงานกัลยาณมิตร ได้ขยายขอบข่ายและเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกันกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชาชนที่มีความเลื่อมใสและมาปฏิบัติธรรมกับทางวัดมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งสำนักงานดังกล่าวนี้จะมีลักษณะของการจัดองค์กรในการดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. คณะกรรมการบริหารงานกลาง ประกอบด้วยผู้แทนมูลนิธิธรรมกาย และหัวหน้าฝ่ายงานต่าง ๆ ในสำนักงานกัลยาณมิตร ซึ่งจะทำหน้าที่ในการวางแผน และกำหนดแนวทางการดำเนินงาน เพื่อสนับสนุนนโยบายของคณะสงฆ์วัดพระธรรมกาย

2. คณะที่ปรึกษา ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีจิตศรัทธาจากสาขาอาชีพต่างๆ

3. หน่วยงานต่าง ๆ ในสำนักงานกัลยาณมิตร ซึ่งประกอบด้วย

กองงานเลขานุการ มีหน้าที่เกี่ยวกับงานสารบรรณ และเลขานุการของสำนักงาน

กองการเจ้าหน้าที่ มีหน้าที่ในด้านการจัดอัตรากำลังและการให้บริการแก่ประชาชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกาย โดยมีการแบ่งงานออกเป็นฝ่ายต่าง ๆ ได้แก่ ฝ่ายอาหาร ฝ่ายน้ำดื่ม ฝ่ายจราจร ฝ่ายสวัสดิการกลาง ฝ่ายพยาบาล ฝ่ายสถานที่ ฝ่ายแสงเสียง และฝ่ายทำการต้อนรับ

¹ มหาเฉลิมพันธ์ กลิ่นล้นทม, (2545). เล่มเดิม. หน้า 33.

งานวิทยากร มีหน้าที่ในการออกบรรยายธรรมตามคำเชิญของหน่วยงานราชการ โรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ

แก้วกฐ โดยสำนักงานกัลยาณมิตรจะมีผู้แทนแก้วกฐอยู่ในต่างจังหวัดทั่วประเทศ มีหน้าที่ในการประสานงานกับศูนย์กัลยาณมิตรในทุกจังหวัดทั่วประเทศและเป็นแกนนำในการจัดประชุม ตลอดจนการกำหนดวิธีการเพื่อสนับสนุนการเผยแผ่ธรรมะของพุทธศาสนิกชนในต่างจังหวัดทั่วประเทศ

ศูนย์ประชาสัมพันธ์ มีหน้าที่ในด้านการประชาสัมพันธ์งานทุกด้าน และทำหน้าที่ในการผลิตวัสดุหรือสื่อเพื่อการประชาสัมพันธ์

กองบรรณาธิการวารสารกัลยาณมิตร มีหน้าที่ในการผลิตนิตยสารธรรมรายเดือน เพื่อเผยแผ่ต่อสาธารณชนผู้สนใจการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายของวัดพระธรรมกาย

จากเป้าหมายสูงสุดที่จะทำให้วัดธรรมกาย เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาของโลก ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระภิกษุญาณวชิโร (ทัตตชีโว) รองเจ้าอาวาสที่ว่า “พวกคาทอลิกเขามีวาติกัน พวกมุสลิมก็มีนครเมกกะ เราชาวพุทธจะต้องมีศูนย์กลางธรรมกายแห่งโลก” คำกล่าวนี้แสดงถึงเป้าหมายในการพัฒนาวัดพระธรรมกายให้เป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทางวัดได้มีการวางแผนไว้ 4 ด้าน คือ

1. เป็นศูนย์กลางในการศึกษาธรรมตามแนววิชาธรรมกาย
2. เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยนานาชาติ เพื่อเป็นศูนย์กลางการค้นคว้าวิจัยทางพุทธศาสนา เป็นสำนักตักสิลาของพุทธศาสนาโดยใช้หลักสูตรนานาชาติ และเป็นศูนย์กลางนักวิชาการศาสนาที่เก่งที่สุด
3. เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่วิชาธรรมกายให้เป็นที่รู้จักกันทั่วประเทศและขยายตัวออกไปทั่วโลก
4. เพื่อเป็นศูนย์รวมของชาวพุทธทั่วโลก เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และรวมใจที่มหัศจรรย์ที่เจดีย์ซึ่งเป็นเจดีย์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก

ความพยายามที่จะทำให้เป้าหมายอันสูงสุดของวัดธรรมกายบรรลุผลสำเร็จในอนาคต ทางวัดพระธรรมกายจำเป็นต้องหาแนวร่วมอย่างกว้างขวางและมีความเป็นเอกภาพที่สุด การปฏิบัติธรรมด้วยการนั่งสมาธิตามแนววิชาธรรมกายเพื่อให้เข้าถึงธรรมกายเมื่อมีอุดมการณ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันคือการเข้าถึงธรรมกายเช่นนี้แล้วจะทำให้วัดพระธรรมกาย เกิดความเป็นเอกภาพที่โดดเด่นในทางปฏิบัติซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จของการบริหารจัดการของวัดพระธรรมกายได้เป็นอย่างดี

แนวทางการสอนและปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายของวัดพระธรรมกาย มีส่วนสำคัญต่อการพยายามสร้างมิตรภาพและการรวมกลุ่มสมาชิกที่ให้ความรู้สึกที่มีระเบียบ มีกฎเกณฑ์ที่ยึด

เหนียวที่ดำเนินไปในทางเดียวกันหมด เช่น การใช้คำพูดภาษาเดียวกัน การแต่งกาย ชุดสีขาว การนั่งสมาธิ ในขณะเดียวกันก็สามารถสนองตอบต่อสังคมเมืองสมัยใหม่ได้อย่างเป็นรูปธรรมในแง่ของการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวันที่มีความตึงเครียด วุ่นวาย และสับสนได้เป็นอย่างดี แนวการสอนใน วัฒนธรรมกายจะสอนให้สร้างนิมิต โดยอาศัยสื่อคือลูกแก้วเป็นอุปกรณ์ ในการสร้างนิมิต สื่อจะช่วยสร้าง ภาพนิมิตขึ้นในจิตของผู้ปฏิบัติธรรมได้รวดเร็วกว่าการสร้างนิมิตขึ้นด้วยตัวเอง การสอนจะสอดแทรก อิทธิปาฏิหาริย์ หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ พูดถึงอานุภาพของวิชาธรรมกายในลักษณะของความ ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถอำนวยความสะดวกให้กับผู้ปฏิบัติได้ เป็นที่พึงพอใจ สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นใน ชีวิตประจำวันได้ เพราะการมีชีวิตอยู่ในสังคมแบบต่างคนต่างอยู่ ขาดความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นการ สร้างความเป็นแก่งทำให้เกิดขึ้น ปัญหาต่างๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นถือว่าเป็นหน้าที่ที่วัฒนธรรมกายที่จะเป็นผู้ แก้ไข สร้างสิ่งยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจให้กับสังคม

ในการปฏิบัติธรรม ณ บริเวณมหาธรรมกายเจดีย์ จะใช้อุปกรณ์ช่วยสอนซึ่งทำให้ลักษณะ ของแสงในแก้วใสสามารถเปลี่ยนเป็นสีฟ้า ชมพู เหลือง ม่วง ทอง ซึ่งการใช้สื่ออุปกรณ์ ในการสร้าง นิมิตนี้ยังไม่เคยปรากฏในการสอนสมัยที่พระมงคลเทพมุนียังมีชีวิตอยู่

ในด้านของพิธีกรรมของวัด จะแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจกันในกิจกรรมของวัด อย่างสม่ำเสมอ คือความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความพร้อมเพรียงทั้งในด้านบริเวณสถานที่ และใน ด้านส่วนบุคคลทั้งพระภิกษุสงฆ์และฆราวาส โดยเฉพาะการนั่งและการเดิน ที่บ่งบอกถึงความศรัทธา เชื่อมั่นในความเป็นสมาธิ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดขึ้นเพื่อรองรับเหล่ากัลยาณมิตรที่มีจำนวน มากเป็นประจำ เช่น พิธีทอดกฐิน พิธีทอดผ้าป่า เป็นต้น แต่มีพิธีกรรมที่มีลักษณะพิเศษบางอย่างที่ ทางวัดจัดขึ้นทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน ได้แก่พิธีกรรมการถวายข้าวหรือเครื่องไทยทานแด่องค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าในอายตณนิพพาน โดยผ่านบุคคลสำคัญคือเจ้าอาวาสวัดหรือแม่ชีจันทร์ ที่ทางวัดมี ความเชื่อว่าเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่ได้บุญมาก ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็น อานิสงส์ระหว่างคำวาทะบุญกับการผนวกความเชื่ออันมีแนวโน้มที่เป็นการตอกย้ำและสื่อความหมาย ออกมาได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมในแง่ของการเปิดโอกาสแก่หมู่สมาธิผู้ยังไม่เข้าถึงธรรมกายได้ เข้าถึงธรรมกายได้เร็วขึ้น ด้วยพิธีกรรมดังกล่าวที่ทางวัดจัดขึ้นนั้น อาจพิจารณาเห็นได้ว่าดูเหมือนจะ เป็นการตอกย้ำที่มีต่อกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้โอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมต่อเหล่ากัลยาณมิตร และ เพื่อเป็นการสืบสานต่อในอุดมการณ์ตลอดไป ด้วยประการดังกล่าวความเป็นธรรมกายที่มุ่งเน้นหลัก ปฏิบัติในพิธีกรรมเช่นนี้ จึงน่าจะเป็นไปในลักษณะของการครอบงำที่ได้รับการยอมรับจากเหล่า กัลยาณมิตร¹

¹ มหาเฉลิมพันธ์ กลิ่นล้นทม, (2545). เล่มเดิม. หน้า 33.

พิธีกรรมการถวายข้าว หรือ เครื่องไทยทานแด่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอายตณนิพพาน โดยผ่านบุคคลสำคัญในลักษณะนี้ ไม่เคยมีการปฏิบัติในสมัยพระมณฑลเทศาภิบาล เพราะจะมุ่งเน้นการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญภาวนาแบบวิชาธรรมกายเป็นสำคัญ ผลสำเร็จที่จะเกิดขึ้นจะเกิดจากอานุภาพของธรรมกายเท่านั้น



ภาพประกอบ 9 พระภิกษุวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชัยมงคลโล ป.ธ. 6) เจ้าอาวาส
วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

วัดหลวงพ่อดธรรมกายารามและบทบาทของวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

การจัดตั้งสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกายเกิดขึ้นจากความร่วมมือของคณะศิษย์หลวงพ่อด วัดปากน้ำภาษีเจริญ โดยมีนายเสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ พนักงานสำนักงานข่าวสารอเมริกา (USIS) กรุงเทพฯ ในตำแหน่ง Research Specialist เป็นผู้ริเริ่มโครงการ โครงการจัดตั้งสถาบันพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย ได้รับการสนับสนุนจากพระพรหมคุณาภรณ์ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร ซึ่งภายหลังได้เลื่อนสมณศักดิ์ เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อูปเสณมหาเถร ป.ธ. 9) โดยกำหนดให้มีการจัดตั้ง “โครงการพุทธภาวนาวิชาธรรมกาย” ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2523 ดำเนินงานในลักษณะ คณะกรรมการ มีพระพรหมคุณาภรณ์ วัดสระเกศฯ เป็นประธานโครงการ คณะกรรมการประกอบด้วย พระเถรานุเถระ จากวัดปากน้ำ และคฤหัสถ์ที่สนใจทำการเผยแผ่ธรรมปฏิบัติ การประชุมครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2522 ณ บริเวณพระตำหนักสมเด็จพระสังฆราช วัดสระเกศฯ

โครงการพุทธภวนาวิชชาธรรมกาย นอกจากจะทำการเผยแพร่ธรรมปฏิบัติแล้ว คณะกรรมการของโครงการจะต้องดำเนินการหาทุนเพื่อจัดสร้างสถาบันพุทธภวนาวิชชาธรรมกาย ที่ดินที่ทำการก่อสร้างสถาบันได้รับการบริจาคจากอาจารย์เซวี่ ศรสงคราม จำนวน 30 ไร่ และที่เหลืออีก 42 ไร่ครึ่งขายให้ในราคา 800,000 บาท การหาเงินซื้อที่ดินส่วนที่เหลือกระทำในลักษณะของมูลนิธิ โดยจัดตั้งมูลนิธิขึ้นในนาม “มูลนิธิพุทธภวนาวิชชาธรรมกาย” จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2524 โดยเชิฐศาสตราจารย์บัญญัติ สุชีวะ ประธานศาลฎีกาในขณะนั้นเป็นประธานของมูลนิธิ ที่ดินที่จัดซื้อได้ใช้เป็นสถานที่จัดสร้างสถาบันพุทธภวนาและวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีขึ้น นายเสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ เป็นผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร และวิปัสสนาของสถาบัน เริ่มเปิดการอบรมพระกัมมัฏฐานแด่พระสงฆ์รุ่นแรกขึ้นระหว่างวันที่ 23 กุมภาพันธ์ - 9 มีนาคม พ.ศ. 2525 ในขณะนั้นพื้นดินยังไม่มีปลูกต้นไม้ และไม่ได้มีอาคารสิ่งก่อสร้าง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจการที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เพื่อสร้างพระในใจตนเองและผู้อื่น เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของสาธุชนให้กว้างขวางออกไป
 2. เพื่อสร้างพระวิปัสสนาจารย์หรือวิทยากร ให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ และให้ดังมาพร้อมด้วยศีลาจารวัตรเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เป็นที่พึ่งทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง ได้ช่วยสืบพระพุทธศาสนาให้ยืนยาว
 3. เพื่อรักษา และสืบทอดธรรมปฏิบัติตามแนววิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้องและสมบูรณ์ตามที่พระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อวัดปากน้ำ (สด จันทสโร) ได้สั่งสอนและถ่ายทอดเอาไว้
- กิจกรรมของสถาบันแห่งนี้จึงได้เริ่มดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ประกาศตั้งเป็นวัดมีชื่อว่า “วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม” เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่พระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อวัดปากน้ำ (สด จันทสโร) ผู้ปฏิบัติและสอนภวนาถึงธรรมกายและพระนิพพานตามพระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม พ.ศ. 2534 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534

นายเสริมชัย พลพัฒนาฤทธิ์ บุคคลสำคัญในการก่อตั้งสถาบันพุทธภวนาวิชชาธรรมกายได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุมีฉายาว่า “ชยมงคล” ณ พัทธสีมาวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ โดยมีสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) อดีตเจ้าคณะใหญ่หนกลาง วัดสามพระยา เป็นพระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสณมหาเถร) วัดสระเกศ ในสมัยดำรงตำแหน่งเป็นที่ พระพรหมคุณาภรณ์ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุณฺณมหาเถร) วัดปากน้ำ ในสมัยดำรงตำแหน่งเป็นที่พระธรรมธีรราชมหามุนี เป็นพระอนุสาวนาจารย์

วัดหลวงพ่อดธรรมกายารามในสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยการนำของหลวงพ่อดภาวนาวิสุทธิ (เสริมชัย ชยมงคล) เจ้าอาวาสได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการบริหารวัดเอาไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง
2. เพื่อให้ตนเองและพระภิกษุ สามเณรได้รับความศรัทธาเลื่อมใสของประชาชนคือ
 - 2.1 เป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญ และเป็นທີ່เลื่อมใสศรัทธา
 - 2.2 มีความสะอาด เรียบร้อย ร่มรื่น
 - 2.3 มีความสงบ

บทบาทของวัดหลวงพ่อดธรรมกายารามมีหลายด้าน ดังนี้

การอบรมพระภิกษุสามเณรประจำปี

การอบรมพระภิกษุสามเณรประจำปีจะจัดขึ้นปีละ 2 รุ่น คือ รุ่นกลางปี ระหว่างวันที่ 1-14 พฤษภาคม, รุ่นปลายปี ระหว่างวันที่ 1-14 ธันวาคม ของทุกปีแก่พระภิกษุสงฆ์ และสาธุชนทั่วไป โดยมีวัตถุประสงค์สำหรับการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1. เพื่อสร้างพระในใจตนเองและผู้อื่น เพื่อความร่มเย็นเป็นสุข
2. เพื่อสร้างพระวิปัสสนาจารย์ หรือวิทยากรให้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ และให้พร้อมด้วยศีลาจารวัตรเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นเป็นที่พึ่งทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง ได้ช่วยกันสืบบรรพชาพระพุทธานุสสาให้ยืนยาวยิ่ง ๆ ขึ้นไป
3. เพื่อรักษาและสืบทอดธรรมปฏิบัติตามแนววิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามที่หลวงพ่อดปากน้ำ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ได้สั่งสอนและถ่ายทอดไว้

การอบรมหลักสูตรภาคธรรมบรรยาย

เฉพาะหลักสมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน และวิธีปฏิบัติสมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตามแนววิชชาธรรมกายของพระพุทธเจ้าที่หลวงพ่อดปากน้ำท่านได้ปฏิบัติและถ่ายทอดไว้ พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงคล) เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม รับเป็นผู้บรรยายเองตลอดมา

การดำเนินโครงการอบรมสมณวิปัสสนากัมมัฏฐานแต่ พระภิกษุ, สามเณร, อุบาสก, อุบาสิกา และสาธุชนทั้งหลาย เฉพาะธรรมบรรยายได้อาราธนาพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิมาบรรยายธรรมในหัวข้อที่เกี่ยวกับธรรมปฏิบัติ คือ สมณวิปัสสนากัมมัฏฐาน อันเป็นหลักสูตรช่วยส่งเสริมความรู้แก่ผู้เข้ารับการอบรม ดังต่อไปนี้

1. หลักสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่ ธรรมอันเป็นอารมณ์ หรือภูมิของสมถะและวิปัสสนา, วิสุทธิ 7 คือ ธรรมอันเป็นรากของวิปัสสนา และธรรมอันเป็นตัววิปัสสนา
2. อากาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
3. จรณะ 15 และการบำเพ็ญบารมี 30 ชาติ เป็นต้น
4. โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ได้แก่ สัมมปธาน 4, อธิปปาท 4, สติปัฏฐาน 4, อินทริย 5, พลละ 5, โพชฌงค์ 7, อริยมรรค มีองค์ 8¹

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม และแผนกบาลี

เนื่องด้วยวัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม เป็นสถานที่ ให้ความรู้ให้การศึกษา และการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายเพื่อให้ได้ผล คือ ปฏิเวธ แต่การจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงทางนั้นจำเป็นต้องมีการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติธรรมก่อน

ดังนั้น วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จึงมีมโนบายให้พระภิกษุสามเณรในวัดทุกรูป พร้อมทั้งผู้สนใจ เข้ารับการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างจริงจัง ทั้งในแผนกบาลี และแผนกนักธรรม

ในแผนกบาลีนี้มีการส่งเสริมอย่างเต็มที่จากคณะผู้บริหารของวัด ดังจะเห็นได้จากคำให้โอวาทของหลวงพ่อดพระภาวนาวิสุทธิคุณเจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดฯ ว่า “อยากให้พระเณรลูกหลานทุกคนตั้งใจศึกษาบาลีให้ได้อย่างน้อยเป็น พระมหาเปรียญ หลวงพ่อจะดีใจมาก”

วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม จึงได้จัดโครงการการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกนักธรรม และแผนกบาลีขึ้น เพื่อพัฒนาบุคลากรในพระพุทธศาสนาให้เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในพระสัทธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งยังสามารถนำความรู้ที่ได้ศึกษาแล้วนั้นไปเป็นแนวทางปฏิบัติต่อตนเอง และแนะนำผู้อื่นได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์

นโยบายและวัตถุประสงค์แผนกบาลี

1. เพื่อส่งเสริมให้การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีให้เข้มแข็ง และกว้างขวาง
2. เพื่อให้ผู้ศึกษาเห็นคุณค่าของการศึกษาภาษาบาลีว่าเป็นการเรียนเพื่อทรงไว้ซึ่งพระพุทธพจน์ อันเป็นการช่วยกันจรรโลงพระพุทธศาสนา
3. เพื่อให้ผู้ศึกษาบาลีมีคุณวุฒิ ตามระเบียบของคณะสงฆ์
4. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาพระสัทธรรมแก่ตนเองและผู้อื่น เช่น การแปลพระไตรปิฎก

¹ วิทยา ประทุมธรรารัตน์ และคณะ. (2542). ชีวิต การงาน หลักธรรม ได้ร่ำกาสาวพัสตร์. หน้า

5. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อไปในภายหน้าในการเผยแผ่พระธรรม เช่น การศึกษา, การปกครอง
ของคณะสงฆ์ เป็นต้น

นโยบายและวัตถุประสงค์แผนกนักธรรม

1. บริหารและพัฒนาการเรียนการสอนแผนกนักธรรม แผนกสามัญ และการศึกษาเสริมอื่น ๆ เช่น การศึกษานอกโรงเรียน, คอมพิวเตอร์, ภาษาอังกฤษ, ทักษะการพูด เป็นต้น
2. เป็นแหล่งวิชาการ ค้นคว้า แลกเปลี่ยนข้อมูลการเรียนการสอนและอบรมแก่ครูอาจารย์ และวิทยากร¹

2. เป็นแหล่งวิชาการ ค้นคว้า แลกเปลี่ยนข้อมูลการเรียนการสอนและอบรมแก่ครูอาจารย์ และวิทยากร¹

การเผยแพร่คำสอนของมูลนิธิ พุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

การอบรมเจริญภาวนาวิชาธรรมกาย ภายใต้การ คบคุมพระกัมมัฏฐานของพระเดชพระคุณ พระภานาโกศลเถร (วีระ คณุตตโม) รองเจ้าอาวาส และพระอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ และหลวงพ่พระภานาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล ป.ธ.6) เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อด ธรรมกายาราม กำหนดวัน เวลา และสถานที่ เอาไว้ดังต่อไปนี้

1. ที่ศาลาการเปรียญ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร (ภูเขาทอง) ทุกวันอาทิตย์ วันละ 3 รอบ เฉพาะวันอาทิตย์ต้นเดือนมีพิธีถวายสังฆทานภัตตาหารเพลร่วมกัน ดังต่อไปนี้

09.30 น. ทำวัตรเช้า

10.00 น. สาธิตทัว่ไปฝึกเจริญธรรมภาวนา

13.00 น. แบ่งผู้รับการอบรมเป็นกลุ่มย่อยทุกวันจันทร์ และพฤหัสบดีภาคค่ำ
เวลา 18.00 น.

2. ที่วัดหลวงพ่อดดธรรมกายาราม ในสถาบันพทธภาวนาวิชชาธรรมกาย

ทุกวันเสาร์ต้นเดือน เวลา 07.00 น. มีรถรับส่งผู้มีจิตศรัทธา ไปปฏิบัติธรรมที่วัดหลวง
พ่อสคย เป็นประจำ โดยไม่คิดค่าโดยสารแต่ประการใด มีกำหนดการดังนี้

09.00 น. ทำวัตรเช้าเจริญภาวนาธรรม

11.00 น. ถวายสังฆทานภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์

12.00 น. รับประทานอาหารเที่ยงร่วมกัน

13.00 น. ทำวัตรเย็น เจริญภาวนาธรรม/ธรรมบรรยาย

14.00 น. ออกเดินทางกลับ²

¹ วิทยา ประถมธารารัตน์ และคณะ. (2542). ชีวิต การงาน หลักธรรม ได้ร่วกาสาวพัสตร์. หน้า 213.

² แหล่งเดิม. หน้า 220.

การเผยแพร่คำสอนของมูลนิธิตุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย นอกจากจะทำการเผยแพร่ที่ศาลาการเปรียญวัดสระเกศ และที่วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายารามแล้ว ยังได้มีการเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์และสถานีวิทยุในรายการ “ธรรมะสู่สันติ” และ “ธรรมะก่อนนอน” ใน พ.ศ. 2542 มีดังนี้ คือ

1. สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 9 อสมท. ทุกวันพุธสัปดาห์ที่ 2 ของเดือน เวลา 08.00 น. - 09.00 น.
2. สถานีวิทยุแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ทุกวันอาทิตย์ สัปดาห์ที่ 3 ของเดือน เวลา 08.00 น. - 08.30 น.
3. สถานีวิทยุแห่งประเทศไทยกรมประชาสัมพันธ์ ทุกคืนวันอาทิตย์ เวลา 22.50น.¹

การเผยแพร่ธรรมปฏิบัติของพระมหาเสริมชัย ชยมงคล เจ้าอาวาสวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม ได้กระทำมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่บรรพชาอุปสมบทในการบรรยายหลักธรรมปฏิบัติ สมถวิปัสสนาธัมมัญฐานตามแบบที่พระมงคลเทพมุนี หลวงพ่อวัดปากน้ำ (สด จันทสโร) ได้เคยปฏิบัติและสอนให้ปฏิบัติถึงธรรมกายให้แก่พระภิกษุสามเณร และสาธุชนเป็นประจำทั้งในและนอกประเทศ ในต่างประเทศที่ทำการเผยแพร่คือประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศมาเลเซีย ได้ไปบรรยายธรรม ณ วัดไทยในประเทศนั้น เช่น วัดไทยกรุงวอชิงตัน ดี.ซี ประเทศสหรัฐอเมริกา วัดพุทธไทยเซตวัน ปาตลิ่งจาบา กรุงกัวลาลัมเปอร์

¹ วิทยา ประทุมธารรัตน์ และคณะ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 221.

บทที่ 5

บทสรุป

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) เป็นภิกษุที่มีความมุ่งมั่นทางการศึกษามาตั้งแต่เด็ก เมื่ออุปสมบทได้ใช้เวลาศึกษาด้านปริยัติอยู่ถึง 11 ปี แม้ว่าจะไม่ได้สอบเปรียญธรรมเหมือนภิกษุรูปอื่น แต่ความรู้ในด้านปริยัติก็มากเพียงพอที่จะนำมาใช้เป็นพื้นฐานในด้านปฏิบัติธรรม ศึกษาการปฏิบัติธรรมจากพระอาจารย์หลายท่าน ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด สามารถบรรลุวิชาธรรมกาย และนำความรู้มาเผยแพร่สงเคราะห์คนยากไร้ ส่งเสริมสามเณรให้ได้รับการศึกษา สร้างโรงครัวในวัดปากน้ำ เมื่อเข้ารับตำแหน่งเจ้าอาวาสเพื่อเลี้ยงอาหารให้แก่ภิกษุสามเณรเป็นประจำทุกวัน วันละ 400 – 500 รูป รวมไปถึงฆราวาสที่มาปฏิบัติธรรมในวัด การสร้างโรงเรียนราษฎรให้กับชุมชน และการสร้างโรงเรียนปริยัติธรรมขนาดใหญ่ที่ชื่อว่าโรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ขึ้นใน พ.ศ. 2493 ใช้เงินเป็นค่าก่อสร้างถึง 2,598,110.39 บาท ซึ่งภายหลังได้ถูกใช้เป็นสนามสอบปริยัติธรรมของภิกษุสามเณรในเขตภาคีเจริญ การมีส่วนสร้างสาธารณูปการทั้งภายในวัดปากน้ำและนอกวัดปากน้ำ การสงเคราะห์รักษาผู้ป่วยไข้โดยใช้วิชาธรรมกายรักษา และการเผยแพร่วิชาธรรมให้แก่ภิกษุสามเณรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ การอบรมสั่งสอนอุบาสก อุบาสิกา ได้กระทำอย่างต่อเนื่องเป็นประจำ ทำให้เกียรติศัพท์ของสำนักวัดปากน้ำเกี่ยวกับการศึกษาสูงมากเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง และลูกศิษย์ลูกหาของพระมงคลเทพมุนีได้นำความรู้เกี่ยวกับวิชาธรรมกาย และแนวปฏิบัติของวัดปากน้ำไปเป็นรูปแบบของสำนักปฏิบัติและวัดของตน

การใช้วิชาธรรมกายในการอบรมสั่งสอน เป็นการขัดเกลาทางสังคมให้แก่ภิกษุสามเณร และประชาชนที่สนใจทั้งในวัดปากน้ำและนอกวัด ทำให้วิชาธรรมกายเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวาง ความเคร่งครัดในระเบียบวินัยที่ถูกสร้างขึ้นในวัดปากน้ำ การสอนให้ภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เป็นบุคคลที่สามารถควบคุมตัวเองให้รู้จักเวลา รู้จักหน้าที่ รู้จักประหยัดใช้แต่สิ่ง ที่ควรใช้เสียแต่สิ่งที่ควรเสีย มีกิริยามารยาทที่สำรวมทุกอิริยาบถ กลายมาเป็นเอกลักษณ์ของภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ของวัดปากน้ำ เป็นที่สร้างศรัทธาให้เกิดกับญาติโยมและพุทธบริษัทที่เข้ามาปฏิบัติธรรมภายในวัดปากน้ำ เพราะบุคคลที่เข้ามาปฏิบัติธรรมส่วนหนึ่งเป็นคนต่างถิ่นเมื่อเกิด ความประทับใจก็จะนำไปพูดต่อปากต่อปากเท่ากับเป็นการประชาสัมพันธ์ให้กับทางวัดปากน้ำเป็นอย่างดี สิ่งที่เกิดขึ้นในวัดปากน้ำ และบุคคลที่เข้าไปปฏิบัติธรรมได้รับนี้เป็นกระบวนการขัดเกลาทาง สังคมที่ได้มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ด้วยการเห็น การปฏิบัติจริง ก่อให้เกิดค่านิยมและทัศนคติที่ดี สามารถนำไปใช้เป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตในสังคมและเท่ากับเป็นการยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น

ผลที่เกิดจากการดำเนินงานของพระมงคลเทพมุนีในด้านสังคมระหว่างปี พ.ศ. 2459 จนถึงปีพ.ศ. 2502 ซึ่งเป็นปีที่พระมงคลเทพมุนีมรณภาพเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งด้านปริยัติซึ่งได้แก่การศึกษา และด้านปฏิบัติธรรมตามแบบวิชาธรรมกาย ทั้งรวมไปถึงการสร้างสาธารณูปการในวัดปากน้ำ จำนวนภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และระเบียบปฏิบัติที่เคร่งครัดของวัดปากน้ำ ผลงานเหล่านี้ทำให้พระอธิการระดับเจ้าคณะจังหวัดธนบุรี คือพระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดอนงคาราม ได้พูดด้วยความจริงใจว่า

...เสียดยามากที่ท่านเจ้าคุณพระมงคลเทพมุนีมรณภาพ ท่านทำประโยชน์แก่พระศาสนามากมายที่จะหาได้อีก.... เพราะความเจริญของวัดในด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติเป็นที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัดธนบุรี แทบอ้างได้ว่าไม่มีสำนักใดในจังหวัดธนบุรี มีการศึกษาเจริญเท่าวัดปากน้ำ การปกครองวัดที่ดีเยี่ยม นักปริยัติและนักปฏิบัติไม่แตกร้างกัน กลมเกลียวกันทั้งสองฝ่าย¹

ในส่วนของสำนักปฏิบัติธรรมที่รับแนวทางของวิชาธรรมกายและรูปแบบปฏิบัติของวัดปากน้ำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติอย่างเช่น วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ภายใต้การนำของพระภาวนาวิสุทธิ (ธัมมชโย) แห่งวัดพระธรรมกายและพระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงคลโล ป.ธ.6) แห่งวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายารามจะเป็นการนำวิชาธรรมกายไปเผยแพร่ และนำรูปแบบปฏิบัติที่เคร่งครัดของวัดปากน้ำไปเป็นแนวทาง ด้วยภิกษุทั้งสองรูปเคยบวชเรียนที่วัดปากน้ำ ถึงแม้จะไม่ได้รับการฝึกอบรมจากพระมงคลเทพมุนีโดยตรง แต่ก็ได้รับการฝึกปฏิบัติจากผู้ชำนาญทางการปฏิบัติธรรม จากวัดปากน้ำ อย่างเช่น แม่ชีจันทร์ ชนกกุง และอย่างเช่นพระภาวนาโกศลเถร (วีระ คณฺฐตฺโม) อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาในตำแหน่งรองเจ้าอาวาส การปฏิบัติธรรมตามแบบวิชาธรรมกายของวัดปากน้ำได้รับการถ่ายทอดให้กับภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ไม่เฉพาะคนไทยเท่านั้น แต่รวมไปถึงชาวต่างประเทศที่สนใจ อย่างเช่นวัดพระธรรมกายได้ขยายฐานออกสู่ต่างประเทศ ได้มีสาขาอยู่ในต่างประเทศ 13 แห่ง คือ อเมริกา ฝรั่งเศส เยอรมนี เบลเยียม ออสเตรเลีย อังกฤษ ญี่ปุ่น ฮองกง และได้หวัน ในขณะที่พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงคลโล) ได้ทำการเผยแพร่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศมาเลเซีย การเผยแพร่วิชาธรรมกายของวัดพระธรรมกาย และวัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายารามจะมี

¹ สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณฺณสิริ). (2514). *ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดุสิตปากน้ำและอาณัติธรรมกาย)*. หน้า 66.

ความแตกต่างกันบ้างในรูปแบบและวิธีการสอน แต่ยังคงรักษาแนวคำสอนในวิชาธรรมกายของพระมงคลเทพมุนีเอาไว้ แม้ว่าบทบาทในด้านสังคมจะไม่เด่นชัดเหมือนกับบทบาทของพระมงคลเทพมุนี แต่ก็เท่ากับเป็นการรักษาเจตนารมณ์ของท่านในการถ่ายทอดวิชาธรรมกายให้คงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

- สำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม ก.ป7 2497/ วธ. 2.7. “เรื่อง ศาสตราจารย์ วิลเลียม ออกัสเปอร์เฟิสเดินทางมาอุปสมบทในไทย”.
- เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม ก.ป7 2497/ วธ. 2.9. “เรื่อง ภิกษุสงฆ์ต่างประเทศเดินทาง มาประเทศไทย”.
- เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม ก.ป7 2498/ วธ. 4.7. “เรื่อง การเผยแพร่และส่งเสริมพุทธ ศาสนา”.
- เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม ก.ป7 2498/ วธ.4.10. “เรื่อง การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน”.
- เอกสารกระทรวงวัฒนธรรม ก.ป7 2499/ วธ. 1.8. “การศึกษาพุทธศาสนา”.

เอกสารชั้นรอง

- กรมวิชาการ, กระทรวงศึกษาธิการ. (2546). *ประวัติศาสตร์ไทยเชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ.
- คณะกรรมการบริหารโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน, รวบรวม. (2522). *ทางมรรคผล-นิพพาน (ธรรมปฏิบัติตามแนววิชาวชิชาธรรมกาย)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- (2522). *รวมพระธรรมเทศนา 9 กัณฑ์ (ชุดที่ 2)*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- (2523). *รวมพระธรรมเทศนา (เล่มที่ 3)*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- (2523). *หลักการเจริญภาวนา สมณะวิปัสสนากรรมฐาน (เบื้องต้น)*.พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- (2523). *หลักการเจริญภาวนา สมณะ วิปัสสนากรรมฐาน (เบื้องต้น)*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- (2539). *มรดกธรรมของหลวงพ่อดัดปากน้ำ (พระมงคลเทพมุนี)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.
- (2523). *รวมพระธรรมเทศนา เล่มที่ 3*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.
- (2541). *ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อสด จันทสโร*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

- คณะกรรมการบริหารโครงการธรรมปฏิบัติเพื่อประชาชน, รวบรวม. (2541). *สาระสำคัญของพระธรรมเทศนา พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมกาย.
- คณินันท์ จันทบุตร. (2528). *การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์รุ่นแรก พ.ศ.2477 - 2484*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- (2532). *สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2531). *พุทธศาสนาและความเชื่อ*. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- ธรรมสภา, รวบรวม. (2525). *ชีวประวัติ และผลงานบางส่วนของพระมงคลเทพมุนี*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2513). *ตำนานคณะสงฆ์*. พระนคร: วชิรพิมพ์การพิมพ์.
- ตรีธา เนียมคำ. (2528). *ตริธาเล่าเรื่องหลวงพ่อกว้างและวัดปากน้ำ*. กรุงเทพฯ: เจริญผล.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2548). *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ประเวศ วะสี. (2530). *สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก*. กรุงเทพฯ : เอส. เอน. สเตชันนารีและการพิมพ์.
- ปลื้ม โชติขจร. (2524). *การบรรยายกฎหมายคณะสงฆ์*. กรุงเทพฯ: ประจักษ์.
- พรณี บัวเล็ก. (2545). *ลักษณะของนายทุนไทย ในระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2482*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พันธกิจ.
- พระภิกษุวิสุทธิคุณ. (เสริมชัย ชยมังคโล). (2542). *ตอบปัญหาธรรมปฏิบัติ*. ราชบุรี: เอส.ที.พี. เพรส.
- พระภิกษุโกศลเถร (วีระ คณฺตุตโม), รวบรวม. (2519). *วิชชาธรรมคุณพิสดาร 2*. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์.
- พระมหาเสริมชัย ชยมังคโล (ป.ช. 6), รวบรวม. (2536). *หลักปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อทำนิพพานให้แจ้ง*. กรุงเทพฯ : เอส.ที.พี. เพรส.
- พระมหาสมหวัง ธีเรตโก (สาร์กะ). (2527). *ร้อยกรองเฉลิมฉลองเกียรติคุณ ชีวประวัติพระมงคลเทพมุนี (หลวงวัดปากน้ำ) และประมวลภาพประวัติ วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (2522). *ประวัติพุทธศาสนาในสยาม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2521). *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ไทยโดยสังเขป*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2533). *การเมืองการปกครองของไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วสันต์ ธีรานุกฤษ. (2526). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505*. กรุงเทพฯ: ธีรานุกรณการพิมพ์.

วิทยา ประทุมธารัตน์ และคณะ. (2542). *ชีวิต การงาน หลักธรรม ได้รับกาสาพัสตร์*. กรุงเทพฯ: ธารบัวแก้ว.

สด จันทสโร. (2541). *ชีวิต การงาน หลักธรรม หลวงพ่อสดวัดปากน้ำ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

สมเด็จพระวันรัต (ปุ่น ปุณณสิริ). (2514). *ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี (หลวงปู่ วัดปากน้ำ) และ อานุกาพธรรมกาย*. กรุงเทพฯ: กฤษณปกรณ.

สมบุญ สุขสำราญ. (2527). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคม*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

----- . (2530). *การพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : กรณีศึกษาพระสงฆ์นักพัฒนา*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย.

สายธาร ศรัทธาธรรม. (2547). *หลวงปู่สด*. กรุงเทพฯ: วี. ซี. กราฟฟิค ดีไซน์.

----- . (2547). *หลวงปู่สดผู้ค้นพบวิชาธรรมกาย ผู้ทรงความเมตตา*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.

สิริวัฒน์ คำวันสา. (2524). *สงฆ์ไทยใน 200 ปี*. กรุงเทพฯ : ศรีอนันท์.

แสง อุดมศรี. (2543). *วิเคราะห์นิคกรรมธรรมกาย*. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พันธ์ตั้ง

วิทยานิพนธ์

พระมหาไสว โชติโก. (2542). *การศึกษาวิเคราะห์ธรรมกายในพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ พท.ม.

(พุทธศาสตร์ศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

ศศิธร เกษรมาศ. (2545). *หลักการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา : ศึกษากรณีวัดป่านานาชาติ กับวัดปากน้ำภาษีเจริญ*.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ไทยศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ถ่ายเอกสาร.

อชวัน หิมรักษา. (2546). *กระบวนการขัดเกลาทางสังคม และพัฒนาบุคลากรของวัดพระธรรมกาย*.

วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

สมาคมศิษย์หลวงปู่วัดปากน้ำ. ม.ส.ว. (2546). *นวกะอนุสรณ์ 2497*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:

เอกพิมพ์ไท.

สุจิตรา พูนพิพัฒน์. (2539). *บทบาทของพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน*. ปริญญาานิพนธ์

ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์สังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกริก. ถ่ายเอกสาร.

พระมหาเฉลิมพันธ์ กลิ่นล้นทม. (2545). ปัญหานโยบายการครองของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน :

ศึกษาเฉพาะกรณีวัดพระธรรมกาย. ปริญญาโท ศศ.ม (นโยบายและการวางแผนสังคม).

บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกริก. ถ่ายเอกสาร.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ความเป็นมาของวัดปากน้ำ ประวัติพระมงคลเทพมุนี

ความเป็นมาของวัดปากน้ำ

วัดปากน้ำเป็นวัดเก่าที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 จากนั้นก็ทรุดโทรมจนมีลักษณะคล้ายกับเป็นวัดกิ่งวัดร้าง และได้พัฒนาขึ้นมาอีกครั้งในสมัยของหลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) เข้ามารับผิดชอบในฐานะผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดปากน้ำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459 เป็นต้นมา

วัดปากน้ำเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัญ ตั้งอยู่เลขที่ 8 แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร วัดปากน้ำมีการศึกษาทั้งทางด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระ สำนักวิปัสสนากรรมฐานเปิดอบรม และฝึกปฏิบัติในวิชา “ธรรมกาย” หลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) ได้จัดตั้งโรงครัวของวัดเพื่อจัดภัตตาหารถวายแก่ภิกษุ สามเณร ส่งผลให้ภิกษุ สามเณรไม่ต้องออกไปบิณฑบาต หลังจากทีหลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) มรณภาพเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 กิจการของวัดยังคงดำเนินรอยตามเหมือนเมื่อครั้งหลวงพ่อดยังมีชีวิตอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าอาวาสวัดคนใหม่ คือ พระธรรมธีรราชมหามุนี (ช่วง วรปัญญา) ป.ธ.9 และในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดปากน้ำขึ้นอีกครั้งหนึ่ง มีการบำรุงบูรณะอาคารสถานที่ ซึ่งมีทั้งซ่อมแซมของเดิมให้คงอยู่ในสภาพเดิมเหมือนเมื่อตอนที่หลวงพ่อดยังมีชีวิตอยู่ มีการสร้างอาคารสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาขึ้นมาใหม่เพื่อการจรรโลงศาสนาให้คงอยู่ต่อไป และเพื่อรำลึกถึงหลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) ที่มรณภาพไปแล้ว เช่น การสร้างพระไตรปิฎกหินอ่อนขึ้นประดิษฐานในวิหารหินอ่อน ในการสร้างและทำนุบำรุงอาคารสถานที่นั้นส่วนใหญ่ได้รับเงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาในตัวหลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) และจากผู้มีจิตใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทั่วไป

ประวัติพระมงคลเทพมุนี

หลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) เกิดที่ตำบลสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เกิดวันศุกร์ที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2427 แรม 6 ค่ำ เดือน 11 ปีวอก เป็นบุตรนายเงินกับนางสุดใจ มีแก้วน้อย มีอาชีพค้าขาย หลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) มีพี่น้องรวม 5 คน คือ

1. นางดา เจริญเรือง
2. เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อด)
3. นายไธ มีแก้วน้อย
4. นายผูก มีแก้วน้อย

5. นายสำรวย มีแก้วน้อย

ประวัติการศึกษา เริ่มเรียนหนังสือจากวัดสองพี่น้อง จากนั้นได้มาศึกษาต่อที่วัดบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในความดูแลของพระอาจารย์ทรัพย์ ด้วยบ้านเดิมฝ่ายบิดาอยู่ที่ตำบลบางปลา ที่วัดบางปลาหลวงพ่อสด (พระมงคลเทพมุนี) ได้รับการสอนภาษาขอมจนมีความรู้แตกฉาน สามารถอ่านหนังสือพระมาลัยซึ่งเขียนด้วยอักษรขอมได้เป็นอย่างดี

ในด้านอาชีพ เมื่อสำเร็จการศึกษาจากวัดบางปลาแล้วได้มาช่วยบิดาประกอบอาชีพเกี่ยวกับการค้าขายข้าว โดยการซื้อข้าวบรรจุเรือจากสุพรรณบุรีมาค้าขายที่กรุงเทพฯ หรือที่นครไชยศรี จังหวัดนครปฐม หลังจากบิดาเสียชีวิตแล้ว หลวงพ่อสดได้เข้ามารับผิดชอบค้าขายแทนบิดาจนมีฐานะอยู่ในตำบล เมื่ออายุได้ 19 ปี เกิดความเบื่อหน่ายในอาชีพค้าขาย

การหาเงินเลี้ยงชีพนั้นลำบาก บิดาของเราที่หาอย่างนี้ต่างไม่มีเวลาว่างกันทั้งนั้น ถ้าใครไม่รับหาให้มันก็เป็นคนชั้นต่ำไม่มีใครนับหน้าถือตา เข้าหมู่เพื่อนบ้านก็อับอายไม่เทียมหน้าเทียมตาเขา บรรพชนต้นสกุล ก็ทำอย่างนี้เหมือนกัน จนบิดาและตัวเราในบัดนี้ก็ทำอยู่ บัดนี้บรรพชนทั้งหลายได้ตายไปหมดแล้ว แม้เราก็จักตายเหมือนกัน เราจะมัวแสวงหาทรัพย์อยู่ทำไม ตายแล้วเอาไปไม่ได้ บวชดีกว่า¹

จากนั้นหลวงพ่อสดได้อธิษฐานขอบวชตลอดชีวิต ก่อนบวชได้ชะมักเขม้นทำงาน สะสมทรัพย์ไว้สนองคุณมารดาเพื่อให้มารดาใช้ทรัพย์ที่หาได้เลี้ยงชีวิต

ประวัติการเป็นพระภิกษุ ท่านได้อุปสมบท ณ วัดสองพี่น้อง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2449 ขณะอายุได้ 22 ปี มีฉายาทางพระว่า จันทสโร โดยมีพระอาจารย์ดี วัดประตูลาศ อำเภอมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นพระอุปัชฌายะ พรรษาแรกประจำอยู่ที่วัดสองพี่น้อง ในพรรษาต่อมาได้ย้ายมาจำพรรษา ณ วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร เพื่อเล่าเรียนพระธรรมวินัย การเรียนทางปริยัติธรรมได้ศึกษาจากวัดอรุณราชวราราม วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์เทพวราราม วัดสามปลื้ม และที่วัดพระเชตุพนฯ ทั้งนี้ได้แบ่งเวลาเรียนเป็นช่วงเวลาคือ เช้า ป้าย และกลางคืน จากวัดต่าง ๆ โดยการเดินทางสลับกันไป ลักษณะการเรียนคือ ต่างคน

¹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). *ชีวประวัติของพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดาวดึงส์)* และ *อานุกรณกรรมกาย*. หน้า 4.

ต่างเรียนตามความสมัครใจ คือ เรียนธรรมบท และเรียนบาลีตามความสนใจของแต่ละบุคคล ขณะที่ศึกษาอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้รับการสงเคราะห์ในด้านอาหาร จากชาวบ้านโดยเฉพาะ แม่ค้าขายข้าวแกงชื่อนวม ได้จัดอาหารถวายเป็นประจำทุกวัน แม่ค้าผู้นี้ภายหลังพระมงคลเทพมุนีได้รับตัวมาอุปการะที่วัดปากน้ำจนสิ้นชีวิตจากความขยันขันแข็งและ ความรักในการศึกษาทำให้มีผู้เลื่อมใส ข้าหลวงในวังกรมหมื่นพิทยมหินทรโศมได้ช่วยจัดอาหารเพลถวายหลวงพ่อดายเป็นประจำทุกวัน พระมงคลเทพมุนีได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดพระเชตุพนฯ อาศัยกุฏิที่พักเป็นที่สอน นิมนต์พระมหาปี วสุตตมะ เปรียญธรรม 5 ประโยคเป็นครูสอนโรงเรียนนี้ได้เลิกไปหลังจากคณะสงฆ์ได้จัดหลักสูตรการศึกษาใหม่ การศึกษาเปลี่ยนจากการแปลตอบด้วยปากเปล่ามาเป็นสอบด้วยการเขียนตอบ “หลวงพ่อมงคลเทพมุนีได้เข้าศึกษาในระบบการศึกษาแผนใหม่จนเข้าใจหลักสูตร แต่ไม่ได้เข้าสอบที่สนามหลวง เพราะท่านไม่ถนัดการเขียน”¹

การเข้าศึกษาด้านปฏิบัติ ได้ศึกษาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคด้วยการอ่าน และศึกษาการปฏิบัติจากพระอาจารย์เจ้าคุณพระมงคลเทพมุนี (ม่วย) อดีตเจ้าอาวาสวัดจักรวรรดิ พระครูญาณวิรัต (เป้) วัดพระเชตุพนฯ พระอาจารย์สิงห์ วัดละครท่า จังหวัดธนบุรี พระอาจารย์ปล้ม วัดเขาใหญ่ อำเภอกำมะงา จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อมีความรู้พอสมควรแล้วได้เดินทางไปจำพรรษาต่างจังหวัดเพื่อเผยแผ่พระธรรมวินัย แต่เน้นไปทางปฏิบัติ หลวงพ่อดได้เผยแผ่แนะนำประชาชนในวิชาพระกรรมฐานอยู่ที่วัดพระศรีมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี มีประชาชนเลื่อมใสเป็นอันมาก สมเด็จพระวันรัต (ติสสทตฺตเถร) วัดพระเชตุพนฯ เห็นว่าเป็นการไม่เหมาะสม กลัวจะเป็นการมั่วสุมประชาชน จึงนิมนต์กลับมาอยู่ที่วัดสองพี่น้อง ที่วัดสองพี่น้อง หลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) ได้ร่วมจัดตั้งโรงเรียนนันทธรรมขึ้นเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระสงฆ์ในวัดไม่ให้ลำบากที่ต้องมาเรียนที่กรุงเทพฯ เมื่อสมเด็จพระวันรัต (ติสสทตฺตเถร) วัดพระเชตุพนฯ ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะอำเภอกาญจนบุรี จังหวัดธนบุรี เห็นว่าวัดปากน้ำเป็นพระอารามหลวงกำลังว่างเจ้าอาวาสจึงนิมนต์หลวงพ่อดมารักษาราชการในตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำในปี พ.ศ. 2459 ซึ่งขณะนั้นวัดปากน้ำมีสภาพกึ่งวัดร้าง จำเป็นต้องมีการบูรณะอย่างรีบด่วน จากการที่หลวงพ่อดได้เข้ามารับผิดชอบวัดปากน้ำในตำแหน่งผู้รักษาราชการเจ้าอาวาสวัดปากน้ำได้ทำนุบำรุงบูรณะสร้างวัดจนเป็นที่รู้จักและศรัทธากับบุคคลทั่วไป และในปี พ.ศ. 2463 หลวงพ่อดก็ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นเจ้าอาวาสวัดปากน้ำแทนตำแหน่งรักษาราชการ

ในระหว่างปี พ.ศ. 2463 – 2500 หลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นตำแหน่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

¹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 6.

- พ.ศ. 2463 ได้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสมณธรรมสมาทาน
 พ.ศ. 2492 ได้สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญตำแหน่งวิปัสสนาธุระที่
 “พระภาวนาโกศลเถระ”
 พ.ศ. 2494 ได้รับพระราชทานพัดยศเทียบเปรียญ
 พ.ศ. 2498 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่
 “พระมงคลราชมุนี”
 พ.ศ. 2500 ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่
 “พระมงคลเทพมุนี”¹

ด้วยความสามารถในการแนะนำการปฏิบัติและส่งเสริมงานปรีชาธรรมของพระในวัด บุคคลที่เห็นความสำคัญของหลวงพ่อดคือ พระพิมลธรรม (อาสภเถระ) วัดมหาธาตุฯ ซึ่งพอใจในงานของหลวงพ่อด (พระมงคลเทพมุนี) ได้สนับสนุนในงานของหลวงพ่อดต่อการเผยแผ่วิชา กรรมฐานวิปัสสนาอย่างเต็มที่

พระมงคลเทพมุนี แม้จะไม่ได้เปรียญธรรมเหมือนพระเถระรูปอื่น ๆ แต่ความสามารถในการอ่านอักษรขอมที่ได้ศึกษามาแต่เยาว์วัยได้เป็นพื้นฐานในการเรียนทางด้านคันถธุระ หลวงพ่อด พระมงคลเทพมุนีใช้เวลาเรียนทางคันถธุระนานถึง 11 ปี ก็มีความสามารถแปลภาษามคธได้เป็นอย่างดี จากความสนใจใฝ่หาความรู้ และหาครูอาจารย์ทางวิปัสสนา อย่างต่อเนื่องนับแต่อกบวชใหม่ ๆ

จากสุพรรณบุรีโดยศึกษาวิชาวิปัสสนาจากหลวงพ่อเนียม วัดน้อย จากนั้นก็เดินทางสู่ กรุงเทพมหานครได้รับการแนะนำจากเจ้าคุณสังวรานุวงศ์ (เอี่ยม) วัดราชสิทธิาราม จังหวัดธนบุรี และแม้แต่ในวัดพระเชตุพนฯ อันเป็นวัดที่จำพรรษาใน กรุงเทพมหานคร ก็ได้ศึกษากับพระครูญาณวิโรติ (โป๊) จนถึงท้ายสุดได้เรียนกับพระอาจารย์สิงห์ วัดละครท่า จังหวัดธนบุรี²

พระมงคลเทพมุนีได้เลือกแนวปฏิบัติตามแบบท่านทั้งสอง คือ พระครูญาณวิโรติ (โป๊) และพระอาจารย์สิงห์ ความชำนาญในด้านวิปัสสนาที่เกิดขึ้นกับหลวงพ่อดมีมากจนพระอาจารย์ทั้งสองมอบหมายให้เป็นผู้สืบทอดการสอนด้านวิปัสสนาจากพระอาจารย์ พระมงคลเทพมุนีได้สำเร็จ

¹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. (2525). เล่มเดิม. หน้า 33.

² พระมงคลเทพมุนี. (2527). ชีวิตประวัติ และผลงานบางส่วนของพระมงคลเทพมุนี. หน้า 31.

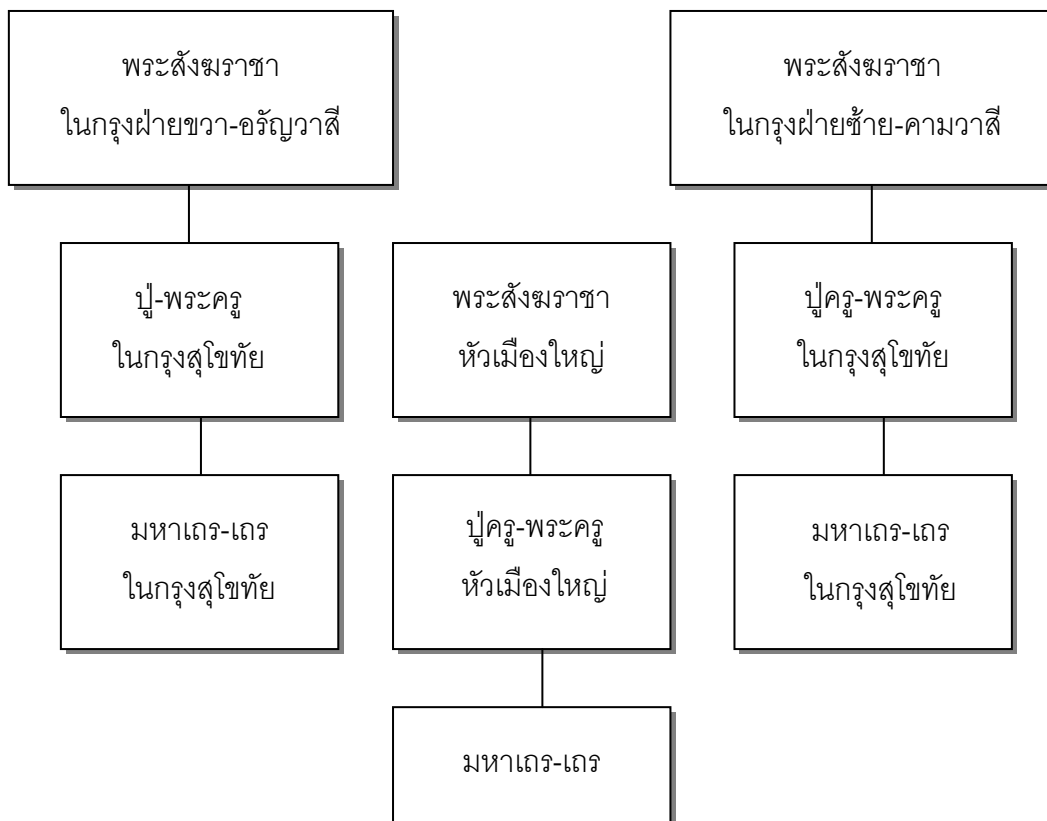
แนวปฏิบัติที่เรียกว่า “ธรรมกาย” ในพรรษาที่ 15 ด้วยความตั้งใจจริงที่จะได้เห็นธรรมที่เป็นแนวทางจะนำใช้วิปัสสนาได้อย่างสัมฤทธิ์ผล และจากความตั้งใจหลวงพ่อดก็สำเร็จวิธีการปฏิบัติแบบธรรมกายและได้เผยแผ่วิชาธรรมกาย และสอนให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วไปจนเกิดสำนักปฏิบัติธรรมวิชาธรรมกายขึ้นในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2500 หลวงพ่อดได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ “พระมงคลเทพมุนี” หลวงพ่อได้ล้มป่วยอาพาธขึ้นได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลศิริราชแต่ก็ไม่ทุเลาขึ้น ในขณะที่พระมงคลเทพมุนีอาพาธนั้นท่านก็ยังเผยแผ่วิชาธรรมกายอยู่อย่างไม่ขาดตอน จนอาการของโรคได้กำเริบมากขึ้น ในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 เวลา 15.05 น. พระมงคลเทพมุนีก็ได้ถึงแก่มรณภาพลง ณ ที่วัดปากน้ำนั่นเอง

แม้พระมงคลเทพมุนีจะมรณภาพไปนานหลายปีแล้ว แต่วิชาธรรมกายก็ยังมีผู้สืบทอดปฏิบัตินับวันแต่จะเพิ่มจำนวนคนมากขึ้นแม้แต่ชาวต่างชาติก็ยังสนใจปฏิบัติธรรมที่วัดปากน้ำมากมาย จนเกิดสำนักสาขาวิชาธรรมกายทั่วประเทศ

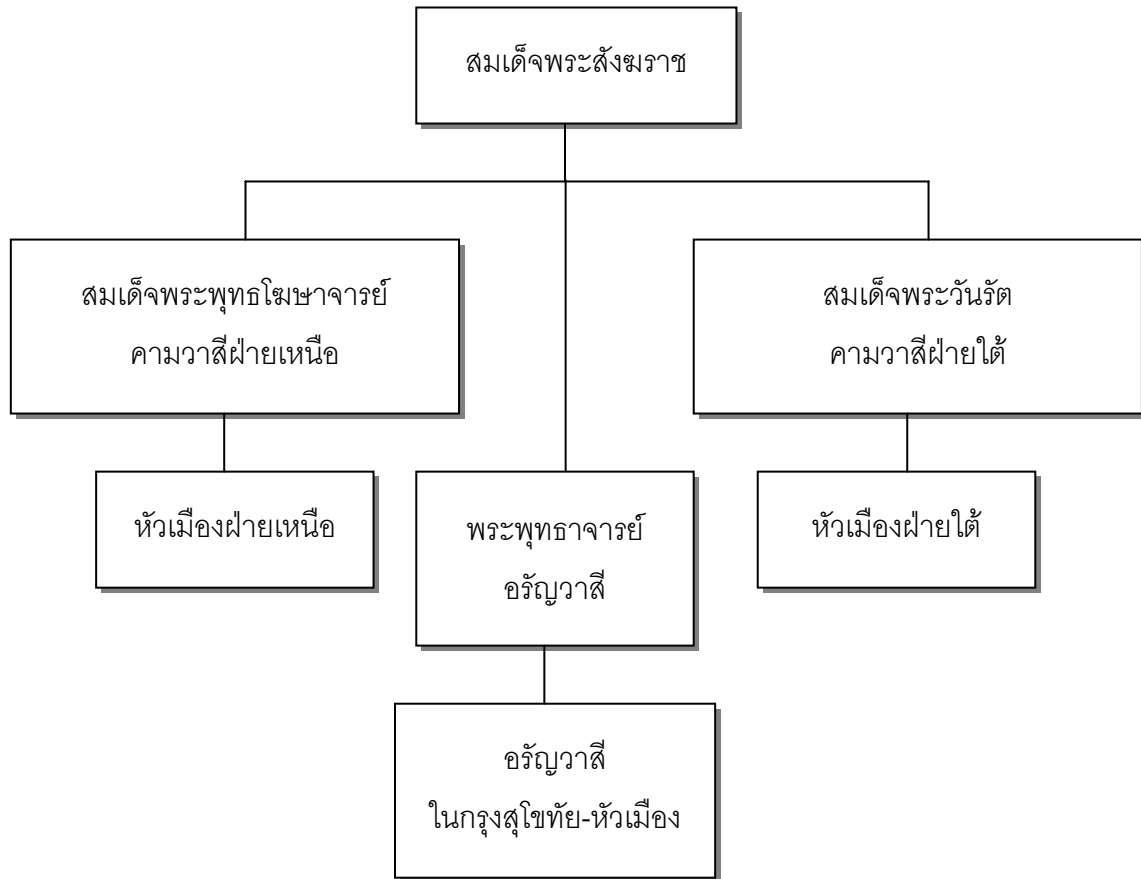
ภาคผนวก ข.
รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์สมัยต่างๆ

แผนภูมิที่ 2
การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงสุโขทัย



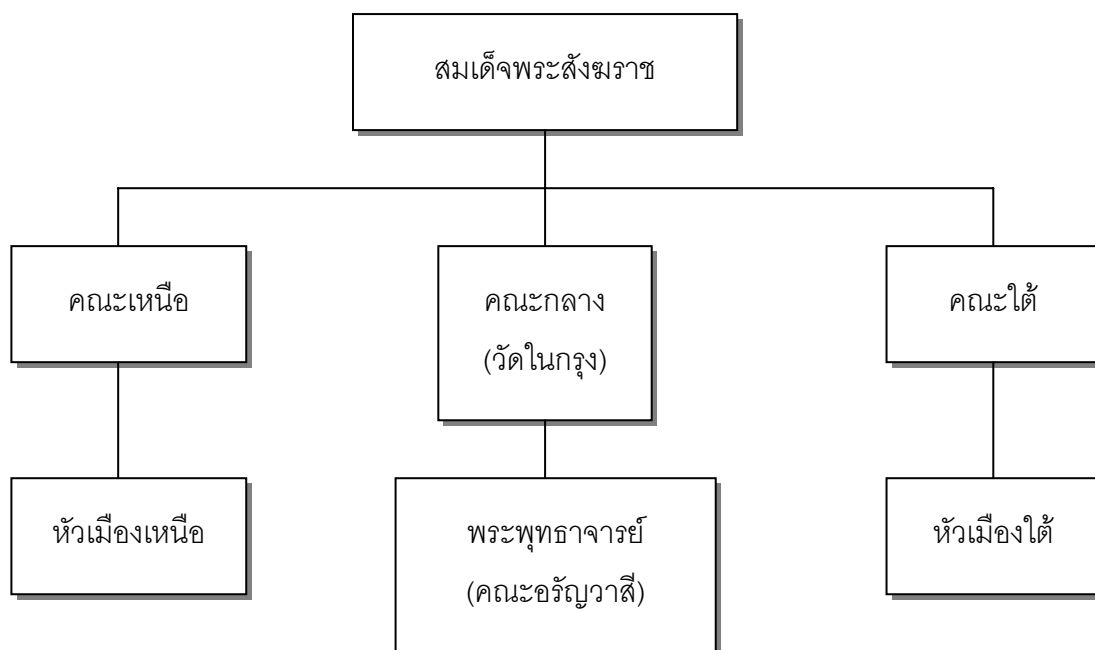
ที่มา: วิเชียร วชิรพานุ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอนุกูลพิทยา (แสง อินฺทสโร) ณ เมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521.

แผนภูมิที่ 3
การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงศรีอยุธยา



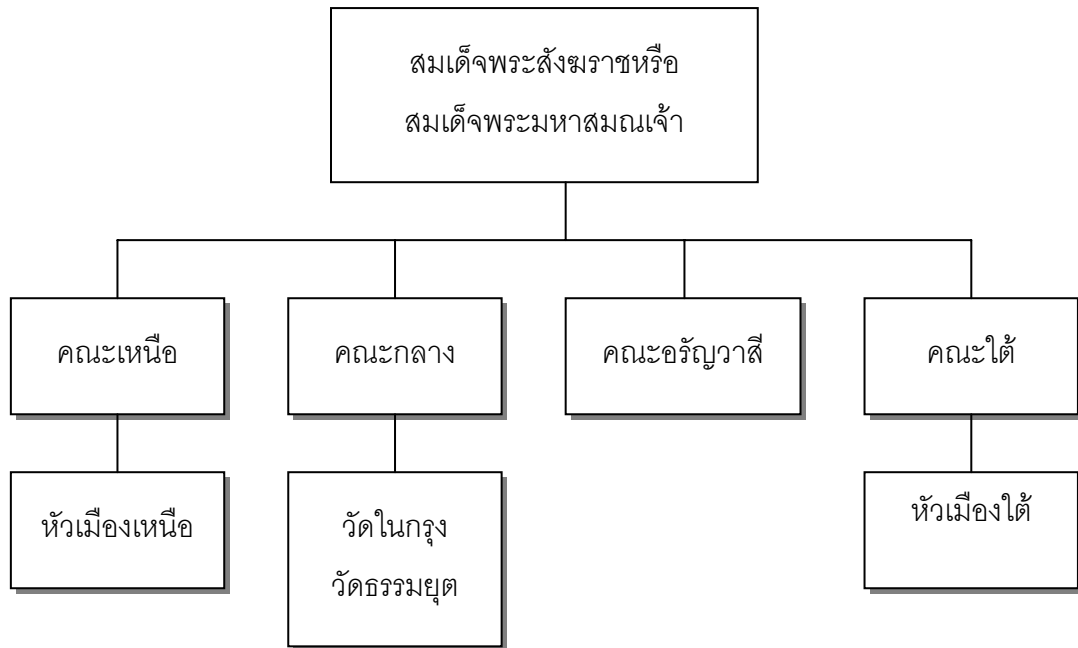
ที่มา: วิเชียร วชิรพานุ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอนุกูลพิทยา (แสง อินฺทสโร) ณ เมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521.

แผนภูมิที่ 4
การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3



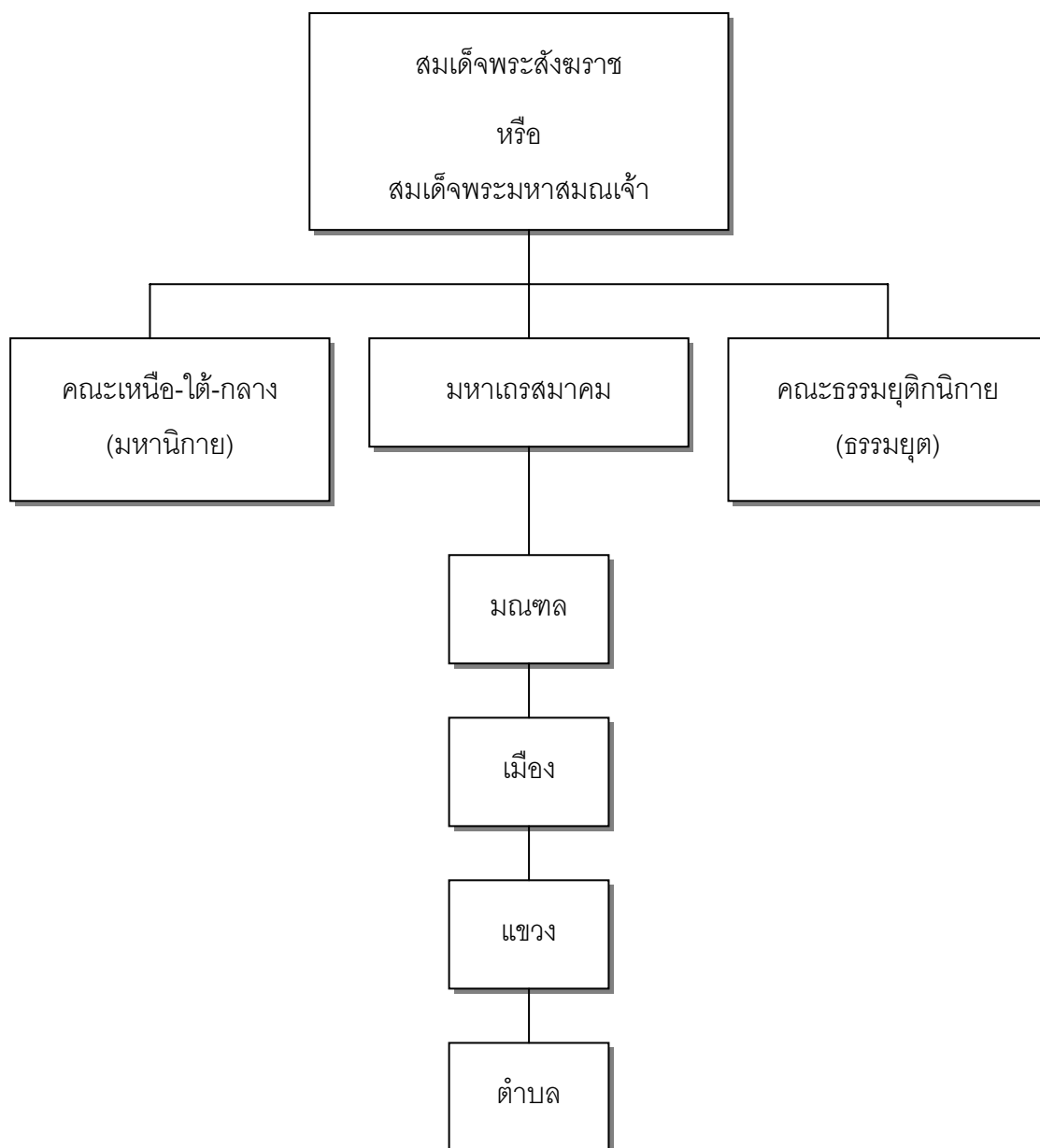
ที่มา: วิเชียร วชิรพานุ, ประวัติการปกครองคณะสงฆ์. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอนุกูลพิทยา (แสง อินฺทสโร) ณ เมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521.

แผนภูมิที่ 5
การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 4



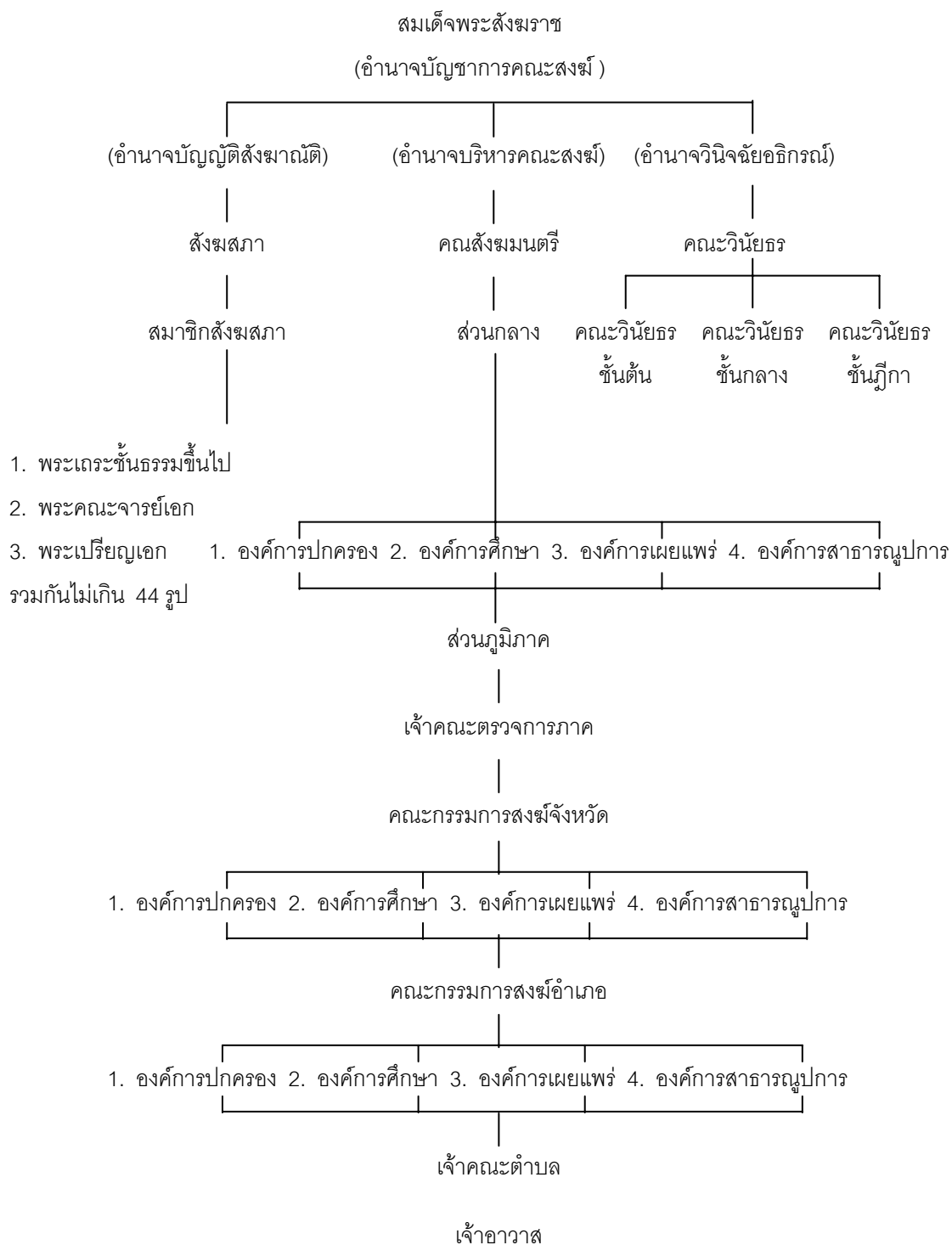
ที่มา: วิเชียร วชิรพานุ, *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์* อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอนุกูลพิทยา (แสง อินฺทสโร) ณ เมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521.

แผนภูมิที่ 6
การปกครองคณะสงฆ์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 5 ถึง รัชกาลที่ 7

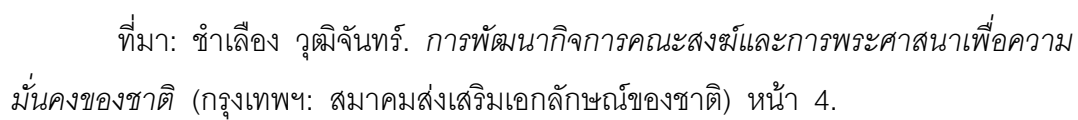


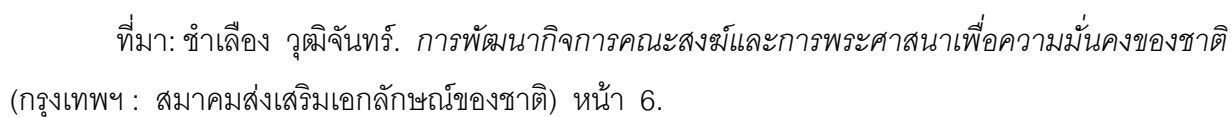
ที่มา: วิเชียร วชิรพานุ, *ประวัติการปกครองคณะสงฆ์* อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระครูอนุกูลพิทยา (แสง อินฺทสโร) ณ เมรุวัดน้อยนางหงส์, วันเสาร์ที่ 9 ธันวาคม 2521.

แผนที่ 7
แสดงการปกครองคณะสงฆ์
ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พุทธศักราช 2484



ที่มา: พระเทพเมธี (ปุ่นณโก) ผู้รวบรวม. *ประมวลอาณัติคณะสงฆ์* (พระนคร : อักษรเจริญทัศน์. 2492).





ภาคผนวก ค.

หลักธรรมในพุทธศาสนา ที่ปรากฏอยู่ในการสอนของพระมงคลเทพมุนี

โพธิปักขิยธรรม¹ หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ประกอบด้วยธรรม 7 อย่าง คือ

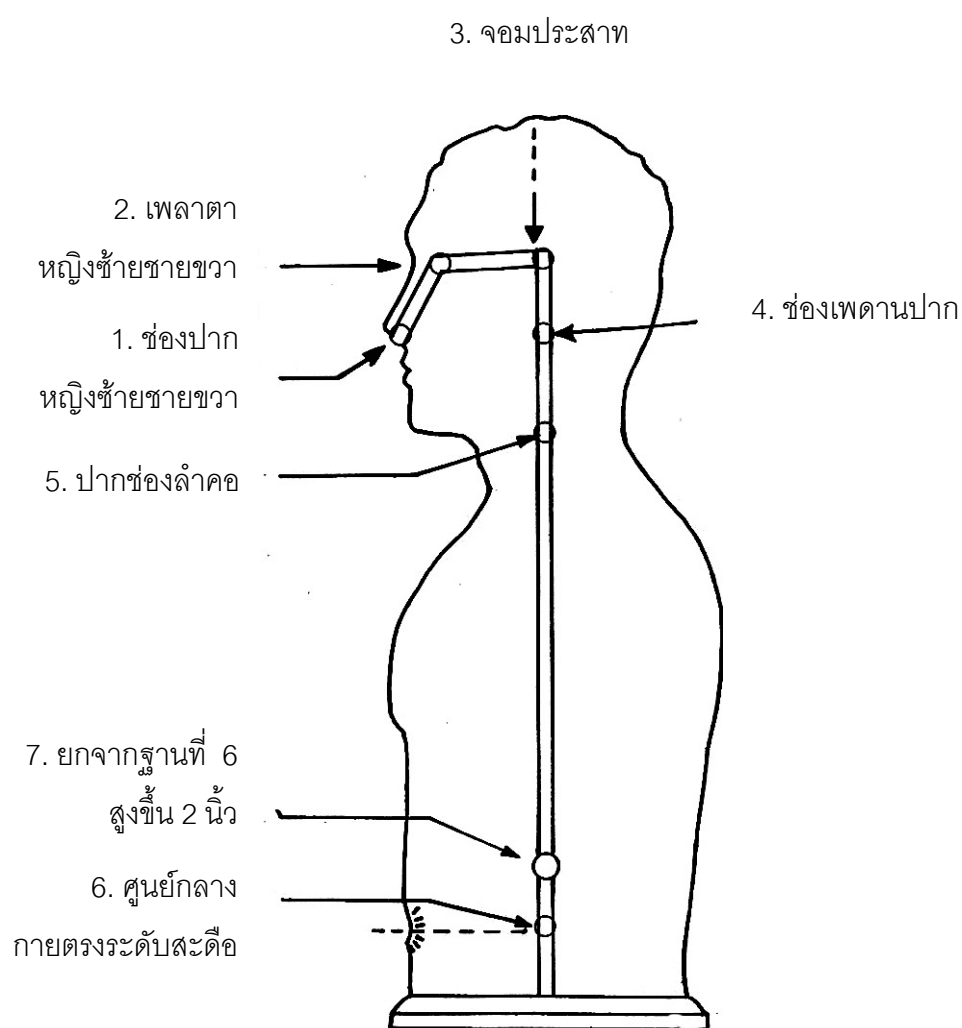
1. สัมมปธาน 4 หมายถึง ความเพียรชอบ มี 4 อย่าง คือ กิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ
2. อธิธิบาท 4 หมายถึง ทางนำไปสู่ความสำเร็จ ประกอบด้วย จันทะ (ความพอใจรักใคร่สิ่งนั้น) วิริยะ (ความพยายามทำสิ่งนั้น) จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น) วิมังสา (ความพิจารณาใคร่ครวญ หาเหตุผลในสิ่งนั้น)
3. สติปัฏฐาน หมายถึง ธรรมอันเป็นที่ตั้ง
4. อินทรีย์ 5 หมายถึง สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน มี 5 อย่าง คือ
 1. ศรัทธา คือ ความเชื่ออย่างมีเหตุผล มั่นใจในความจริงความดี
 2. วิริยะ คือ ความเพียรพยายามที่จะก้าวหน้าไม่ทอดย
 3. สติ คือ ความระลึกได้ กำกับใจไว้กับกิจที่พึงกระทำ
 4. สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่นแน่วแน่ในกิจในสิ่งที่กำหนด
 5. ปัญญา คือ ความรู้เข้าใจตามเป็นจริง รู้สิ่งที่ทำ รู้เท่าทันสภาวะ
5. พละ 5 หมายถึง ธรรมอันเป็นกำลัง เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อริยมรรค (ตรงกับพินิทธิ 5 ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)
6. โพธิฌงค์ 7 หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือองค์ของผู้ตรัสรู้ มี 7 ข้อ คือ สติ ธรรมวิจยะ (การสอดส่องเลือกเฟ้นธรรม) วิริยะ ปิติ (ความอิ่มใจ หรือความดีมีด้าในใจ) ปัสสัทธิ (ความสงบกาย สงบใจ สงบอารมณ์) สมาธิ และอุเบกขา (การวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง)
7. อริยมรรค 8 หมายถึง ทางอันประเสริฐ หรือญาณอันทำให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ มี 8 อย่าง คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำกรางานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

¹ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), (2547). *พจนานุกรมพุทธศาสนา (ฉบับประมวลศัพท์)*. กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติงส์ แมสโปรดักส์. หน้า 156-328.

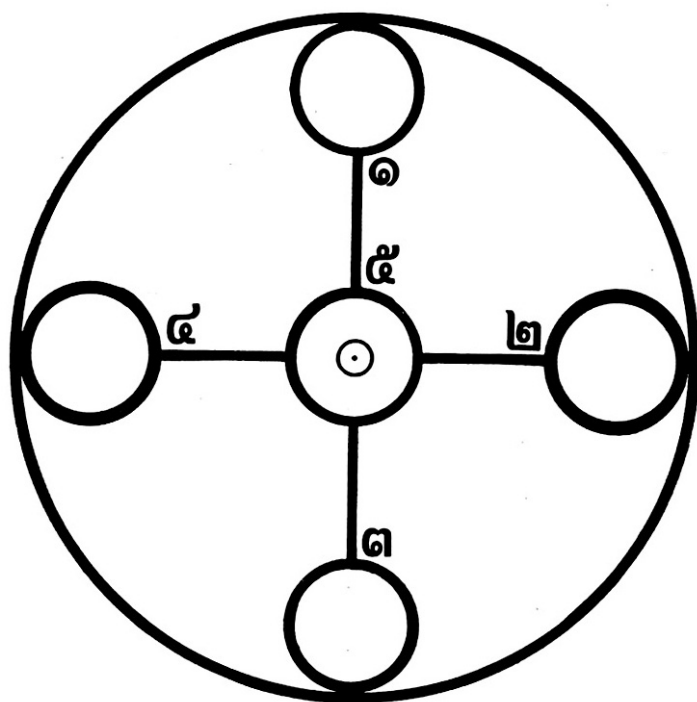
แผนผังการฝึกสมาธิ
ตามแบบวิชาธรรมกาย

รูปด้านข้างผ่าซีก

แสดงที่ตั้งของดวงนิมิตจากฐานที่ 1 ถึงฐานที่ 7



ลักษณะของฐานที่ 7



- | | | |
|----|---------------|-----------|
| ๑. | ศูนย์ด้านหน้า | ธาตุน้ำ |
| ๒. | ศูนย์ด้านขวา | ธาตุดิน |
| ๓. | ศูนย์ด้านหลัง | ธาตุไฟ |
| ๔. | ศูนย์ด้านซ้าย | ธาตุลม |
| ๕. | ศูนย์กลาง | อากาศธาตุ |

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ประวัติย่อผู้ทำสารนิพนธ์

ชื่อ ชื่อสกุล	นายจิรวัฒน์ บุญยะกาญจน์
วันเดือนปีเกิด	20 กรกฎาคม พ.ศ. 2498
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	220/7 ม. บ้านสวนทิปโก้ ถนนรัชดาภิเษก แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร 10800
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครู
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนราชันนันทาจารย์ สามเสนวิทยาลัย 2 เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2518	มัธยมศึกษาปีที่ 6 จาก โรงเรียนทวีธาภิเษก
พ.ศ. 2521	การศึกษามัธยมศึกษา (กศ.บ.) เอกประวัติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน
พ.ศ. 2549	การศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม) สาขาประวัติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ